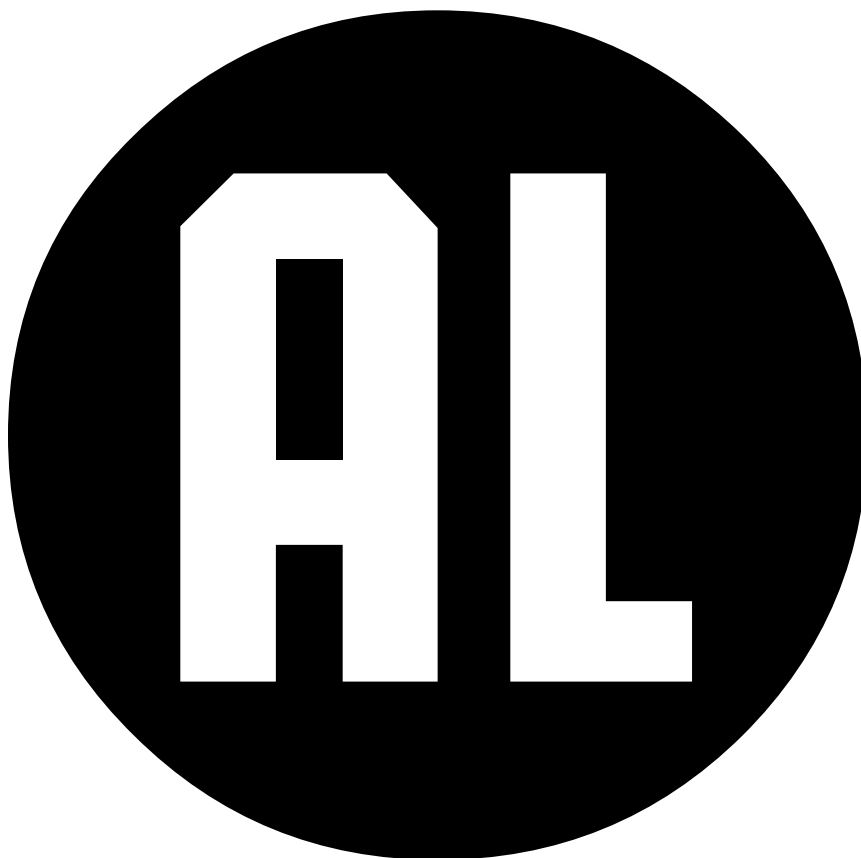

Wat kan de Protestantse Kerk in Nederland leren
van de manier waarop Kliederkerk verschillende
generaties betreft?

Protestantse Kerk

**“Welnu, u bent
het lichaam
van Christus
en ieder van u
maakt daar deel
van uit.”**

1 Korintiërs 12:27

VOORWOORD

Met een passie voor kinderen in de kerk begon de verkenning voor dit onderzoek. Door positieve ervaringen in het verleden met JOP, klopten we bij hen aan. Zij bleken enthousiast en opende voor ons de wereld van het 'intergenerationeel kerk-zijn'. Dit gaat verder dan kinderen serieus nemen in de kerk, het gaat om de wisselwerking tussen alle generaties.

Omdat wij eerder al samen stage mochten lopen bij een kerkplantingsproject en hier enthousiast werden over kerkelijk pionieren, werd onze interesse gewekt toen JOP ons voorstelde aan het missionaire concept van Kliederkerk. Samen met Nelleke Plomp, specialist vierden, kwamen we tot de vraag hoe Protestantse kerken in hun vieringen kunnen leren van de manier waarop Kliederkerken verschillende generaties betrekken. Onze ontdekkingsreis begon.

U heeft het rapport in handen dat het product is van observeren en meekliederen bij vier Kliederkerken, een diepgaande literatuurstudie, een mooie samenwerking tussen twee jonge theologen met verschillende werkstijlen, heel veel overleg, kritische begeleiding en uren schrijven en herschrijven.

Graag bedanken wij de Kliederkerken nadrukkelijk voor hun gastvrijheid en openheid om ons 'zomaar' te ontvangen, mee te laten kijken en vragen te laten stellen. Tevens willen wij Nelleke Plomp bedanken voor haar begeleiding vanuit JOP en met haar ook Jonna van den Berge, Martine Versteeg en Lucy Moore, voor het delen van hun kennis en ervaringen. Ook Sabine van der Heijden, afstudeercoach vanuit de CHE, danken we voor haar kritische blik, feedback en enthousiasme tijdens het onderzoek. En boven alles bedanken we Jezus Christus die zelf het Hoofd is van de Kerk en ons de mogelijkheid geeft om Zijn Gemeente te dienen.

We hopen dat dit onderzoek u theoretische en praktische handreikingen biedt om generaties met elkaar te (blijven) verbinden.

Ede, 24 februari 2016

Krista Vreugdenhil
Janneke Buitenhuis-Schoenmakers

INHOUD

Voorwoord.....	2
Inleiding en Leeswijzer.....	5
Conclusies en Aanbevelingen.....	8
Hoofdstuk 1 - Wat is intergenerationeel vieren?	13
Hoofdstuk 2 - Het belang van intergenerationeel vieren	16
2.1 Kinderen, jongeren en gezinnen in de kerk	16
2.2 Theologisch belang.....	17
2.3 We kunnen van elkaar leren.....	22
2.4 Gezinsondersteuning als kerntaak van de gemeente.....	25
Hoofdstuk 3 - Manieren om intergenerationeel vieren te stimuleren	27
3.1 Beleidsvorming.....	27
3.2 Gemeenschap.....	29
3.3 Kerkdienst.....	30
Hoofdstuk 4 - Ontwikkelingen in de (kerk)geschiedenis	34
Hoofdstuk 5 –De huidige situatie van de Protestantse Kerk in Nederland.....	38
5.1 Context.....	38
5.2 De visie van de Protestantse Kerk en JOP	38
5.3 Intergenerationaliteit in de praktijk	40
5.4 Discrepantie tussen visie en praktijk.....	43
Hoofdstuk 6 - De visie van Messy Church England op intergenerationeel vieren	46
Hoofdstuk 7 - De visie van Kliederkerk Nederland op intergenerationeel vieren.....	50
7.1 Inclusief vieren.....	50
7.2 Interactie en participatie	51
7.3 Gemeenschapsvorming	51
7.4 Gezinsondersteuning.....	51
7.5 Creativiteit - nieuwe manieren van leren	52
Hoofdstuk 8 - De vormgeving van intergenerationeel vieren binnen Kliederkerken.....	53
8.1 Binnenkomst.....	53
8.2 Ruimte	53
8.3 ‘Samen ontdekken’	53
8.4 Vrijwilligers	54
8.5 ‘Samen vieren’	55
Hoofdstuk 9 – Ervaringen van bezoekers van Kliederkerken	58
Hoofdstuk 10 – Invloedrijke factoren.....	60
10.1 Consistentie	60
10.2 Leiderschap en waarborgen van de visie	61

10.3 Creativiteit.....	62
Samenvatting	64
Literatuurlijst.....	65
Bijlagen.....	69
Bijlage 1 – Samenvatting interviews met specialisten JOP	69
Bijlage 2 – Telefoongesprek op 11-09-‘15 met Plomp	86
Bijlage 3 – Visiedocument JOP: ‘Vieren met kinderen en jongeren’	88
Bijlage 4 - Tabel leeftijdsopbouw Protestantse Kerk	90
Bijlage 5 – Literatuurstudie ontwikkelingen in de (kerk)geschiedenis.....	91
Bijlage 6 – Literatuurstudie visie Messy Church England	96
Bijlage 7 – Samenvatting interviews organisatoren Kliederkerken.....	101
Bijlage 8 – Leerpunten voor de Protestantse Kerk volgens organisatoren Kliederkerken .	117
Bijlage 9 – Conclusies uit observaties ‘samen ontdekken’	119
Bijlage 10 – Conclusies uit observaties ‘samen vieren’	124
Bijlage 11 – Conclusies uit enquêtes bezoekers Kliederkerken.....	127
Bijlage 12 – Ervaringen van bezoekers	131

INLEIDING EN LEESWIJZER

Een kijkje binnen Kliederkerk

Rustig druppelt iedereen binnen. Er wordt al volop gekletst en enthousiast trekken kinderen hun ouders mee naar de activiteiten. 'Ken jij het verhaal van Jozef al?' vraagt een vrijwilliger aan een jongen. Zijn moeder helpt hem op gang; 'Weet je nog, de jongen die in de put werd gegooid?'. 'Ja! En dat hadden zijn broers gedaan!' roept de jongen uit.

Een tafeltje verderop zit een oma met haar kleindochter. 'Jozef droomde over koren dat voor hem boog, hij wist eerst helemaal niet wat dat betekende. Dromen jullie ook wel eens?' vraagt een vrijwilliger aan hen. Samen beginnen ze te praten en te kleuren over dingen die zij zelf wel eens dromen. Even later hangen de dromen in een grote papieren wolk.

Wat komt er een lawaai uit de hoek! Geconcentreerd proberen twee broers blikken om te gooien met een bal. Zeven grote blikken staan voor de zeven vette jaren. En zeven kleine blikken staan voor de magere jaren. Met zijn tong uit z'n mond probeert de jongste broer de kleine blikken om te gooien. Een beetje gefrustreerd roept hij; 'De zeven grote blikken zijn veel makkelijker om te gooien!'. Hun vader, die op een afstandje toekijkt, raakt aan de praat met de vrijwilliger; 'De vette jaren waren inderdaad makkelijker door te komen!'.

In een ander hoekje wordt een grote gevangenis gebouwd van pvc-buizen en touw. De kinderen die er mee bezig zijn, hebben de hulp van hun vaders nodig. 'Ik kan er niet bij!'; 'Pap, wil jij hier een knoop in leggen?'. De gevangenis wordt meegenomen naar de grote zaal, waar iedereen een zitplaatsje zoekt. Alle stoere kinderen willen natuurlijk graag in de gevangenis zitten. Anderen zitten bij papa of mama. Dan begint het verhaal van Jozef. Tijdens het luisteren naar het verhaal wordt nog duidelijker wat alle (knutsel)werkjes met Jozef te maken hebben. Middels een liedje, filmpje en toneelstukje krijgt iedereen wat mee. Na het zingen van het zegenlied is het tijd voor de lunch, aan tafel!

Aanleiding en doelstelling

We kunnen er niet meer omheen; veel kerken binnen de Protestantse Kerk lopen leeg. Kinderen, jongeren en ouders vinden hun weg niet naar of binnen de gemeente. Vanuit de overtuiging dat het christelijk geloof waardevol is voor ieder mens, is het een gemis voor de gezinnen dat ze geen aansluiting bij de kerk vinden. Maar ook voor de gehele gemeenschap is dit een gemis. De kerken missen de unieke bijdrage van jeugd of gezinnen wanneer deze niet genoeg aangesproken of betrokken worden. Een probleem hierachter is dat kerken er niet voldoende in slagen om intergenerationeel te zijn. En volgens JOP, Jeugdorganisatie van de Protestantse Kerk, spreekt dit per definitie de identiteit van de kerk tegen. Een manier waarop JOP de plaats van kinderen in de kerk wil bevorderen is door aandacht te geven aan intergenerationeel vieren en leren.

Kliederkerk

Een nieuw concept dat JOP in Nederland heeft opgezet, is Kliederkerk; een vorm van kerk-zijn die is overgenomen van Messy Church in Engeland. Initiatiefnemers kunnen een Kliederkerk organiseren vanuit hun eigen gemeente en JOP biedt hierbij ondersteuning. Er bestaat nu een netwerk van zo'n veertig Kliederkerken door heel Nederland. Op de centrale site van Kliederkerk wordt ze als volgt beschreven:

"Kliederkerk is een nieuwe vorm van kerk-zijn voor kinderen en de mensen om hen heen. Een doorsnee kliederkerk vindt één keer per maand plaats en duurt ongeveer twee uur. Het

bestaat uit drie onderdelen: samen ontdekken, samen vieren, samen eten. Het verlangen van 'Kliederkerk Nederland' is dat er nieuwe vormen van kerk-zijn ontstaan waar gezinnen op creatieve wijze ontdekken wat geloven in God en het volgen van Jezus Christus kan betekenen."

Kliederkerk is voor iedereen en wordt qua vormgeving afgestemd op deelnemers die zich niet (meer) verbonden voelen met kerk of geloof. Ze kent zeven kernwaarden. Eén daarvan is *'alle leeftijden samen'*. Ze gelooft dat niet alleen kinderen wat van volwassenen kunnen leren, maar dat volwassenen ook van kinderen kunnen leren. Kliederkerk biedt een methode waarin kinderen en volwassen samen een bijeenkomst meemaken, waar de bijeenkomst afgestemd is op het begrip en de belevingswereld van kinderen en waar interactie tussen verschillende generaties plaatsvindt rondom geloofsbeleving. Er is ruimte om op een eigen manier te 'ontdekken'.

Eenzijds zien we dus dat JOP zich zorgen maakt over de situatie binnen de Protestantse Kerk waar steeds minder gezinnen en jongeren samen vieren. Anderzijds zien we een opkomende populariteit ontstaan rondom Kliederkerken, een plaats waar gezinnen zich toe aangetrokken voelen. Vanuit dit gegeven hebben we de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Hoe bevordert Kliederkerk de interactie tussen verschillende generaties in haar bijeenkomsten en wat kan de Protestantse Kerk hiervan leren?

JOP heeft het verlangen om te zien hoe er intergenerationeel gevierd en geleerd wordt binnen een bijeenkomst van Kliederkerk. Vervolgens wil ze graag dat in kaart wordt gebracht hoe andere gemeentes binnen de Protestantse Kerk daarvan kunnen leren voor hun vieringen.

Onderzoeksopzet

De afgelopen maanden hebben wij middels literatuur- en praktijkonderzoek antwoord gezocht op de hoofdvraag. We zijn begonnen met een oriënterend literatuuronderzoek over het thema 'intergenerationaliteit' en hebben onderzocht wat de huidige situatie binnen Protestantse Kerken is op het gebied van interactie tussen generaties. In gesprek met medewerkers van JOP hebben we getracht het probleem in kaart te brengen. Het praktijkonderzoek binnen Kliederkerk bestond uit meerdere onderdelen: participerende en niet-participerende observaties, korte gesprekken met bezoekers (kinderen en volwassenen), een enquête onder volwassen bezoekers en uitgebreid diepte-interview met organisatoren van de bezochte Kliederkerken. Bij het verzamelen en uitwerken van deze gegevens kwamen we veel onderwerpen tegen die mogelijk interessant zijn voor de opdrachtgever. Middels grondig literatuuronderzoek hebben we vervolgens de belangrijkste onderwerpen geselecteerd en voorzien van theoretische onderbouwing.

Leeswijzer

We starten met de conclusies van het onderzoek en de aanbevelingen voor de Protestantse Kerk die hieruit voortkomen. Daarna volgt het onderzoeksrapport waarin de deelvragen beantwoord worden. Dit biedt de onderbouwing voor de conclusies en aanbevelingen.

Hoofdstuk 1-3: Deze hoofdstukken vormen een theoretische onderbouwing voor het onderzoek. Eerst kijken we wat intergenerationeel vieren is, vervolgens naar het belang ervan en tenslotte naar manieren om intergenerationaliteit te bevorderen.

Hoofdstuk 4-5: Hier draait het om de vragen 'Wat is de huidige situatie in de Protestantse Kerk?' en 'Wat is er aan de hand?' In hoofdstuk 4 worden ontwikkelingen in de (kerk)geschiedenis besproken

die invloed hebben gehad op intergenerationeel vieren. Dit is de aanloop naar hoofdstuk 5 waar de huidige situatie binnen de Protestantse Kerk wordt bekeken. Dit hoofdstuk bestaat uit een bespreking van de visie, vervolgens van de praktijk en tenslotte wordt een discrepantie tussen deze twee in kaart gebracht.

Hoofdstuk 6-7: Nu het begrip 'intergenerationaliteit' en het 'probleem' duidelijk zijn geworden, kijken we naar Kliederkerk. Eerst verdiepen we ons in de visie van Messy Church England, die de inspiratiebron vormt voor Kliederkerk Nederland. Vervolgens kijken we in hoofdstuk 7 naar de visie van Kliederkerk Nederland. Hoe wordt het thema 'intergenerationaliteit' verwerkt in hun visie?

Hoofdstuk 8-10: Nu is het tijd om ons op de praktijk te richten. Hoofdstuk 8 bekijkt welke plaats verschillende generaties krijgen, hoe interactie tussen hen wordt gestimuleerd en welke praktische vormen Kliederkerken hiervoor gebruiken wanneer ze samenkomen. In hoofdstuk 9 zien we hoe bezoekers dit ervaren. Naast de concrete punten over de bijeenkomst die uit hoofdstuk 8 kwamen, zijn er ook onderwerpen die niet meteen zichtbaar, maar wel erg belangrijk zijn. Hoofdstuk 10 bespreekt deze achterliggende factoren, die intergenerationeel vieren bevorderen of belemmeren binnen Kliederkerk.

Hierna volgt een samenvatting en de literatuurlijst. En tenslotte zijn bijlagen bijgevoegd die u meer achtergrondinformatie kunnen geven over ons onderzoek.

We wensen u veel leesplezier!

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Veel Protestantse Kerken verlangen ernaar verschillende generaties in contact te brengen met de levende God. Zij willen gemeenschappen zijn waar verschillende generaties zich thuis voelen. Winst valt nog te behalen op het gebied van intergenerationeel vieren. Want hoewel kinderen en jongeren er helemaal bij horen volgens veel kerken, worden zij in de kerkdiensten regelmatig (deels) buitengesloten. Dit wringt omdat de kerkdienst vaak wel als een centrale bijeenkomst en als een kern van gemeente-zijn wordt gezien.

Na literatuurstudie concluderen wij dat de gemeente op zondag samenkomt als een vierende verbondsgemeenschap waarbinnen verschillende generaties thuishoren en veel van elkaar kunnen leren.

Door praktijkonderzoek binnen Kliederkerk, en ondersteunend literatuuronderzoek, hebben we principes en werkvormen ontdekt die de Kliederkerk toepast die intergenerationaliteit bevorderen. Het antwoord dat we geven op de vraag wat Protestantse kerken van Kliederkerk kunnen leren over het betrekken van generaties is vijfledig. We lichten deze vijf leeropbrengsten toe en geven bijbehorende adviezen voor Protestantse gemeenten.

1. Visie vormen op vieren en intergenerationaliteit

Het hoort wezenlijk bij de identiteit van de gemeente van Jezus Christus dat zij geen onderscheid maakt tussen mensen volgens maatschappelijke posities, geslacht of leeftijd. Deze inclusieve ecclesiologie vormt een basisprincipe voor intergenerationeel vieren. Kerken en haar leiders adviseren we hierop te bezinnen en existentiële vragen te stellen, zoals ‘Wat is kerk-zijn?’, ‘Waarom vieren we?’, ‘Hoe kunnen we een tegencultuur vormen – en zo Gods Koninkrijk zichtbaar maken – in deze samenleving?’

Intergenerationeel kerk-zijn begint met een *mindshift* waarin we iedere generatie gaan zien als waardevol en zelfs essentieel voor de vierende gemeente van vandaag. We adviseren kerken theologische gronden voor intergenerationeel gemeentezijn te onderzoeken, zoals in hoofdstuk 2 van dit rapport. En om zichzelf kritisch te (laten) bevragen.

Intergenerationaliteit opnemen in beleid

Bij Kliederkerk is ‘alle leeftijden samen’ als kernwaarde opgenomen in haar visie. Dit wordt gecommuniceerd naar mensen die een Kliederkerk gaan leiden. Wanneer deze visie goed overgebracht wordt op vrijwilligers, wordt zij verwezenlijkt in de praktijk. We adviseren kerken om intergenerationeel vieren duidelijk in hun beleid op te nemen, wanneer zij na theoretische doordenking tot de conclusie komen dit belangrijk te vinden. En om hierover te praten met iedereen die een verantwoordelijkheid heeft in de gemeente.

Visie vormen op gemeenschapsvorming

Intergenerationeel vieren komt het beste tot haar recht wanneer gemeenschapsvorming plaatsvindt, waarbij het belangrijk is dat mensen gezonde relaties met elkaar opbouwen en elkaar regelmatig ontmoeten. Omdat het in de huidige gefragmenteerde samenleving niet meer vanzelfsprekend is dat er gemeenschapsvorming plaatsvindt, is het belangrijk dat de kerk daar zelf initiatief in neemt. We adviseren kerken visie te vormen op de manier waarop zij gemeenschap willen versterken. Op welke manieren kan gebouwd worden aan relaties? Om begrip en relatie te laten groeien, raden we aan verschillende generaties met elkaar in gesprek te brengen over beleving van hun geloof en voorkeuren binnen de kerk(dienst).

Visie vormen op kinderen

We adviseren kerken hun visie op kinderen te doordenken. Intergenerationaliteit vraagt om wederkerigheid. Dit betekent dat kinderen niet alleen de ontvangende maar ook gevende partij zijn. Uit wetenschappelijk onderzoek, en uit Kliederkerk, blijkt dat kinderen in staat zijn om zelf tot inzichten te komen en deze te delen.

Evalueren

Het waarborgen van een visie in de praktijk wordt bevorderd door regelmatige evaluatie. Hierbij wordt de praktijk getoetst aan de opgestelde waarden en doelen.

2. Gezinsondersteuning als prioriteit

Door nadruk op de ratio, opkomst van het individualisme en de scheiding tussen de wereld van volwassenen en kinderen, is jeugd steeds meer een opzichzelfstaande groep geworden. Wil de kerk echter invloed hebben op de geloofsopvoeding van kinderen, dan zal zij prioriteit moeten geven aan het ondersteunen van gezinnen en niet slechts investeren in het onderwijzen van de jeugd als aparte groep. We adviseren kerken visie te vormen op de plaats die gezinnen en ondersteuning bij de (geloofs)opvoeding hebben binnen de plaatselijke gemeente. Vervolgens mag de gemeente luisteren naar de behoeften van gezinnen. Waarin hebben zij ondersteuning nodig en wat sluit praktisch aan bij hun gezinsritme?

Impliciete geloofsopvoeding

Het grootste deel van geloofsopvoeding gebeurt door de voorbeeldfunctie van ouders. Kinderen leren het meeste impliciet van de houding en voorkeuren van hun ouder. Binnen Kliederkerk worden gezinnen ondersteund door hen samen tijd door te laten brengen. Tijdens de korte viering luisteren kinderen en (groot)ouders naar hetzelfde verhaal en zingen dezelfde liederen. Tijdens het ontdek-uur knutselen ze gezamenlijk creaties die ze mee naar huis nemen. Dit biedt aanknopingspunten voor gezinnen om er thuis op een natuurlijke manier weer op terugkomen. De Kliederkerkbijeenkomst is een onderdeel van het gezamenlijke leven van het gezin, wat ze samen meemaken en waar ze samen over napraten. We adviseren kerken om ouders en kinderen regelmatig in de kerkdienst bij elkaar te laten zitten en de gehele dienst samen mee te laten maken. En om daarbij ruimte te bieden aan ouders om soms iets uit te leggen aan kinderen of kinderen om vragen te stellen. Ook adviseren we ouders toe te rusten om gesprekken aan te knopen met hun kinderen en vragen te stellen, zoals ze ook in Kliederkerk toe uitgenodigd worden.

3. Participatie en interactie

Bevinden verschillende generaties zich in dezelfde kerkdienst terwijl slechts volwassenen aangesproken worden, dan spreken we van een *multigenerationele* bijeenkomst. Een *intergenerationele* bijeenkomst houdt in dat de verschillende generaties betrokken worden en interactie met elkaar hebben.

Bij Kliederkerk maken (groot)ouders en kinderen niet alleen samen een samenkomst mee, ze participeren allemaal. Tijdens het ontdek-uur wordt iedereen uitgenodigd om mee te doen met de creatieve verwerkingen rondom het Bijbelverhaal. De korte viering bevat elementen die goed te volgen zijn door kinderen en volwassenen. De afsluitende maaltijd faciliteert ontmoeting tussen kinderen en volwassenen.

We adviseerden kerken om gezinnen en verschillende generaties (regelmatig) bij elkaar te houden in

kerkdiensten. Hier willen we kerken adviseren om daarbij participatie van en interactie tussen verschillende generaties te bevorderen. Dit kan bijvoorbeeld op de volgende manieren:

- Er wordt uitgelegd wat er gebeurt en waarom. De voorganger veronderstelt niet dat iedereen weet wat bepaalde rituelen en woorden betekenen. Zo worden kinderen en nieuwkomers ingewijd in de gewoonten.
- De voorganger spreekt dialogisch en hij laat zichzelf kennen. Hij verdiept zich in de leefwereld van verschillende generaties en in de preek worden kinderen, jongeren en volwassenen aangesproken.
- Er worden verhalen verteld. Als een voorganger binnen Kliederkerk een Bijbelverhaal goed vertelt, hangen kinderen en volwassenen aan zijn lippen. Ook persoonlijke verhalen boeien verschillende generaties.
- Er zijn rituelen die door iedere generatie uitgevoerd kunnen worden, zoals het doorgeven van brood, het aansteken van kaarsen of het uitvoeren van symbolische handelingen. Leg bij de rituelen uit wat de betekenis is, waarom en hoe we het doen.
- Er worden in de dienst vragen gesteld die door iedere generatie te beantwoorden zijn, zoals: 'Wat heb jij/heeft u deze week van God gezien?' of 'Voor wie of wat steek(t) jij/u een kaars aan?' Mensen kunnen in groepjes hun antwoorden uitwisselen.
- In de dienst moedigt de voorganger aan dat ouders hun kinderen uitleg geven en dat kinderen hun ouders vragen stellen. Hier kan een speciale tijd voor gegeven worden. Ook kan er aparte ruimte ingebouwd worden waarin vragen aan de predikant gesteld mogen worden.
- Tieners en jongeren krijgen taken en worden betrokken in voorbereidingsteams en commissies. Kliederkerk wordt door veel tieners 'kinderachtig' genoemd. Maar krijgen zij een verantwoordelijke taak, dan voelen zij zich onderdeel van het geheel en zijn betrokken.

Verder adviseren we kerken regelmatig een dienst of activiteit te organiseren waar mensen van verschillende leeftijden werkelijk moeten samenwerken. Dit kan op de manier zoals Kliederkerk een ontdek-uur heeft; rondom een thema voeren zij actieve en creatieve activiteiten uit. Door ruimte te geven aan creativiteit worden kinderen en volwassenen gelijkwaardige partners waarin ze beiden eigen inbreng hebben en ruimte ontstaat voor wisselwerking.

4. Meerdere stijlen, intelligenties en zintuigen aanspreken

Binnen het Westerse Protestantisme ligt er een nadruk op rationeel leren. Er zijn echter veel meer manieren om te leren dan alleen door het vergaren van kennis, dan luisteren of lezen. Kliederkerk combineert allerlei manieren van leren en verwerkingsvormen om mensen aan te spreken op verschillende niveaus.

Meerdere intelligenties, leerstijlen en zintuigen

We adviseren kerken om zich te verdiepen in de acht intelligenties van Kagan (Meervoudige Intelligentie) en deze bij de voorbereidingen van een dienst als zijnde checklist te gebruiken. Spreken

we in de samenkomst meer dan alleen de verbale intelligentie aan? Worden mensen die bijvoorbeeld visueel of ruimtelijk zijn ingesteld ook aangesproken?

Naast intelligenties kennen we ook verschillende leerstijlen. Wil een kerk dat in haar viering optimaal geleerd wordt, dan dient zij iets aan te beiden voor deze verschillende leerstijlen.

Ook adviseren we kerken om meerdere zintuigen aan te spreken. Binnen Kliederkerk wordt er waargenomen met handen, voeten, oren, ogen, reuk- en smaakvermogen. Niet alleen de hersens maar de gehele mens wordt aangesproken.

Ontdekken

Binnen Messy Church en Kliederkerk ontstaat de kernwaarde 'alle leeftijden samen' in de eerste plaats door de andere waarden 'gastvrijheid' en 'creativiteit'; iedereen wordt verwelkomd *in* het creatieve proces en wordt daarin als gelijkwaardige partners met een unieke inbreng. We raden kerken aan te doordenken op welke manier zij creativiteit in kunnen zetten en generaties samen kunnen laten ontdekken. Dit kan in speciale activiteiten voor gezinnen, maar ook in de kerkdienst. Stel bijvoorbeeld een vraag, vertel een raadsel, geef een creatieve opdracht, laat iets opzoeken in de Bijbel of organiseer een speurtocht. Creatieve ideeën zijn makkelijk op internet te vinden of kunnen uitgewisseld worden via een platform hiervoor.

Afwisseling

Door afwisseling van elementen in de liturgie, blijven verschillende mensen en generaties eerder geboeid dan wanneer ze lang naar iets moeten kijken of luisteren. Mensen hebben verschillende voorkeuren, waardoor bepaalde elementen de ene persoon meer aanspreken dan de ander. Weet men dat er 'straks' weer iets anders zal gebeuren dat hen aanspreekt, dan ervaren zij allen dat ze onderdeel zijn van de bijeenkomst.

5. Gemeenschap vormen

Zoals we benoemden is gemeenschapsvorming verbonden met intergenerationaliteit.

Intergenerationeel vieren kan volgens ons niet duurzaam worden wanneer dit alleen wordt gestimuleerd in de zondagse diensten. Zij moet ingebed zijn in een intergenerationele gemeenschap, wat betekent dat mensen relaties met elkaar opbouwen. We leren van Kliederkerk de volgende praktische tips om intergenerationele gemeenschapsvorming te bevorderen:

- Een eerste stap naar meer intergenerationaliteit kan simpelweg zijn dat generaties vaker bij elkaar blijven in de kerkdienst. Ook de fysieke plaats waar mensen zitten heeft invloed. Is er een gezinsdienst of kindermoment, scheidt dan niet de kinderen van de volwassenen, maar laat ze door elkaar zitten. Zo benader je de gemeenschap als één geheel en wordt interactie tussen generaties meer bevorderd.
- Een informele setting zorgt voor meer saamhorigheid. Bij kleine bijeenkomsten of activiteiten kunnen mensen in een kring of om tafels zitten in plaats van in rijen. Ook is enige ruimte voor interactie of interruptie gewenst. Kinderen en jongeren betrekken bij de bijeenkomst betekent dat het niet altijd muisstil zal zijn.
- In (voorbereidings)teams en commissies kan gemeenschap al vertegenwoordigd worden. Kliederkerkteams bestuderen zelf een Bijbelverhaal en bevragen elkaar alvorens een bijeenkomst te organiseren over dat verhaal. In werkgroepen moet het niet alleen draaien

om organiseren en vergaderen, het mogen ook plaatsen zijn waar mensen het leven met elkaar delen. Voorgangers, vrijwilligers en bezoekers behoren allemaal tot de gemeenschap.

- Het is voor gemeenschapsvorming belangrijk om elkaar regelmatig te zien. En zit er regelmaat in de frequentie van ontmoetingen, dan brengt dit duidelijkheid voor de bezoekers.
- Formeer een welkomsteam dat bestaat uit mensen van verschillende leeftijden. Zij heten mensen welkom en laten zich op hun gemak voelen. Vooraf of na een kerkdienst kunnen zij ook rondlopen en gesprekjes voeren. Deze vrijwilligers worden toegerust om contacten te leggen. Zij leren mensen aan te spreken en vragen te stellen.
- Houd een maaltijd met elkaar. Het gezamenlijke eten faciliteert een informele sfeer waarbinnen mensen op een natuurlijke manier contact hebben. Dit kan beginnen met een kopje koffie en lekkernijen na de kerkdienst of kleine groepen die met elkaar eten.

HOOFDSTUK 1 - WAT IS INTERGENERATIONEEL VIEREN?

1.1. Definitie

Intergenerationa­liteit komt voort uit een bepaald perspectief op verschillende generaties, zoals de volgende definitie van *intergenerational worship* weergeeft:

“Worship in which people of every age are understood to be equally important¹.”

Al snel wordt over intergenerationeel vieren gezegd ‘dat het inderdaad belangrijk is om kinderen en jongeren bij de dienst te betrekken’. Maar veel meer moeten we erop gericht zijn dat we de waarde en de participatie van iedere generatie als even belangrijk zien. Het gaat in de eerste plaats om de volgende *mindset*:

“Each generation has the same significance before the face of God and in the worshipping congregation. Each and all are made in the image of God. Each and all have worth. It is only a half-truth to make statements like ‘our children and youth are the church of the future’, or ‘our seniors are the church of the past.’ Each and all are the church of now.”²

We kunnen zien dat een kerk daadwerkelijk verschillende generaties even belangrijk vindt – en dus intergenerationeel is – wanneer geluisterd wordt naar de behoeften van alle generaties, wanneer ze allemaal betrokken worden en allen meegenomen worden in een ontmoeting met God.³ In de meeste kerken komen verschillende generaties samen tijdens de eredienst. Maar wanneer verschillende generaties slechts naast elkaar bestaan in een ruimte, spreken we van een *multigenerationele* samenkomst. Een *intergenerationele* bijeenkomst betekent dat verschillende generaties betrokken worden en dat er interactie plaatsvindt tussen de generaties.⁴

1.2 Inclusiviteit als basisprincipe van intergenerationa­liteit

Eén van de kernwaarden in de visie van Messy Church is ‘*being all-age*’.⁵ Oprichter Lucy Moore legt uit dat ze hiermee niet alleen bedoelen dat letterlijk verschillende leeftijden bij elkaar komen. De kernwaarde wil in haar reikwijdte ook opnemen dat ieder individu verschillend is en dat al die verschillen er mogen zijn.⁶ We kunnen mensen met verschillende indelingen in allerlei groepen indelen, bijvoorbeeld volgens leeftijd, maatschappelijke klasse, (sub)cultuur of opleidingsniveau. Messy Church wil met haar waarde *being all-age* niet alleen *intergenerationeel* zijn, maar ook *inclusief*. Zij wil alle verschillen van mensen insluiten.

Nelleke Plomp, specialist ‘vieren’ bij JOP, is van mening dat deze inclusiviteit inherent zou moeten zijn aan de kerk. “Een gemeente zou de breedte van de maatschappij moeten weerspiegelen. De kerk bestaat uit iedereen, jong en oud, hoger en lager opgeleiden en mensen van verschillende culturele achtergronden. Samen vormen we het lichaam van Christus en samen kunnen we op gelijkwaardige

¹ Vanderwell, 2008, p. 11

² Vanderwell, 2008, p. 11

³ Vrije vertaling van het citaat “When a worshipping congregation considers all ages equally important, listens to the needs of all, engages all, and brings them all into an encounter with God, it will be successfully intergenerational.” Vanderwell, 2008, p. 12

⁴ Vanderwell, 2008, p. xix

⁵ Messy Church is de het concept in Engeland waar Kliederkerk vandaan komt. Hier gaan we later verder op in hoofdstuk 6

⁶ Moore, 2010, p. 18-20

wijze God dienen en elkaar ontmoeten. Deze verscheidenheid is wellicht utopisch. Maar wel een utopie waar naar gestreefd zou moeten worden, omdat het principieel bij kerk-zijn hoort⁷.”

Als we in dit onderzoek spreken over *intergenerationeel* vieren, doelen we op de benadering van verschillende *leeftijdsgroepen*. Maar *inclusief* zijn - het insluiten van álle verschillen - zien we als basis hiervoor.

1.3 Wat is vieren?

In de Bijbel lezen we dat vieren en samenkomen belangrijke elementen zijn. Het volk Israël werd met Pascha, Pinksteren en het Loofhuttenfeest opgeroepen samen te komen in Jeruzalem om Gods goedheid te vieren.⁸ Ook in het Nieuwe Testament wordt duidelijk dat het kenmerkend is voor de gemeente van Christus dat zij samenkomt. Dit samenkomen gebeurt omdat ze weet dat Gods hen heeft samengeroepen. Het is de gemeente die handelt in deze samenkomst, zij is actief bezig voor Gods aangezicht: zij hoort en bidt, ze belijdt en zingt, zij deelt met de armen. In haar midden wordt de Doop bediend en het Avondmaal gehouden.⁹

In de visienota van de Protestantse Kerk wordt als wezenlijk eerste onderdeel van de kerk genoemd, dat zij samenkomt om de opstanding van Jezus Christus te vieren¹⁰. Dit doet de Kerk in zondagse erediensten en eventueel op andere momenten. De eredienst is een tijd van herinnering – van wat God heeft gedaan – en een tijd van verwachting – van wat God nog zal doen –, waarin we de kijk op ons heden kunnen vormen; ‘God met ons’.¹¹ In een viering is er gelegenheid om het luisteren naar Gods woord, voor vormen om geloof te uiten zoals liederen of gebeden, voor saamhorigheid¹² en voor het uitvoeren van rituelen en het vieren van feesten.¹³ Door eeuwenoude elementen, staan gelovigen in een viering in verbinding met de traditie.

In dit onderzoek bekijken we hoe de Protestantse Kerk in haar zondagse vieringen kan leren van de manier waarop Kliederkerken samenkomen.

1.4 Wat zijn generaties?

Leeftijdsgroepen kunnen we op verschillende manieren aanduiden. Je kunt ze indelen volgens chronologische leeftijdsfasen van ongeveer 20 jaar of in groepen die gekenmerkt worden door economische, sociale en politieke ontwikkelingen in de tijd dat zij opgroeiden; zoals de generatie ‘baby boomers’. Bij iedere indeling zijn er (grote) verschillen tussen de manieren waarop de generaties waardensystemen hebben gevormd, reageren en communiceren. In de afgelopen 100 jaar zijn de verschillen groter geworden dan ooit tevoren doordat mensen steeds ouder worden en door de snelheid waarmee maatschappelijke ontwikkelingen zich opvolgen.¹⁴ Inmiddels leven we met meer generaties tegelijkertijd dan vroeger. In zo’n snel veranderende samenleving kunnen kloven

⁷ Plomp, persoonlijke mededeling, 11-09-2015. Zie Bijlage 6.

⁸ Foster, 2003, p. 173

⁹ Van der Velden, 2000, p. 14

¹⁰ Plaisier, A.J (2012). *De hartslag van het leven*. P. 16. Opgehaald van <http://www.protestantsekerk.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Visienota%20'De%20hartslag%20van%20het%20leven'.pdf>

¹¹ Oskamp, 1998, p. 105

¹² Overduin, P. (2015). *Protestants zijn: vieren, leren, dienen en delen*. Opgehaald van <http://www.protestantsekerk.nl/actueel/Nieuws/nieuwsoverzicht/Paginas/Protestants-zijn-vieren,-leren,-dienen-en-delen.aspx>

¹³ Plomp, 2015, *visie Vieren met Jongeren*. Zie bijlage 10

¹⁴ Gentzler, 1999, p. 5-6

ontstaan tussen generaties. In deze context is de kerk geroepen om iedere generatie te waarderen en betrekken.

1.5 En wat is intergenerationeel vieren niet?

Intergenerationeel vieren betekent niet dat *iedere* kerkelijke activiteit met iedereen samen beleefd moet worden. Het blijft waardevol dat verschillende leeftijdsgroepen *ook* apart samenkomen. Ook is er niet één bepaalde manier van kerk-zijn die haar intergenerationeel maakt. Zoals ieder individu en iedere leeftijdscategorie verschillend zijn, zo zijn ook christelijke gemeenschappen verschillend. In iedere kerk zal daarom ‘intergenerationeel vieren’ anders vorm krijgen.¹⁵

Kortom

Intergenerationality comes from a way of thinking whereby we see each person as an essential part of the church of today. An intergenerational celebration means that different generations are involved with each other and there is interaction between the generations. Inclusive church-being forms the basis for intergenerational celebration; we include (all) differences.

“Each and all are
the church of
now.”

- Vanderwell

¹⁵ Vanderwell, 2008, p. 12

HOOFDSTUK 2 - HET BELANG VAN INTERGENERATIONEEL VIEREN

Intergenerationaleiteit ontstaat dus wanneer we iedere generatie zien als ‘de kerk van nu’, hun verschillende inbreng op gelijke waarde schatten, als generaties op elkaar betrokken zijn en als ze interactie hebben met elkaar. Maar waarom is het belangrijk – misschien zelfs cruciaal – voor de gemeente van Christus om op deze manier intergenerationeel te vieren? In dit hoofdstuk behandelen we motieven en onderbouwing vanuit theologie en sociale wetenschappen.

2.1 KINDEREN, JONGEREN EN GEZINNEN IN DE KERK

Kerken verlangen iedereen een plaats te geven in de gemeente van Jezus Christus. Maar wat kan het lastig zijn om jongeren en gezinnen te bereiken of betrekken! In deze tijd is het minder vanzelfsprekend dat kinderen bij de gemeente blijven waarin ze opgroeien. Mensen gaan vrijblijvender met gemeenschappen om.¹⁶ Dat vraagt meer van de kerk om jonge mensen te bereiken en betrekken. Mensen stellen snel de vraag: ‘wat heb ik er aan’. Om hen (blijvend) bij de kerk te betrekken, zal een kerkdienst relevant moeten blijken voor jonge mensen en verbinding moeten leggen met hun dagelijks leven. En ook omdat we in een tijd leven van fragmentatie is het belangrijk bij het dagelijks leven aan te sluiten, zodat bijvoorbeeld jongeren niet “zullen vervreemden en voor hun gevoel in twee (of meer) werelden leven die niets met elkaar te maken hebben.”¹⁷

Er is daarom veel aandacht nodig voor actieve inwijding. “Geloof komt niemand zomaar aanvliegen; het vraagt om inwijding. Dat geldt in het bijzonder voor jonge mensen die opgroeien in een wereld waarin weinig verwijzingen naar het christelijk geloof te vinden zijn.”¹⁸ In de kerk worden kinderen, jongeren en nieuwkomers ingewijd in het Christelijk geloof én in de gemeenschap. Plomp ziet echter vaak gebeuren dat kinderen en tieners lange tijd aparte programma’s bijwonen en daarom de overstap naar de ‘gewone kerkdienst’ of het vinden van een plaats in de grotere gemeenschap moeilijk vinden. Wanneer ouders en kinderen tijdens het zingen bijvoorbeeld gescheiden zitten, kennen de kinderen de liederen die worden gezongen niet. Of ze zijn zo gewend aan de aangepaste programma’s dat ze een ‘gewone’ kerkdienst saai vinden. Dit kunnen voor jongeren redenen zijn de kerk(dienst) niet meer te bezoeken.¹⁹ Tegelijkertijd zijn er kerken waar kinderen de gehele zondagochtenddienst meemaken, maar waar inwijding niet slaagt omdat deze jonge mensen niet begrijpen wat er gebeurt of de kerkdienst niet ervaren als een plaats waar hun mening en inbreng er toe doet.

Aansluiting bij de doelgroep en actieve inwijding kunnen het betrekken van jongeren en gezinnen bevorderen. Waar we voor moeten waken, is dat we intergenerationeel vieren slechts zien als een manier om de toekomst van de kerk veilig te stellen. ‘Als kinderen en jongeren maar meer aangesproken en ingelijfd worden, zullen ze blijven en is de toekomst van de kerk verzekerd’, kunnen we denken. Maar hoewel het zeker belangrijk is om met intergenerationele kerkdiensten meer

¹⁶ Dekker en Stoffel, 2001, p. 103

¹⁷ Hofland, 1998, p. 70

¹⁸ Plaisier, A.J (2012). *De hartslog van het leven*. P. 33-34. Opgehaald van <http://www.protestantsekerk.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Visienota%20'De%20hartslog%20van%20het%20leven'.pdf>

¹⁹ Allen & Ross, 2012, p. 192

jongeren en gezinnen bij de kerk te houden, zijn er ook meer principiële motivaties²⁰. Daar zullen we ons nu in verdiepen.

2.2 THEOLOGISCH BELANG

2.2.1 Wat is de kerk?

Laten we beginnen bij het begin; wat is de kerk? In de visienota van de Protestantse Kerk staat dat zij in wezen “een gemeenschap van mensen is die bijeen komt in de naam van de Heer, in het geloof dat Hij zelf in hun midden is”. En “in de kerk worden we ingewijd in het leven met God.”²¹ De Heidelbergse catechismus zegt over de gemeenschap der heiligen “dat de gelovigen gezamenlijk en ieder afzonderlijk als leden deel hebben aan de Here Christus en al zijn schatten en gaven. En ten tweede dat ieder zich verplicht moet weten om zijn gaven bereidwillig en met vreugde tot nut en zaligheid van de andere leden te gebruiken.”²² Samenvattend is de kerk dus een gemeenschap die samenkomt, Christus in haar midden belijdt, waarbij *iedereen* deel heeft aan Zijn gaven en *iedereen* zijn gaven inzet om de kerk op te bouwen.

Kijken we naar de identiteit van de vroege kerk, dan zien we dat deze gemeenschap *vernieuwend* was omdat zij – in de geest van Jezus – iedereen verwelkomde. Terwijl in de Romeinse samenleving alleen welvarende volwassen mannen deel uitmaakten van *ecclesia*²³, is de nieuwe *ecclesia* van de christenen open voor mannen én vrouwen, voor personen uit iedere laag van de samenleving; zowel vrijen als slaven en voor iedere leeftijd.²⁴ Deze inclusiviteit behoort tot het wezen van de kerk. De kerk is een gemeenschap van gelovigen die allemaal uit dezelfde genade leven. Waar maatschappelijke status haar geldigheid verliest, waar *iedereen* welkom is en *iedere* gelovige een bijdrage levert.

“The new ecclesia
is open to
absolutely anyone
of any age and
social background.”

- Lucy Moore

2.2.2 De kerk als gemeenschap

De belangrijkste manier waarop mensen tot volgelingen van Jezus gevormd worden is via de gemeenschap. De christelijke gemeenschap is daardoor veel meer dan een steungroep; het is een alternatieve samenleving (in de aardse samenleving) waardoor God ons vormt tot wie en wat we zijn.²⁵ Een gemeenschap gaat altijd over een samenzijn van mensen, en waar mensen regelmatig bij elkaar komen, worden relaties gevormd. In de Bijbel zien we dat relatie en gemeenschapsvorming

²⁰ Plomp verwoordt dat het ‘behouden van jongeren en gezinnen bij de kerk’ een meer pragmatische motivatie is die veel kerken wel ‘voelen’, en dat er daarnaast dieperliggende principiële motivaties zijn die de kerk nog meer mag gaan ‘voelen’. Plomp, persoonlijke mededeling, 11-09-2015. Zie Bijlage 6.

²¹ Plaisier, A.J (2012). *De hartslag van het leven*. P. 9 & 35. Opgehaald van <http://www.protestantsekerk.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Visienota%20'De%20hartslag%20van%20het%20leven'.pdf>

²² Zwanepol, 2009, HC, zondag 21, vraag 55.

²³ *Ekklesia* is het Griekse woord voor een “officieel bijeengeroepen vergadering van alle (mannelijke) burgers in een stad” en het woord dat later ook gebruikt wordt om de kerkelijke gemeente aan te duiden. StudieBijbel.nl, Woordstudie bij Matt. 18:17.

²⁴ Vrije vertaling van het citaat: “Whereas in Roman society only men of a certain status and wealth who were nationals would be allowed to join the local ‘ecclesia’ (gathering), in the radical kingdom of God, the new ecclesia is open to absolutely anyone of any age and social background, whether they’re a criminal, a child, have special needs, are foreign or even... a femal.” Moore, 2013, p. 19

²⁵ Keller, 2014, p. 285

hand in hand gaan.

Al bij de schepping wordt duidelijk dat God in zichzelf relatie is. Er wordt gesproken over de Vader, het Woord en de Geest, die samen een Eenheid vormen.²⁶ Even later lezen we in Genesis 1:22 dat God na de man ook de vrouw maakt. Samen mogen ze één worden en ze krijgen de opdracht om ‘talrijk’ te worden. Er wordt een gemeenschap gevormd; het gezin.

In Mattheüs lezen we dat aan Jezus wordt gevraagd wat het grootste gebod is in de wet. Farizeeën proberen Jezus ertoe te bewegen één dimensie te kiezen, maar daar gaat Hij niet in mee. ‘God liefhebben met alles wat in je is en je naaste liefhebben als jezelf’, aldus Mattheüs 22:37-39.²⁷ Deze twee geboden zijn de grondslag van de gehele Bijbel. Het is duidelijk dat God niet wil dat Zijn kinderen in afzondering van elkaar opgroeien, en daarom heeft Hij op aarde een geestelijk gezin voor ons geschapen. Paulus herinnert ons in Efeziërs 2:19 aan het volgende: ‘U bent dus niet langer vreemdelingen die geen rechten hebben, meer medeburgers van het volk van God, de leden van Zijn familie’.²⁸

Dat relaties belangrijk zijn wordt ook vanuit seculiere bronnen bevestigd. Nagy, grondlegger van de contextuele therapie, stelt dat je pas echt mens wordt als je een relatie aangaat met een ander. Het gesprek met de ander geeft betekenis aan je eigen leven. Hij steekt daarmee vooral in op het intergenerationele dialoog; ‘een mens heeft het wezenlijk nodig om in alle relaties maar vooral in die tussen de generaties een houdbare balans tussen geven en nemen te bereiken.’ Een goede verhouding tussen verschillende generaties maakt dat het individu beter kan functioneren in alle aspecten van het leven.²⁹ Wil je als kerk dus intergenerationeel zijn, dan moet je er alles aan doen om gezonde onderlinge relaties te creëren.

2.2.3 De kerk als het lichaam van Christus – Eenheid en diversiteit

Bijbelse onderbouwing voor inclusief en intergenerationeel vieren vinden we onder andere in de metafoer van de kerk als Lichaam van Christus in 1 Korintiërs 12. De vergelijking met het menselijk lichaam toont de diversiteit binnen de gemeente aan, die bij elkaar moet blijven als een eenheid. “Verschillen in nationaliteit of religieuze achtergrond (‘hetzij Joden hetzij Grieken’) of sociale status (‘hetzij vrijen hetzij slaven’) hebben binnen het lichaam van Christus hun geldigheid verloren,” omdat allen gedoopt zijn in dezelfde Heilige Geest.³⁰ In Christus hoort iedereen binnen de Kerk bij elkaar en vallen de ongelijkheden volgens achtergrond en rangen weg. Wel blijft ieder persoon uniek en nodig voor de gemeente. “De verscheidenheid van gelovigen, elk met zijn eigen speciale gave en bediening, is juist Gods bedoeling.³¹” Paulus maakt duidelijk dat verschillende gaven nodig zijn, zoals verschillende lichaamsdelen nodig zijn. Door diversiteit in eenheid functioneert het geheel. 1 Korintiërs 12 beschrijft dat wanneer we geloven, we worden ingelijfd in het lichaam van Christus, en deel uitmaken van Zijn gezin. Voor Paulus hield dit in dat iemand een cruciaal orgaan (lid) van een

²⁶ Bilezikian, 2001, p. 18

²⁷ Bilezikian, 2001, p. 35

²⁸ Warren, 2003, p. 311

²⁹ Boszormenyi-Nagy, 1984, p. 216-247

³⁰ Brink, G. van den, Bette, J.C., & Zwiep, A.W. (red.), 2006, p. 327. Commentaar bij 1 Kor. 12:13 De Studiebijbel beschrijft: “De zinsnede ‘want in/met één Geest zijn wij allen gedoopt ...’ verwijst naar de doop in/met de Heilige Geest (Hand.1:5). In de eerste gemeenten ging de waterdoop samen met handoplegging voor de vervulling van de Heilige Geest.”

³¹ Brink, G. van den, Bette, J.C., & Zwiep, A.W. (red.), 2006, p. 319. Commentaar bij 1 Kor. 12:8

levend lichaam werd, het lichaam van Christus³². Dit 'lidmaatschap' voorziet in een geestelijk gezin waarin mensen worden ondersteund en bemoedigd in hun wandel met Christus³³. En het biedt mensen een plek waar ze hun gaven kunnen ontdekken en gebruiken³⁴, zoals in 1 Korintiërs 14 naar voren komt. Tussen het hoofdstuk over de diversiteit en eenheid in het lichaam van Christus en het hoofdstuk over geestesgaven, benoemd 1 Korintiërs 13 de belangrijkste achterliggende motivatie; de liefde. Wanneer we door de liefde gemotiveerd zijn (1 Kor. 13), zullen we streven naar die gaven (1 Kor. 14) waarmee we de gemeente (1 Kor. 12) kunnen dienen en opbouwen.³⁵

**“Met de
kinderdoop
zeggen we: ‘Dit
kind hoort erbij
en lijven we in’.”**
- Jonna van den Berge

2.2.4 Waarom in de zondagse eredienst?

De kerk is een gemeenschap, dus intergenerationeel gemeente-zijn gaat verder dan het organiseren van intergenerationele kerkdiensten. Buiten de eredienst zijn er veel mogelijkheden voor ontmoeting tussen generaties. Waarom is het toch belangrijk dat juist die zondagse dienst ook intergenerationeel is?

De Protestantse Kerk hecht waarde aan de viering op zondag omdat dit al eeuwenlang de dag is waarop de opstanding van Christus gevierd wordt.³⁶ Volgens Jan Hoek is de kerkdienst, in de gereformeerde traditie, een feestelijke ontmoeting tussen God en zijn verbondsvolk. En “tot dat verbondsvolk behoren volwassenen, maar net zozeer ook kinderen.”³⁷

Hoewel we zien dat kleine (kring)groepen steeds belangrijker worden, is voor veel gemeenten de zondagse eredienst het hart van het gemeente-zijn.³⁸ Dus om de pragmatische reden dat de zondagse dienst nog steeds een centrale viering is van veel kerken, en om de principiële reden dat alle generaties behoren tot de vierende verbondsgemeenschap, is het belangrijk dat juist die zondagse eredienst intergenerationeel is.³⁹ Ligt de focus op vieringen in kleine groepen, dan is het uiteraard belangrijk dat deze intergenerationele componenten hebben.

2.2.4 Verbondstheologie

“Scheiden van de generaties is zondigen tegen het verbond”, aldus professor Cees van der Kooi.⁴⁰ De Heidelbergse Catechismus zegt dat zuigelingen gedoopt worden “omdat zij even goed als de

³² Warren verwijst hierbij naar een essay van C.S. Lewis over kerklidmaatschap. Oorspronkelijke bron onbekend. Warren, 2003, p. 310

³³ Warren, 2003, p. 310. Onderbouwing vanuit de Bijbel is te vinden in Gal. 6: 1-2; Hebr. 10:24-25

³⁴ Warren, 2003, p. 310

³⁵ Brink, G. van den, Bette, J.C., & Zwiep, A.W. (red.), 2006, p. 313-361

³⁶ Plaisier, A.J (2012). *De hartslag van het leven*. P. 16. Opgehaald van <http://www.protestantsekerk.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Visienota%20'De%20hartslag%20van%20het%20leven'.pdf>

³⁷ Hoek, 1999, p. 100

³⁸ Uit het interview met Plomp. Zie bijlage 1.

³⁹ Plomp zegt: “Ik geloof dat de kerk een verhaal te vertellen heeft van hoop. Dus waar kunnen kinderen dat leren? In de kerk. En dat hoeft wat mij betreft niet perse in de kerkdienst. Dat kunnen ze ook in Kliederkerk, kinderclub of op vakantiebijbelweek horen. Het is ook prima als ze het daar horen, maar het is toch wel een beetje jammer als je dat allemaal nodig hebt terwijl je die kerkdienst op de zondagochtend al hebt waar je met allerlei verschillende mensen met verschillende niveaus bij elkaar zit. Het zou toch mooi zijn als kinderen zich daar ook thuis zouden voelen!” Interview met Plomp. Zie bijlage 1.

⁴⁰ Van der Kooi in *Generator*, 2015, 19(1), p. 6

volwassenen behoren tot het verbond van God en tot zijn gemeente [...]. Daarom moeten ook zij door de doop, als het teken van het verbond, in de christelijke kerk ingelijfd [...] worden”.⁴¹ Met de kinderdoop zeggen we: ‘Dit kind hoort erbij en lijven we in.’⁴² In de gelovige ouders worden kinderen gezegend en ontvangen zij het Genadeverbond van God. Dit zien we terug in de ecclesiologische visie van het Nieuwe Testament. “Daar is de gemeente van Jezus Christus niet zozeer een optelsom van individuele (volwassen) gelovigen, een gemeenschap van ware gelovigen, maar daar is zij ook een verbondsgemeenschap. De kinderen maken volledig deel uit van de gemeente.”⁴³ Volgens de specialisten bij JOP is dit één van de belangrijkste gronden voor het betrekken van generaties in de Protestantse Kerk.⁴⁴ Binnen het verbond zijn generaties aan elkaar verbonden. Van der Kooi concludeert dat “als je vasthoudt aan de gedachte dat zuigelingen gedoopt mogen worden, je dan ook in het kerkelijk leven creatief moet nadenken over hoe je de actieve uitwisseling tussen de generaties bevordert.”⁴⁵

2.2.6 Hoe ging Jezus Christus om met generaties?⁴⁶

Er is veel te zeggen over hoe Jezus omging met mensen. Mensen in alle vormen en maten. De omgang van Jezus met kinderen ging tegen de stroom van de cultuur in omdat Hij “openstond voor kinderen om wat ze waren en niet alleen maar om wat ze zouden kunnen worden.”⁴⁷ Jezus laat merken dat er in het Koninkrijk geen onderscheid wordt gemaakt volgens maatschappelijke posities, geslacht of leeftijd. In de toenmalige cultuur waren kinderen ‘randfiguren’. In de Joodse gemeenschap werden ze weliswaar gezien als zegen van God, maar vooral om de voortgang van de families en de Joodse gemeenschap te verzekeren. Maar in Jezus’ ogen staan kinderen zelfs model voor het burgerschap in dat koninkrijk. Kinderen zijn afhankelijk en ontvankelijk. Ze worden niet gehinderd door bezit of macht⁴⁸, ze ontvangen ‘gewoon’ de zegen van Jezus. Een voorbeeld voor volwassenen; we kunnen het Koninkrijk niet verdienen door inspanning maar slechts ontvangen en we zijn afhankelijk van onze Hemelse Vader.

Door Jezus’ relativiserende uitspraken over gezinsbanden, is wel gesuggereerd dat Hij familierelaties onbelangrijk vindt.⁴⁹ We zien inderdaad enerzijds dat hij de speciale loyaliteit aan gezinsleden relativeert. Hij wil aangeven dat Zijn volgelingen bereid moeten zijn om bloedbanden en “andere primaire bindingen ondergeschikt te maken aan de band die zij krijgen met Hem. De band met Jezus moet het eigen bestaan volledig bepalen.”⁵⁰ Anderzijds zien we dat Jezus kinderen altijd benaderd door middel van of met hun ouders en dat hij dus niet veracht welke verantwoordelijkheid ouders hebben voor hun kinderen. “In het licht van de evangeliën als geheel moeten we wel tot de

⁴¹ Zwanepol, 2009, HC, zondag 27, vraag 74.

⁴² Interview met Van den Berge. Zie bijlage 1

⁴³ Mensink, 2005, p. 43

⁴⁴ Interview met Van den Berge en met Plomp. Zie bijlage 1.

⁴⁵ Van der Kooi in *Generator*, 2015, 19(1), p. 6

⁴⁶ Zie bijlage 5 voor de onderbouwende literatuurstudie naar intergenerationaliteit in de Bijbel en kerkgeschiedenis.

⁴⁷ Strange, 1999, p. 68

⁴⁸ We kunnen informatie halen uit het feit dat in alle drie de evangeliën het verhaal over kinderen als voorbeeld onmiddellijk wordt gevolgd door het verhaal van de rijke jongeling die Jezus niet kon volgen omdat hij zoveel te verliezen had. “De man vormde een contrast met de kinderen die niet worden gehinderd door bezit of macht.” Strange, 1999, p. 71

⁴⁹ Voornamelijk door de tekst in Lucas 14:26 “Indien iemand tot mij komt, en niet haat zijn vader en moeder en vrouw en kinderen en broeders en zusters, ja zelfs zijn eigen leven, die kan mijn discipel niet zijn.”

⁵⁰ StudieBijbel.nl, Commentaar bij Luc. 14:26

erkenning komen dat Jezus er niet op uit was het gezin te ontbinden, of kinderen los te maken van het gezinsverband waarin ze zijn opgenomen.”⁵¹

2.2.7 Counter-cultural zijn⁵²

Jezus confronteerde de heersende normen van zijn omgeving door om te gaan met zondaars, in gesprek te gaan met vrouwen en prioriteit te geven aan kinderen. Het hoort wezenlijk bij de kerk dat zij mensen niet indeelt in categorieën zoals de omringende wereld dat doet. Als kerk zijn we Gods volk⁵³, geroepen om in de samenleving een tegencultuur te zijn die niet aanklaagt en die zich niet afscheidt van de buitenwereld, maar die hoopvol een ‘omgekeerde levensstijl’ laat zien. Zij waardeert het tegenovergestelde van wat de wereld zegt dat we moeten waarderen.⁵⁴ Zoals bijvoorbeeld tijd doorbrengen met (geestelijke) familie, met misschien minder volwassen of minder succesvolle mensen dan jezelf.

Is de kerk een gemeenschap met intergenerationele verbinding, dan heeft zij ook op dat gebied iets te bieden in de samenleving. Plomp concludeert: “De intergenerationele ontmoeting heb je in de Nederlandse samenleving nog maar heel weinig. Waar zijn er nog plekken waar jong en oud, of hoog- en laagopgeleid, bij elkaar zitten? De kerk is de plek waar dat zou kunnen”.⁵⁵

2.2.8 Liefde leren

Maken we van de kerk(dienst) een homogene gemeenschap (of samenkomst) of zoeken we vooral mensen op die op ons lijken, dan komen we steeds minder in aanraking met gelovigen die compleet anders zijn dan wijzelf. Het is een begrijpelijke menselijke neiging om te gaan met mensen die op je lijken, maar wel een gemiste kans. Door met verschillen om te gaan, kunnen we namelijk ons karakter verrijken met geduld en tolerantie⁵⁶. Jean Vanier schrijft: “We zitten graag naast iemand die ons bevalt. [...] Maar een gemeenschap kan slechts gemeenschap worden wanneer de meerderheid van de leden, afsluitingen in ‘clans’ afbreekt om uit de schelp van de ‘vriendschappen’ te kruipen en aan de zagezegde ‘vijand’ de hand te reiken. Dat is een lange weg. Een gemeenschap is altijd in beweging, ofwel naar een grotere liefde, ofwel naar een terugtocht.”⁵⁷ De ander die zo anders is beproeft onze liefde voor de medemens. Het samenleven in de gemeenschap van gelovigen kan dus een school zijn om te leren de medemens lief te hebben.⁵⁸ Intergenerationeel vieren helpt ouderen

⁵¹ Strange, 1999, p. 80

⁵² We gebruiken hier het Engelse begrip *counter-cultural*, omdat een Nederlandse vertaling van dit begrip lastig is. Het betekent dat de cultuur van de groep in haar waarden en normen substationeel verschilt van de overheersende cultuur in de omringende samenleving.

⁵³ Wright beschrijft in het boek ‘De Bijbelse missie’ dat de kerk Gods volk is met een opdracht, in lijn met het volk Israël. De opdracht van Israël is om de volkeren te laten zien wie God is door heilig, afgezonderd, te zijn. En zo is de missie van al Gods kinderen nu om de wereld te laten zien wie God is en hoe de cultuur, de samenleving, van Zijn Koninkrijk er uit ziet. Wright, 2011.

⁵⁴ Lyons, 2012, p. 179

⁵⁵ Interview met Plomp. Zie bijlage 1.

⁵⁶ Allen & Ross, 2012, p. 52

⁵⁷ Jean Vanier schrijft over de manier waarop leven in gemeenschap ons uitdaagt en vormt. Hij wordt onder de (charismatische) Katholieke gelovigen één van de voornaamste mannen van onze tijd genoemd op het gebied van geestelijke vorming. Reussien, 2005, p. 6

⁵⁸ In 2 Petrus 1: 5-7 wordt de gemeente opgeroepen om haar geloof te verreiken met deugd, de deugd met kennis, de kennis met zelfbeheersing, de zelfbeheersing met volharding, de volharding met godsvrucht, de godsvrucht met liefde voor de gelovige broeders en zusters, en die liefde voor de broeders en zusters met de liefde voor allen. (HSV) “Het geloof is het begin en het fundament van het christelijke leven, de liefde is er de vervulling van”; in de eerste plaats de liefde voor gemeenteleden om vervolgens ‘allen’ lief te kunnen hebben. StudieBijbel.nl, commentaar bij 2 Pet. 1:7

en jongeren, volwassen mensen en minder volwassen mensen, om begrip voor elkaar te hebben en met elkaar om te gaan.

2.3 WE KUNNEN VAN ELKAAR LEREN

2.3.1 Hoe kunnen we van elkaar leren?

Naast het feit dat we kunnen leren liefhebben door met generaties bij elkaar te zijn, kunnen we ook *van* elkaar leren. Voordat we kijken *wat* er precies geleerd kan worden, kijken we kort naar *hoe* er geleerd kan worden.

Breen onderscheidt drie manieren van leren die het beste werken wanneer ze gecombineerd worden: leren door instructie (klaslokaalmodel), leren door in de praktijk te oefenen (stagelopen bij een voorbeeldfiguur) en ‘natuurlijk leren’ door onderdompeling. De laatste, meest subtiële, manier van leren gebeurt door deel te zijn van een cultuur. Op deze manier waren de discipelen van Jezus steeds bij hem in de buurt, namen ze tijd om relaties met elkaar op te bouwen en leerden zo van Jezus’ woorden, gedrag en houding. En ook Paulus leefde een flinke tijd met andere discipelen en werd zo ‘ondergedompeld’ in hun leven voor hij zijn bediening begon.⁵⁹ Als wij christenen, jong en oud, willen *leren* om Jezus na te volgen, is het belangrijk om deel te zijn van een gemeenschap waarin we instructie en uitleg krijgen, oefenen én ondergedompeld worden in de cultuur die ontstaat wanneer Hij gevolgd wordt.

**“Kinderen, tieners
en jongeren kunnen
verrassende
inzichten geven.”**
- Kliederkerk Nederland

2.3.2 We kunnen van kinderen leren

Vaak zijn het volwassenen die kinderen iets leren. Jonge mensen zijn meestal de ontvangende partij. Natuurlijk is dit goed omdat kinderen vormende opvoeding nodig hebben. Maar we hebben gezien dat Jezus kinderen ook als voorbeeld stelt en als volwaardige personen ziet. Een eenzijdige beweging vanuit een volwassene naar een kind volstaat niet voor de kerk, er mag wederkerigheid zijn.⁶⁰ We mogen aan en van elkaar leren in een wederzijds leerproces om als christen aan een gelovig leven gestalte te geven.⁶¹

We willen hier aandacht besteden aan de denkbeelden die ten grondslag liggen aan het ‘theologiseren met kinderen’. Verschillende godsdienstpedenagogen bepleiten deze vorm van geloofsofvoeding.⁶² Theologiseren met kinderen gaat om het praten *met* kinderen in plaats van *tegen* kinderen. Er worden eerst vragen gesteld en er wordt samen gezocht naar antwoorden⁶³.

⁵⁹ Breen, 2013, p. 25-39

⁶⁰ Van der Heijden, 2012, p. 114

⁶¹ De Kock & Verboom, 2012, p. 281

⁶² “In de praktijk denken velen dat jonge kinderen (onder de 6 jaar) niet in staat zijn tot het leveren van een eigen waardevolle bijdrage in een dialoog. Heel wat recent onderzoek toont echter het tegendeel aan (Bucher et al. 2008; Kammeyer 2009).” Dillen & de Kock in *Handelingen*, 2015(4), p. 4

⁶³ We zien hier wel gradaties in, want hoewel de nadruk ligt op de eigen mentale processen van kinderen, wordt ook ingezien dat hier ook grenzen aan zijn. Soms is het bieden van kennis en betekenisgeving noodzakelijk.

Steeds staat daarbij de dialoog, de interactie, centraal. De focus ligt op “het kind als waardevol, competent subject.”⁶⁴

Deze inzichten tonen aan dat kinderen in staat zijn een theologisch dialoog te voeren en tot geloofsgroei te komen in een interactief proces waarbij zij inzichten eigen maken. Dit benadrukt hoe belangrijk het is dat we ruimte creëren waarin aan kinderen gevraagd en naar hen geluisterd wordt.⁶⁵ Waar zij helemaal kind mogen zijn en tegelijk serieus genomen worden als gesprekspartner. Hierbij is er interactie tussen kinderen van verschillende leeftijden en volwassenen.

God kan zich hierbij openbaren *aan*, maar ook *door* kinderen. Godsdienstpedagoog De Kock zegt – wanneer hij een theologische visie op openbaring schrijft – dat ook ervaringen van kinderen ons tot God kunnen brengen.⁶⁶ Ook Burger is van mening dat de openbaring van God niet leeftijdsgebonden is.⁶⁷

Wanneer we op deze manier met kinderen omgaan, levert dat op dat 1) kinderen zelf groeien in het eigen maken van geloofsbeleving en inzichten; 2) het geloof van de volwassen gesprekspartner bevraagd, verdiept of verrijkt kan worden en 3) dat de geloofspraktijk en theologie van de gemeente bevraagd en vernieuwd kunnen worden.⁶⁸

2.3.3 Wat kan iedere leeftijdsgroep van de anderen leren?

Bowen stelt dat het een individueel voordeel heeft wanneer iemands relaties met verschillende generaties uit de familie in tact zijn. Dat zorgt er namelijk voor dat we beter om kunnen gaan met stress, flexibeler zijn en minder persoonlijke en relationele problemen ontwikkelen.⁶⁹

We zullen nu specifiek kijken naar de leeropbrengst die het op kan leveren voor verschillende leeftijdsgroepen. Hoe kan de ene generatie iets betekenen voor de anderen?

Kinderen: “Het belangrijkste in het leven van een mens bij de ontwikkeling van geloof, zijn liefdevolle, zorgzame, diepe relaties met andere christenen.”. Armstrong concludeert dat kinderen ruimte moeten krijgen om met zoveel mogelijk mensen die met God leven een diepe persoonlijke relatie te ontwikkelen⁷⁰. Beckwith voegt toe dat kinderen frequente, regelmatige mogelijkheden moeten

⁶⁴ Kuindersma, H. *Van kindervragen naar kindertheologie*. Opgehaald van <http://www.centrumvoorlevensbeschouwing.nl/uploads/fck/file/Kindertheologie%20Prakt%20Theol%202008-1.pdf>

⁶⁵ Kuindersma zegt: “Het is zo belangrijk dat kinderen zich het verhaal eigen maken. Als je eigen innerlijk niet meedoet, heeft het geen waarde.” Kuindersma in *Ideaz*, 2015(4), p. 31

⁶⁶ Er is veel geschreven over hoe en wat we van kinderen kunnen leren in ons geloof en hoe zij openbaring van God door kunnen geven. Voorbeelden van boeken hierover zijn Fischer, B. (2011) *Redefining Children's Ministry in the 21st Century: A Call for Radical Change*. Kids in Ministry International en Toledo, J. (2012) *Children and the supernatural: True accounts of kids unlocking the power of God through visions, healing and miracles*. Charisma House.

⁶⁷ S. Burger, directeur van children and family ministries in de Evangelical Covenant Church's Christian formation department, zegt: “Yet God's continuing self-revelation is not age-specific. Your children may experience a relationship with God long before they can articulate it.” Huyser-Honig, 2007, Opgehaald van: <http://worship.calvin.edu/resources/resource-library/all-ages-needed-for-intergenerational-worship/>

⁶⁸ Godsdienstpedagoog De Kock zegt in het tijdschrift van de HGJB dat kinder- en jeugdwerk de plaatsen zijn waar onze theologie en geloofspraktijk vernieuwd kunnen worden. De Kock in *Generator*, 2015(2), p. 22 En in een publicatie van *Handelingen* beschrijft hij hoe het theologiseren met kinderen een zeer belangrijke bijdrage kan leveren aan de theologie, door de diepgravende visies en vragen die het oplevert. De Kock in *Handelingen*, 2015(4), p. 59-66

⁶⁹ Hargrave, 1992, p. 45

⁷⁰ Allen & Ross, 2012, p. 52-53

krijgen om interactie te hebben met gelovigen die worstelen met God, die Hem vertrouwen, die fouten maken en vergeven (zijn), die werken voor genade en rechtvaardigheid en die de waarden van het Koninkrijk van God uitdragen.⁷¹

Jongeren: Uit onderzoek is gebleken dat jongeren die regelmatig samenkomen met andere generaties een hogere geloofsvolwassenheid hebben.⁷² Het biedt jongeren:

- een *extended family*, een geloofsfamilie die als verlenging van de eigen familie kan functioneren (zeker wanneer de 'normale' familie afwezig is);
- emotionele steun wanneer een tiener in een crisis zit rondom identiteit versus rolverwarring⁷³;
- de mogelijkheid om mensen te dienen buiten hun eigen 'tienerwereld';
- wijsheid en bemoediging ontvangen tijdens hun ontwikkeling van tiener naar volwassene;
- de mogelijkheid om voorbeelden en mentors te vinden onder de (jong)volwassenen en ouderen;
- de mogelijkheid om kinderen te mentoren.

Jongvolwassenen: Na de middelbare school verliest de kerk deze groep vaak uit het oog. Ze gaat er vanuit dat ze over een paar jaar volwassen en getrouwd weer terug komt. Joiner, Bomar en Smith, zeggen dat juist deze groep mensen andere leeftijdsgenoten, maar ook oudere generaties kan 'gebruiken'. Zij kunnen luisteren naar hun verhalen, hun bevestigen in hun zoektocht naar hun identiteit en hen vergezellen in hun reis richting God en volwassenheid.⁷⁴

Volwassenen: Omgang met jongeren of kinderen helpt de volwassene te reflecteren op zijn eigen houding en op de opmerking van Jezus dat we als kinderen moeten zijn. Volwassenen kunnen leren van hun mogelijkheid om nieuwe dingen te leren, om zich snel aan te passen en hun zoektocht naar betekenis in het leven. Gewoontes kunnen hierdoor onder de loep gelegd worden. Daarnaast kan een volwassene advies en steun zoeken bij de ouderen van de gemeenschap bij specifieke moeilijkheden. Er vindt zo bemoediging en herkenning plaats.⁷⁵

Senioren: Mensen worden gemiddeld steeds ouder. Daardoor volgt er in deze tijd na de pensionering nog een levensfase.⁷⁶ Senioren kunnen door hun contact met jongere generaties hun waardigheid en betekenis bewaren in deze levensfase.⁷⁷ Het is belangrijk dat kerken de ouderen helpen in hun

⁷¹ Beckwith, 2004, p. 66

⁷² Een onderzoek onder 500 mensen die in hun jeugd bij een christelijke jeugdgroep zaten. Powell, Griffin & Crawford, 2011, p.75

⁷³ Identiteit versus rolverwarring: een periode waarin de jongere een beeld over zichzelf in vergelijking brengt met andere voor hem of haar belangrijke personen. Een crisis kan komen wanneer een jongere in dit proces zich geen eigen rol als volwassene eigen kan maken of wanneer hij zich een negatieve identiteit toe-eigent. Struyven, 2010, p. 287-290

⁷⁴ Allen & Ross, 2012, p. 49 & 55

⁷⁵ Allen & Ross, 2012, p. 58-61

⁷⁶ Baars, 2006, p. 43

⁷⁷ Allen & Ross, 2012, p. 62

zoektocht om van betekenis te blijven voor de mensen om hen heen. Ouderdom brengt wijsheid, kennis en vaardigheden met zich mee.⁷⁸

2.3.4 Een realistische werkelijkheid scheppen

Door scheidingen in leeftijden weet men vaak niet meer wat er speelt bij andere leeftijdsgroepen. Door die fragmentatie creëren we een werkelijkheid die niet geheel realistisch is. Zo kan het zijn dat jongeren niet of nauwelijks in aanraking komen met ziekte of dood en zo niet zijn voorbereid op wat ouderdom of het leven kunnen brengen.⁷⁹ En zo leert een ouder niet van een jongere om heel loyaal te zijn naar vrienden of om aanhoudend iets te blijven oefenen totdat je het onder de knie hebt.⁸⁰ Nouwen beschrijft die beeldvorming als volgt: “Het is uiterst waardevol om tijdens de jaren dat je gevormd wordt, in nauw contact te staan met leeftijdsgenoten. Maar als je geen wereld om je heen hebt om je er aan te herinneren waar je vandaan komt en waar je naartoe op weg bent, werkt die nabijheid eerder remmend dan bevorderend. En dat is een ramp.”⁸¹

2.4 GEZINSONDERSTEUNING ALS KERNTAAK VAN DE GEMEENTE

In hoofdstuk 4 wordt besproken hoe de scheiding tussen kinderen en volwassenen is ontstaan. De kerk kijkt vaak naar haar leden in verschillende leeftijdsgroepen. Kinderen en volwassenen staan echter ook in een gezinsverband. Als we gaan zien dat een kerk voor een groot deel bestaat uit gezinnen en dat kinderen grotendeels gevormd worden in gezinnen, dan is ondersteuning in (geloofs)opvoeding niet meer één van de extra activiteiten, maar wordt het een kerntaak van de kerk.⁸² Wil de kerk invloed hebben op de geloofsopvoeding van kinderen, dan is het effectiever om in het gezin te investeren dan (alleen) in onderwijs aan jeugd als aparte groep⁸³.

Zo’n 80% van opvoeding verloopt impliciet.⁸⁴ Kinderen leren het meeste van het karakter, de houding en het gedrag van ouders. Wanneer een vader alleen zegt dat God aanbidden belangrijk voor hem is, heeft dat veel minder invloed op de vorming van het kind dan wanneer het kind ook kan zien dat zijn vader God aanbidt. “Kinderen gaan graag naar de kerk als ze merken dat ouders het fijn vinden. Het is belangrijk dat ze dat ervaren.”⁸⁵ Maken kinderen en hun (groot)ouders dus samen een kerkdienst mee, dan kunnen kinderen hier merken wat samen vieren en God aanbidden voor hun opvoeders betekent. Het biedt gelegenheden om kinderen op een natuurlijke manier voor te doen hoe het is om samen de kerk van Jezus Christus te zijn.

“Kinderen gaan graag naar de kerk als ze merken dat hun ouders het fijn vinden.”
- Hofland

⁷⁸ Williams & Nussbaum, 2012, p. 1987. Opgehaald van:

<https://books.google.nl/books?id=8xjCWWh0T2y0C&printsec=frontcover&dq=intergenerational&hl=nl&sa=X&ved=0ahUKEwiNiOPL2dPJAhVF6Q4KHRB4De8Q6AEIZDAI#v=onepage&q=intergenerational&f=false>

⁷⁹ Allen & Ross, 2012, p. 30

⁸⁰ Moore, 2010, p. 56

⁸¹ Nouwen & Gaffney, 2005, p. 75-77

⁸² Van der Heijden, 2012, p. 120

⁸³ De Kock & Verboom, 2012, p. 281

⁸⁴ Van der Heijden, 2012, p. 94

⁸⁵ Hofland, 1998, p. 69

Kortom

Een motivatie om intergenerationeel te vieren is dat we graag kinderen, jongeren en gezinnen bereiken. Meer principiële motivatie is dat het bij de identiteit van de kerk hoort dat zij als gemeenschap samenkomt waarbij *iedereen* deel heeft en Gods gaven. Door kinderen te dopen worden ze ingelijfd in die verbondsgemeenschap; ze horen erbij. Jezus heeft laten zien geen onderscheid te maken in maatschappelijke posities, geslacht of leeftijd en stelt kinderen zelfs als voorbeeld. Uit de beweging 'theologiseren met kinderen' blijkt dat kinderen in staat zijn zelf tot inzichten te komen en deze te delen. In een intergenerationele gemeenschap kunnen we van elkaar leren. Dit levert voor iedereen iets op, jong en oud. En door het samenkomen met meerdere generaties leren we anderen lief te hebben en begrip voor elkaar te hebben, waardoor we een tegencultuur kunnen vormen in de wereld.

HOOFDSTUK 3 - MANIEREN OM INTERGENERATIONEEL VIEREN TE STIMULEREN

Nu we nagedacht hebben over het *waarom* van intergenerationeel vieren, gaan we vanuit de theorie kijken *wat* ons kan helpen om intergenerationaliteit te stimuleren in de gemeente. De leeropbrengsten uit het praktijkonderzoek binnen Kliederkerk, waar we later naar kijken, zijn beter te implementeren wanneer aan onderstaande ‘voorwaarden’ wordt gewerkt. Ze vormen een basis voor of aanvulling op de tips die vanuit Kliederkerk komen.

3.1 BELEIDSVORMING

We zagen in hoofdstuk 1 dat intergenerationaliteit in de eerste plaats te maken heeft met een houding, een manier van denken waarin iedere generatie gezien wordt als een onderdeel van het lichaam met een eigen bijdrage. Deze manier van denken eigen maken, gebeurt ten eerste op het niveau van beleid en visievorming.

3.1.1 Bezinning op het ‘waarom’

Wil een kerk tot meer intergenerationaliteit komen, dan kan het verleidelijk zijn om direct concepten toe te passen in de praktijk; om bijvoorbeeld *coole* activiteiten voor de jongeren te organiseren. Maar de stap hiervoor mag eerst gemaakt worden; bezinning op het *waarom*. Existentiële vragen die de kerk(enraad) en vrijwilligers kunnen stellen, zijn: ‘*Waarom* vieren we als kerk?’ en ‘*Waarom* willen we kinderen, jongeren en ouderen bereiken met onze boodschap?’ En op meer persoonlijk niveau; ‘Vanuit welke motivatie wil ik hieraan bijdragen?’. Ten tweede is het helpend te reflecteren op de vraag *waarom* de kerk intergenerationeel wil vieren. Er kan een algemene visie op intergenerationeel vieren gevormd worden om dit vervolgens te contextualiseren. Wat is de missie van de plaatselijke gemeente en hoe past intergenerationeel-zijn in deze missie?

Volgens Amerikaans theoloog Randall Bradley is de kerk bedreven in handelen maar onderontwikkeld in reflectie.⁸⁶ ‘Beginnen met het waarom’ wordt echter binnen management genoemd als een belangrijke *tool*.⁸⁷ Veel organisaties beginnen ze bij het *wat* of *hoe* als ze iets willen aanbieden aan ‘klanten’. Maar mensen zijn niet in de eerste plaats geïnteresseerd in *wat* je aanbiedt, maar *waarom* datgene wat je aanbiedt belangrijk is voor hen.

“People don’t buy
what you do, they
buy why you do it.”
- Simon Sinek

3.1.2 Bezinning op de invloed van de individualistische cultuur

De kerk wordt getekend door haar tijd en cultuur. Het helpt wanneer de kerk hier bewust van is en visie vormt op de manier waarop zij zich hiertoe verhoudt. Hierbij hoort ook dat de kerk visie vormt op de plaats die gezinnen en steun bij geloofsopvoeding innemen.

⁸⁶ Randall Bradley, C. (2014). Intergenerational Worship: Why It's Worth It! Opgehaald van <http://www.baylor.edu/content/services/document.php/228931.pdf>

⁸⁷ Sinek schreef het boek ‘Start with why’. Hij zegt in het bijbehorende filmpje: “Most people and even most organizations don’t really know why they do what they do. Most people create a product and they want to tell you all the amazing features and specifications. But, the truth is, most people will not care about your what and how. Most people want to be told something like this: ‘we value efficiency just like you do.’” En dán komt “here’s how we can help you to be more efficient and here’s the product that will help you to achieve exactly that. People don’t buy what you do, they buy why you do it.” Sinek, 2015, opgehaald van www.youtube.com/watch?v=Wb8KpHqU5tg&feature=youtu.be

“In ons postmoderne denken is de mens letterlijk uit zijn verband gerukt en wordt hij als onafhankelijke eenheid beschouwd. Juist individualisten kunnen moeilijk uit de voeten met het Bijbelse denken over het verbond, het gezin als eenheid en de gemeente als verbondsgemeenschap. In het individualistische denken staat de mens met zijn eigen keuze en wil centraal.”⁸⁸ Om de gemeente mee te nemen in (het belang van) intergenerationaliteit is onderwijs nodig waarbij wordt aangesloten bij het postmoderne denken en waarbij mensen vervolgens stapje voor stapje meegenomen worden in hoe de Bijbel *anders* denkt over verbond, gezinnen en gemeenschap.

3.1.3 Visie op kinderen en jongeren

De cultuur waar in we leven kleurt ook onze visie op kinderen, jongeren en ouderen. Het is mogelijk dat we aannames hebben die niet helpend zijn voor intergenerationeel vieren. Van eventuele vooroordelen over ouderen of jongeren moeten we ons bewust worden.

In het vorige hoofdstuk werd het ‘theologiseren met kinderen’ besproken. We mogen kinderen zien als personen waar God in en doorheen kan werken. En “vaak begrijpt een kind meer van de kerkdienst dan wij denken”.⁸⁹ Bij jongeren is het belangrijk dat we niet in de verdediging schieten wanneer zij klagen of zeuren maar dat we dit als een kans zien om door te vragen en hen beter te leren kennen. “We moeten ons niet af laten schrikken door de kritische houding van jongeren: vaak zijn ze op zoek naar de echtheid en zekerheid van het geloofsleven. Belangrijk is dat we hen serieus nemen en met hen afzonderlijk een gesprek hebben.”⁹⁰

3.1.4 Geen ongezone focus op jongeren

Bonhoeffer stelde in zijn tijd dat de kerk te veel gericht was op het bereiken van ‘de jeugd’ en het aansluiten bij de jongerencultuur. Hij is van mening dat we jongeren juist geen privileges moeten geven, omdat ze dan juist weer als aparte groep behandeld worden. Root verwoordt Bonhoeffers statement als volgt:

“Youth ministry isn’t about setting aside a special place for young people in the church but about moving them into the center of the church community.”

In plaats van ons op te winden over het verlaten van de kerk door een bepaalde generatie, en angstvallig van alles te proberen om deze generatie ‘binnen te krijgen’, moet de kerk zich volgens hem op haar missie en op het werk van de Geest richten en alle generaties daar in uitnodigen.⁹¹

3.1.5 Jargon

In plaats van ‘jeugdwerk’ probeert JOP steeds meer te spreken van het ‘betrekken van kinderen en jongeren bij de gemeente’.⁹² In plaats van de kinderen de ‘toekomst van de kerk’ te noemen, mogen we hen benaderen als ‘de kerk van nu’. De scheiding van generaties is geworteld in ons taalgebruik. We spreken van kinder-, tiener- en volwassen liederen. Knutselen wordt al snel gezien als een

⁸⁸ Mensink, 2005, p. 44

⁸⁹ Hofland, 1998, p. 69

⁹⁰ Hofland, 1998, p. 77

⁹¹ Root beschrijft de theologische visie van Bonhoeffer op jeugdwerk. Root in *Christianity Today*, 2015(1), p. 31-36

⁹² Interview met Van den Berge. Zie bijlage 1.

‘kinderactiviteit’. Maar de ‘kinder’liederen en -activiteiten kunnen heel verrijkend zijn voor alle generaties. Het is helpend als we termen vermijden die de scheiding van generaties bevorderen.⁹³

3.1.6 Veranderprocessen

Om te kunnen *leren* om intergenerationeel te zijn, is het ook nodig dat er ruimte is om ‘fouten’ te maken. “We hoeven niet bang te zijn. Je hoeft niet een vorm te verzinnen die 300 jaar blijft staan. Je kunt ook gewoon een paar keer iets proberen en dan kijken of dat werkt. Zo niet, dan doe je weer iets anders.”⁹⁴ Een cultuur waarin ‘fouten’ gemaakt mogen worden, biedt veiligheid voor mensen om te veranderen en leren.⁹⁵

Kerken die al langere tijd bestaan, zoals veel Protestantse kerken, zullen soms oude patronen moeten doorbreken om intergenerationaliteit en gezonde onderlinge relaties te bevorderen.⁹⁶ Zo zal er enige ruimte moeten zijn om de kerkdienst aan te passen. Hierbij is het wel belangrijk dat steeds het gesprek gevoerd wordt op het niveau van achterliggende overtuigingen en motivaties (en niet alleen over vormen). Het is helpend als er transparantie is. Door een gemeente mee te nemen in onderwijs over het belang van de verandering naar meer intergenerationaliteit, kan weerstand voorkomen worden.⁹⁷

3.2 GEMEENSCHAP

Wordt intergenerationaliteit in de praktijk gebracht, dan gaat zij idealiter samen met gemeenschapsvorming en duurzame relaties.

3.2.1 Elkaar kennen

Nagy stelt dat er sprake moet zijn van wederzijdse betrokkenheid, begrip, compassie en loyaliteit voor een gezond samenwerkend systeem van generaties.⁹⁸ Wil je als kerk dus intergenerationeel zijn, dan helpt het om gezonde onderlinge relaties te stimuleren. Williams noemt voorbeelden van intergenerationele groepen waarbij bepaalde generaties overheersten. Dit zijn situaties waarbij mensen weinig persoonlijke informatie hebben over elkaar.⁹⁹ Om een goede balans te hebben in intergenerationele groepen is het belangrijk om de ander te kennen en iets te weten over de tijd waarin de ander is opgegroeid.

3.2.2. Maaltijd houden

In de cultuur van de Bijbel werd er bij belangrijke gebeurtenissen samen gegeten en was dit onderdeel van de gemeenschap. In veel culturen eten mensen alleen samen met degenen die tot hun familie of gemeenschap behoren. Door het bloed van Jezus Christus zijn wij allen huisgenoten van God geworden en daarmee elkaars bloedverwanten. Daardoor gaan mensen die eerst niets met elkaar te maken hadden, zich tegenover elkaar gedragen als familie. Iets wat in veel culturen

⁹³ Pedagoog Gert André vindt het bijvoorbeeld onzin om van (schattige) kinderliedjes te spreken omdat deze liederen net zo goed een verkondiging van het Woord kunnen zijn voor volwassenen. André, persoonlijke opmerking, 21-01-’16

⁹⁴ Interview met Nelleke Plomp, zie bijlage 1

⁹⁵ Stoppels, 2010.

⁹⁶ Boszormenyi-Nagy, 1984, p. 53

⁹⁷ Van der Heijden, 2012, p. 147

⁹⁸ Boszormenyi-Nagy, 1973, p. 216-247

⁹⁹ Williams & Nussbaum, *Intergenerational Communication Across the Life Span*, p. 1972. Opgehaald van: <https://books.google.nl/books?id=8xjCWh0T2y0C&printsec=frontcover&dq=intergenerational&hl=nl&sa=X&ved=0ahUKEwiNiOPL2dPJAhVF6Q4KHRB4De8Q6AEIzDAI#v=onepage&q=intergenerational&f=false>

ondenkbaar en ongehoord is.

Toen Jezus zijn discipelen uitzond, raadde Hij hun aan een ‘zoon des vredes’ op te zoeken en te eten en te drinken ‘wat men u geeft’. Zodra de discipelen hun levensbehoeften erkenden en voedsel aannamen van hun gastheer, begonnen zij hun leven met hem te delen. Door samen te eten, kon het hart van de gastheer opengaan voor het ‘brood des levens’ dat de discipelen in hun hart meedroegen. Samen eten speelt dus een belangrijke rol bij de uitbreiding van het Koninkrijk van God.¹⁰⁰ Daarnaast draagt ‘samen eten’ bij aan gemeenschapsvorming. Bij veel kerkplanten zien we dat ze het belang van de maaltijd weer centraal zetten¹⁰¹. Een maaltijd is bij uitstek een activiteit die niet leeftijdsgebonden is. Tijdens een maaltijd kunnen ouderen, jongeren en kinderen op een natuurlijke manier met elkaar in contact zijn.

3.2.3 Generaties in gesprek over vorm en inhoud

Verboom geeft twee eenvoudige modellen voor de omgang met jongeren: het confrontatie- en het acceptatiemodel. Bij het eerste model staan ouderen en jongeren tegenover elkaar. “Je komt het tegen als ouderen alles al weten. Als jongeren in hun ogen nog niet weten wat het leven te beiden heeft. Jongeren ervaren dat hun belevingswereld niet telt.” Ze worden de ‘jeugd van tegenwoordig’ genoemd en andersom zetten zij ouderen in de beklagdenbank. In het acceptatiemodel wordt er naar elkaar gezocht; “ouderen veroordelen de opvattingen van jongeren niet bij voorbaat en komen ook niet direct met kant en klare oplossingen.” Dit geeft jongeren de bereidheid ook meer open te staan voor ouderen.¹⁰² Plomp zegt dat ze vaak ziet gebeuren dat ‘de jongeren’ vertellen dat de kerk saai is, en dat dan ‘de ouderen’ vertellen waarom die kerkdienst toch erg mooi is. Het is helpend wanneer we ouderen en jongeren naast elkaar gaan zetten in plaats van tegenover elkaar. Zij kunnen uitgenodigd worden met elkaar in gesprek te gaan. Onder leiding van een bekwaam gespreksleider kunnen vragen gesteld worden: ‘wat vind jij mooi?’ of ‘wat vindt jij het stomste aan de kerkdienst?’.¹⁰³ En daarnaast over de inhoud; ‘wat betekent God voor jou?’. Volwassenen en jongeren herkennen vaak meer in elkaar dan verwacht.

3.2.4 Werkgemeenschappen

De gemeente wordt meer intergenerationeel wanneer ook commissies en voorbereidingsteams een intergenerationele cultuur vertegenwoordigen. Wanneer dus kinderen, jongeren en ouderen bij werkgroepen betrokken worden. Het levert de gemeente ideeën op van jongeren en deze jonge mensen kunnen groeien in hun gaven, talenten, relaties en geloof.¹⁰⁴

3.3 KERKDIENT

Hoewel intergenerationeel kerk-zijn verder gaat dan een intergenerationele kerkviering, hebben we ook gezien dat het belangrijk is dat deze centrale bijeenkomst intergenerationeel is als de kerk een intergenerationele gemeenschap wil zijn.

3.3.1 Hermeneutiek

In de preek wordt een brug geslagen tussen dat wat God te zeggen heeft en wat kinderen, jongeren, volwassenen en ouderen tegenkomen in hun dagelijks leven. Wat betekent het Goede Nieuws

¹⁰⁰ Simson, 2000, p. 109

¹⁰¹ Noort, Paas, de Roest & Stoppels, 2008, p. 38

¹⁰² Verboom in Hofland, 1998, p. 77

¹⁰³ Interview met Plomp. Zie bijlage 1.

¹⁰⁴ Van der Heijden, 2012, p. 157

concreet in hun situaties? Degene die onderwijs geeft moet de wereld van zijn toehoorders kennen om de verschillende generaties te kunnen aanspreken.¹⁰⁵ Dit vraagt om de eigenschap echt te kunnen luisteren, wat betekent dat je niet gelijk ingaat op wat iemand zegt maar doorvraagt naar de dieperliggende behoeftes, vragen en worstelingen. “Jongeren voelen zich aangesproken als uit de preek blijkt dat de dominee op de hoogte is van hun vragen en problemen.”¹⁰⁶

3.3.2 Homiletiek

Voor de manier waarop we iedereen betrokken houden bij de preek, kunnen we bij Van der Voet terecht. Hij bepleit dat dominees *dialogisch spreken* in plaats van een *betoo* houden. Hiervoor is nodig dat de dominee als het ware een dialoog aangaat met de luisteraar. Hij spreekt vertellend, met en voor verschillende zintuigen, zodat mensen ‘meegenomen’ worden. Hij gebruikt voorbeelden en toepassingen, spreekt met gevoel en laat zichzelf kennen. Op deze manier kan een dominee interessant spreken voor kinderen en volwassenen tegelijk. Hij zegt bijvoorbeeld niet ‘Misschien zijn er wel kinderen bang in het donker...’ maar: ‘Hé kinderen, of ietsje ouder, jongelui. Hoe voelen jullie je in het donker? Is dat leuk? Nee, hè. Donker is eng. Dat zeg je niet maar voel je wel, toch? ... Weet je, soms is je leven ook donker. De grote mensen weten daar ook van. Dan heb je verdriet omdat opa gestorven is...’¹⁰⁷

Participatie en interactie zijn – naast voorwaardelijk voor een optimale leeropbrengst – manieren om jonge en oudere mensen te betrekken bij de dienst en elkaar. In plaats van de preek een (dialogisch) monoloog te laten zijn, kan een predikant ook een vraag stellen waar ieder persoon daadwerkelijk op antwoordt in de dienst.

Koehler adviseert eens te proberen eerst invulling voor kinderen voor de preek te bedenken en dit vervolgens te ontwikkelen tot iets dat ook ouderen verdieping biedt. Dus voeg informatie en verdieping toe aan iets wat voor kinderen begrijpelijk is in plaats van volwassenactiviteiten aan te passen aan kinderen.¹⁰⁸

Maar, “de belangrijkste factor voor het overkomen van de boodschap, is de geloofwaardigheid van de spreker.”¹⁰⁹ Allerlei middelen kunnen het onderwijs beter maken, maar uiteindelijk telt de echtheid van de verteller het meest.

3.3.3 Meervoudige intelligentie

Sadler gaat er vanuit dat mensen uit dezelfde leeftijdsgroepen verschillende manieren van denken en leren kunnen hebben.¹¹⁰

En dus dat mensen met verschillende leeftijden weleens erg op elkaar kunnen lijken. Wanneer de gemeente elke samenkomst opgedeeld wordt in leeftijdsgroepen waar per leeftijdsgroep op ‘niveau’ onderwijs wordt gegeven, kan het zijn dat bepaalde mensen alsnog weinig meekrijgen omdat het niet aansluit bij

**“Mensen uit dezelfde
leeftijdsgroep
kunnen
verschillende
manieren van leren
en denken hebben.”**
- Sadler

¹⁰⁵ Van der Heijden, 2012, p. 139

¹⁰⁶ Hofland, 1998, p. 69

¹⁰⁷ Van der Voet, N.C. (2014). *Betogend en dialogisch (s)preken*. Opgehaald van <http://nicovandervoet.nl/homiletiek/>

¹⁰⁸ Volwassenen kunnen volgens Koehler namelijk sneller iets leren van de benadering van kinderen, dan dat kinderen leren van een volwassenbenadering. Allen & Ross, 2012, p. 209

¹⁰⁹ Van der Heijden, 2012, p. 140

¹¹⁰ Allen & Ross, 2012, p. 211

hun denk- of leerstijl.

Kagan onderscheidt in zijn theorie over ‘Meervoudige Intelligentie’ acht verschillende intelligenties. Onder het woord intelligentie verstaat hij: ‘de bekwaamheid om te leren, om problemen op te lossen’. De acht intelligenties zijn de verbale intelligentie (taalslim), logische intelligentie (rekenlim), visueel/ruimtelijk (beeldlim), muzikaal/ritmische intelligentie (muziekslim), lichamelijke intelligentie (beweeglim), interpersoonlijke intelligentie (samenslim), intrapersonlijke intelligentie (zelfslim) en de natuurgerichte intelligentie (natuurslim).¹¹¹ Ieder persoon heeft zijn eigen manier van leren en problemen oplossen. In de vieringen van de gemiddelde kerkdienst wordt voornamelijk een beroep gedaan op de verbale intelligentie. Wanneer een kerk echter bij de verscheidenheid van zijn publiek wilt aansluiten, kan zij proberen meerdere van de acht intelligenties aan te spreken.

3.3.4 Verschillende leerstijlen

Kolb geeft een overzicht van leerstijlen.¹¹² Hij vormde een leercyclus met de fasen concrete ervaring, reflectieve observatie, analyseren met abstracte begripsvorming en actief uitproberen. Volgens Kolb is er pas sprake van effectief leren wanneer deze vier fasen uit de leercirkel worden doorlopen.¹¹³ Het is echter afhankelijk van natuurlijke voorkeur waar iemand begint in de cyclus om het grootste leerresultaat te bereiken. Zo komen we tot doeners, dromers, denkers en beslissers. Een dromer leert bijvoorbeeld door te beginnen bij reflectieve observatie en een doener juist door actief uitproberen. Willen we mensen met verschillende leerstijlen aanspreken in de kerk, dan zullen we voor doeners, dromers, denkers en beslissers iets moeten aanbieden.

3.3.5 Aanbidding en muziek

Het beleven van en uiten in muziek is niet leeftijdsgeboden. Het zijn niet alleen volwassenen die waarde hechten aan aanbidding.¹¹⁴ Muziekvoorkeur is wel persoonsgebonden. “Het is moeilijk om je geloof te beleven in een muziekstijl die ver bij je vandaan staat.” Van der Heijden zegt: “In een dienst voor alle generaties worden ook kinderliederen gezongen, zodat de kinderen zich in die liederen herkennen, rechtstreeks aangesproken worden.”¹¹⁵ Wat we ‘kinderliederen’ noemen, kunnen uiteraard ook liederen zijn die volwassenen aanspreken.

3.3.6 Iedereen doet concessies

In een gemeenschap van veel verschillende mensen, moet iedereen concessies doen. Plomp is er van overtuigd dat kinderen en jongeren het zullen merken wanneer er oprechte interesse in en aandacht voor hun is, ook als niet alle onderdelen van de kerkdienst even leuk voor hen zijn.¹¹⁶ Volgens pedagoog André is het zelfs goed voor kinderen om zich soms te vervelen, als ze maar weten dat ze serieus genomen en betrokken worden. Kinderen worden volgens hem nu meer beziggehouden dan dat goed voor hen is.¹¹⁷ Ouderen en jongeren zullen beiden in de kerkdienst soms iets meemaken

¹¹¹ Kagan, 2000, hoofdstuk 4 ‘De acht intelligenties’

¹¹² Kallenberg, Van der Grijspaarde, Ter Braak & Baars, 2009, p. 3

¹¹³ Roor, 2010, p. 5

¹¹⁴ Het Calvin Institute of Christian Worship schrijft op haar website: “Instead of assuming that only adults of a certain age really care about worship, look for ways to address needs of different ages in different parts of the service”. Huyser-Honig, 2004, Opgehaald van <http://worship.calvin.edu/resources/resource-library/nine-tips-for-designing-intergenerational-worship/>

¹¹⁵ Van der Heijden, 2012, p. 138-139

¹¹⁶ Interview met Plomp, zie bijlage 1.

¹¹⁷ Volgens pedagoog André ontwikkelen kinderen juist creativiteit door zich soms te vervelen. André, persoonlijke mededeling, 13-01-’15

wat niet bij hen past. Er moet wel gestreefd worden naar eerlijkheid en redelijkheid in het proces van geven en nemen.¹¹⁸

Kortom

Wil je als kerk de interactie en relatie tussen generaties bevorderen, dan is in de eerste plaats bezinning belangrijk. Bezinning op waarom je dit wilt, in welke context je staat en welke culturele bewegingen belangrijk zijn. Wil een kerk meer intergenerationeel gaan vieren, dan is het helpend wanneer er ruimte is om te veranderen.

Intergenerationeel bevorderen gaat hand in hand met het opbouwen van onderlinge relaties. Een mooie en veelgebruikte manier hiervoor is door samen te eten. Verder helpt het gesprekken te faciliteren en door jong en oud samen te laten werken.

In de kerkdienst is het belangrijk dat de voorganger op de hoogte is van wat er bij verschillende generaties speelt en hoe hij kan spreken op een betrokken manier. Het toepassen van meerdere van de acht intelligenties of van leerstijlen van Kolb in een dienst, maakt de samenkomst een veelkleurig en veelzijdig geheel, waardoor bezoekers meer worden aangesproken. Aanbidding en muziek zijn belangrijk voor mensen uit alle generaties, wat vraagt om veelzijdigheid in de liedkeuze.

¹¹⁸ Boszormenyi-Nagy, 1984, p. 54

HOOFDSTUK 4 - ONTWIKKELINGEN IN DE (KERK)GESCHIEDENIS

We hebben algemene informatie over intergenerationeel vieren bestudeerd. We willen nu inzoomen op de situatie van de Protestantse Kerk. Achterliggende vraag is: 'Wat is er aan de hand?' Als aanloop naar de huidige situatie, verdiepen we ons nu eerst in ontwikkelingen in de geschiedenis van de kerk en maatschappij die invloed hadden op intergenerationeel kerk-zijn.

4.1. Kinderen in de Joodse traditie

Het krijgen van kinderen was een 'begerenswaardige eer' en noodzakelijk voor het voortbestaan van de heilige gemeenschap van het Joodse volk.¹¹⁹ Kinderen "beginnen zodra zij praten kunnen met het leren van de *sjemà* (Deut 6:4) en van lofzeggingen en gebeden voor dagelijks gebruik."¹²⁰ De vader prentte zijn zoon de nationale (godsdienstige) overleveringen in.¹²¹ En niet alleen door onderwijs werden kinderen ingewijd in de gemeenschap en haar godsdienst. "Bij de karavanen en de waterputten hoorde hij 'de rechtvaardige daden van Jahwe' bezingen (Richt 5:10-11). In de stadspoort was hij aanwezig bij de gesprekken van de oudsten. Het kind ging met zijn ouders naar de heilige plaatsen (1 Sam. 1:4,21) of naar de tempel in Jeruzalem (vgl. Luc 2:41-42)."¹²² Gods volk werd vanaf het begin door God opgedragen om hun kinderen te vertellen wat God voor hen had gedaan. Dit gebeurde bij gedenktekens¹²³ en feesten. Binnen het Jodendom bestaan er uitgebreide huisliturgieën. De belangrijkste is die van de sedermaaltijd. Cohen Stuart schrijft over dit Joodse feest: "Omdat kinderen in gezinnen thuishoren en bij het feest aanwezig (moeten) zijn, is het nooit rustig, nooit plechtstatig, maar altijd levendig. De strenge orde, seder, vraagt om variatie, terwijl toch de gehele liturgie wordt gevolgd."¹²⁴ Bij de vertelling van de uittocht worden de traditionele vragen door de jongste aanwezige gesteld.

4.2 Generaties in de vroege kerk

Zoeken we in het Nieuwe Testament naar teksten over de omgang met leeftijdsgroepen binnen de eerste kerken, dan komen we minder tegen dan we misschien wensen. Hieruit kunnen we opmaken dat de Christelijke gemeenschap de leeftijdsverschillen niet als één van de grootste uitdagingen zag. De vroege kerk staat in de hierboven beschreven Joodse traditie. "De eerste christenen beschouwden kinderen vooral als een onderdeel van het gezin, niet als een zelfstandig gespreksthema. Het gezin werd gezien als bouwsteen van de kerk."¹²⁵ Families wáren de kerk. "Het was een normaal aspect van de algemene socialisatie van kinderen dat ze hun plaats in de kerkelijke gemeenschap gingen innemen."¹²⁶ De eerste christenen – uit de joodse maar uit de heidense gemeenschap – waren vertrouwd met de betrokkenheid van kinderen bij rituelen en ceremonies. In de meeste Nieuw Testamentische brieven worden volwassen mannen aangesproken als degenen die

¹¹⁹ De Vaux, 1973, p. 84

¹²⁰ Van Voolen, 1991, p. 110

¹²¹ De Vaux, 1973, p. 98

¹²² De Vaux, 1973, p. 99

¹²³ We zien dit in Jozua 4 waar een herinneringsteken opgericht wordt. Zodat hun kinderen later zullen vragen wat die stenen voor hun ouders betekenen, en zij kunnen antwoorden wat de Heer voor hen heeft gedaan.

¹²⁴ Cohen Stuart, 2003, p. 73

¹²⁵ Strange, 1999, p. 137

¹²⁶ Strange, 1999, p. 137

het gezag hebben over de geloofsopvoeding van kinderen. Met als uitzondering Efeziërs, waarin kinderen ook direct worden aangesproken (Ef. 6:1-4).¹²⁷

4.3 Verschuiving in de Middeleeuwen

In de vroege kerk was het dus normaal dat gezinnen de eredienst bijwoonden. Er was geen speciale aandacht voor kinderen, maar we komen ook niet tegen dat zij het totaal niet konden volgen.

Waarschijnlijk werden kinderen al vroeg gedoopt en namen ze deel aan het avondmaal.¹²⁸

Augustinus schrijft dat “de ideale gang naar het avondmaal niet rationeel is. Door deel te nemen aan het sacrament wordt men als een kind. [...] Doordat hij niet het *begrijpen* van het avondmaal als voorwaarde voor deelname stelt, maar het mystieke element van de eucharistie benadrukt, is kindercommunie voor hem vanzelfsprekend.”¹²⁹ Het werd gebruikelijk dat zuigelingen direct na de doop het avondmaal ontvingen. In de Vroege Middeleeuwen ontstaat echter de angst dat kinderen niet genoeg eerbied zouden hebben. Verondersteld werd dat kinderen op zevenjarige leeftijd de ‘jaren des onderscheids’ bereikten en op die leeftijd deden ze biecht en communie waarna ze deelnamen aan het avondmaal. In de Oosters Orthodoxe Kerk bleef het gebruikelijk dat zuigelingen na hun doop het avondmaal ontvangen. “Door de doop behoort men tot het lichaam van Christus, de avondmaalvierende gemeente”, zo geloven zij.¹³⁰

In de Westerse wereld veranderde er veel tijdens de Reformatie. Catechismusonderwijs, confirmatie, geloof en belijden werden verbonden aan het avondmaal. Calvijn “drong er bij ouders op aan hun kinderen niet mee te nemen naar het avondmaal voordat het onderricht voltooid was, en ze de geloofsbelijdenis hadden afgelegd.” Kinderen rond de tien jaar gingen belijdenis afleggen na het ontvangen van onderwijs, en mochten daarna deelnemen aan het avondmaal. “Kinderen hoorden volgens de reformatoren pas bij de avondmaalvierende gemeente als ze voldoende geloofskennis hadden.”¹³¹ Het rationalisme legde nadruk op de rede, op mondigheid en persoonlijke verantwoordelijkheid die zouden horen bij het afleggen van belijdenis van het geloof en onder invloed van het piëtisme werd persoonlijke bekering belangrijk. Door deze voorwaarden werd de drempel voor kinderen om belijdenis te kunnen doen, steeds hoger. Ecclesiologisch betekende dit dat een kind niet door de doop deel wordt van de avondmaalvierende gemeente, maar dat iemand daar pas bij hoort na de geloofsbelijdenis. Onder invloed van het rationalisme zien we ook in de liturgie een verschuiving naar de benadrukking van de rede. In de

“Door het
rationalisme werd
steeds meer nadruk
gelegd op het
begrijpen.”

- Zegwaard

¹²⁷ Volgens Strange heeft dit ermee te maken dat in deze brief het Evangelie en de kerk worden gezien als model voor het gezin, waarbij dus wederzijdse liefde en nederigheid kenmerkend zijn voor de band tussen ouders en kinderen. In andere brieven wordt andersom het heersende culturele beeld van het gezin als voorbeeld voor de kerk genomen. Volgens Strange staat de benadering in Efeziërs meer in lijn met het onderwijs en de controversiële houding van Jezus dan de cultuur-conformerende visie uit de andere Bijbelboeken. Strange, 1999, p. 94-98

¹²⁸ Zegwaard, 2006, p. 22

¹²⁹ Zegwaard, 2006, p. 24

¹³⁰ Zegwaard, 2006, p. 26

¹³¹ Zegwaard, 2006, p. 31

eeuwen na de Reformatie werden lange preken kenmerkend voor een kerkdienst en was er weinig kerkzang of gebed.¹³²

4.4 De scheiding tussen de wereld van kinderen en volwassenen

Naast de ontwikkelingen in de kerk, lopen de ontwikkelingen in het benadering van 'jeugd'. Pas in de achttiende en negentiende eeuw werden kinderen steeds meer gezien als een aparte leeftijdsgroep die recht had op een kindertijd.¹³³ Door de boekdrukkunst kwam er massamedia beschikbaar waarvoor men een bepaalde kennis en kunde nodig had. Waar 'volwassenheid' eerst een biologisch gegeven was, moest volwassenheid nu verworven worden. Kinderen werden in het gezin en in de maatschappij steeds meer naar de kinderkamer en de school verwezen om hen een beschermde, morele wereld te bieden.¹³⁴ Zo kwam er een scheiding tussen de kinderwereld en de wereld van de volwassenen.¹³⁵ Deze zienswijze werkte uiteraard ook door in de kerk. Kinderen moesten in een beschermde omgeving, met leeftijdgenoten, voorbereid worden op een volwassen leven.¹³⁶ Een belangrijke ontwikkeling binnen de pedagogiek is dat sinds de jaren '50 het beschermde 'jeugdland' niet meer werkt. Kinderen worden geconfronteerd met invloeden waar opvoeders geen greep meer op hebben.¹³⁷ Tegelijk gingen jongeren zich verzetten tegen de gevestigde orde, zij kregen meer inspraak in de opvoeding en maatschappij. En daarnaast willen volwassenen zelf steeds langer in het 'jeugdland' verblijven en stellen volwassen verantwoordelijkheden uit. De sterke scheiding tussen kinderen en volwassenen die sinds de achttiende eeuw is doorgevoerd is dus onder spanning komen te staan. Maar wel is veel beleid en zijn veel opvattingen over opvoeding nog op het ideaal van afgezonderde 'jeugdland' gebaseerd.¹³⁸ Er is dus nog weinig pedagogiek ontwikkeld voor de situatie waarin kinderen wel toegang hebben tot de volwassenwereld maar waarin tegelijkertijd volwassen verantwoordelijkheid steeds langer uitgesteld wordt.

Kortom

We moeten ons beseffen dat in de tijd van de Bijbel de visie op jeugd anders was dan nu. Er werd in die tijd meer gedacht in groepen en gezinnen. Kinderen werden gezien als kleine volwassenen die onderdeel waren van die groepen. Door een opkomende nadruk op de ratio en individuele keuze, zien we dat kinderen steeds meer een aparte groep vormen.¹³⁹ Doordat kinderen beperkt of niet in staat zouden zijn om persoonlijk geloof te belijden en om de geloofskennis te begrijpen en belijden, werden ze in wezen buitengesloten van de avondmaalvierende gemeenschap. Daarnaast werd de liturgie door de Reformatie steeds meer zo vormgegeven dat kinderen dit met hun rationele vermogen beperkt konden verstaan. Deze ontwikkelingen gaan samen op met een scheiding tussen

¹³² Zegwaard, 2006, p. 37

¹³³ Koops, 2000, p. 38

¹³⁴ Koops, 2000, p. 41-44

¹³⁵ Zegwaard, 2006, p. 36

¹³⁶ Volgens Dasberg wordt er een 'jeugdland' gecreeërd. Malschaert en Traas, 2015, p. 2

¹³⁷ Koops omschrijft hoe vooral de massamedia hier een rol in speelt. "Informatie was niet meer te controleren en ontworstelde zich daarmee aan het ouderlijk gezag. [...] De abrupte uitlevering van het kind aan de ongecensureerde publieke media met de bijbehorende grofheid heeft ongemerkt een einde aan de wereld van het kind gemaakt, en heeft de volwassenen de controle over de opvoeding doen verliezen." Koops, 2000, p. 44

¹³⁸ Malschaert en Traas, 2015, p. 25

¹³⁹ Volgens Van der Kooi is het vandaag de dag nog steeds een belangrijk misverstand is dat een kerkdienst pas goed is als we alles begrepen hebben. Dit zorgt voor het uitsluiten van generaties, terwijl dat niet nodig is. De Heilige Geest werkt immers niet alleen door ons verstand maar spreekt ook ons gemoed aan. Van der Kooi in *Generator*, 19(2), p. 6

de wereld van 'kinderen' en 'volwassenen', waarbij veel aandacht ontstond voor een apart 'kinderland'. Een interessante conclusie is dat die scheiding echter niet meer werkt, maar dat veel beleid daar nog wel op gebaseerd is.

HOOFDSTUK 5 –DE HUIDIGE SITUATIE VAN DE PROTESTANTSE KERK IN NEDERLAND

We hebben gekeken naar intergenerationaliteit in de kerkgeschiedenis. Nu bespreken we de huidige situatie van de Protestantse Kerk in Nederland.

5.1 CONTEXT

Voordat we de huidige situatie bespreken willen we kort een aantal sociologische bewegingen van deze tijd benoemen die van belang zijn voor de manier waarop we naar generatie(verschillen) kijken. Een belangrijk en opvallende verschuiving in de moderne tijd is het individualisme. Individualisme is het proces waarbij mensen losraken en zich losmaken van traditionele verbanden, zoals familie, lokale gemeenschap en de kerk, en in toenemende mate zelf willen bepalen hoe zij hun leven vormgeven. Daarnaast zorgt differentiatie ervoor dat allerlei aspecten van het leven van een individu apart van elkaar vorm krijgen, en dus ook dat het kerkelijk leven steeds minder relatie heeft met andere aspecten van het leven¹⁴⁰. De impact hiervan voor de kerk is dat het niet meer vanzelfsprekend is naar de (lokale) kerkelijke gemeenschap te gaan. Vroeger was de stad of het dorp een gemeenschap en de kerkdienst nam een plaats in binnen die gemeenschap. Tegenwoordig is de stad of het dorp niet meer vanzelfsprekend een gemeenschap, maar veel kerken nemen nog steeds dezelfde rol in. Echter, de mensen die de kerkdienst bezoeken kennen elkaar niet meer als vanzelfsprekend, ze komen elkaar ook niet meer allemaal tegen bij de bakker of de basisschool¹⁴¹. Wil de kerk dat mensen in gemeenschap met elkaar leven, dan zal zij daar in veel gevallen zelf initiatief in moeten nemen dit te bevorderen.

Deze moderne tijd van individualisme, maar ook differentiatie en rationalisering, lokt een tegenbeweging uit, zoals vaak met culturele ontwikkelingen gebeurt. Zo zien we nu juist dat religieuze tradities pas betekenis en waarden krijgen wanneer het individu dit zelf kan *ervaren*¹⁴². En men wil juist weer graag bij een gemeenschap, groep of netwerk horen. Maar dan wel vrijblijvend, met bijvoorbeeld het behoud van eigen grenzen. Door opkomend eclecticisme, selecteren mensen zelf elementen uit verschillende stromingen of gemeenschappen die ze naast elkaar plaatsen.¹⁴³

5.2 DE VISIE VAN DE PROTESTANTSE KERK EN JOP

5.2.1 Visie van de Protestantse Kerk

We raadplegen hiervoor de visienota 'De Hartslag van het leven' en de website van de Protestantse Kerk.

Een kerk met een missie

De Protestantse kerk vindt het belangrijk dat het unieke verhaal van de Bijbel, dat God met ons is, duidelijk wordt verteld te midden van alle andere geluiden. Aan jeugd en volwassenen die vragen naar zin en levensvervulling stellen en voor wie er veel aanbod is op de huidige markt van 'zingeving'. Voor allen geldt; "het beste aanbod van de God van Israël, de Vader van Jezus Christus, is

¹⁴⁰ Dekker & Stoffels, 2001, p. 89 en p.95

¹⁴¹ Idem, p. 103

¹⁴² Idem, p. 107

¹⁴³ Idem, p. 109

voor iedereen”.¹⁴⁴ In de kerk gaat het niet om wat mensen bedenken of doen, maar om wat God zelf geeft. En dat wil zij doorgeven.

Een veelzijdige gemeenschap in beweging

De visienota van de Protestantse Kerk heeft als titel ‘De hartslag van het leven’. Hiermee wordt niet alleen aangeduid dat de liefde van de Heer de kern van het leven is, maar het benadrukt ook dat er leven en beweging in de kerk zit. De Protestantse Kerk is een levende gemeenschap die zich kenmerkt doordat geloofsbeleving en –uiting met elkaar worden beleefd en gedeeld. De Protestantse Kerk benadrukt dat het goed is samen te komen, ook met “...hen die op een andere manier lezen en luisteren. Het is immers niet onze waarheid en wij hebben die niet in pacht. We hebben anderen nodig om samen de werkelijkheid te leren kennen.” De Protestantse Kerk stimuleert het experimenteren met nieuwe vormen van kerk-zijn. Ze is zich ervan bewust dat haar eigen (traditionele) vorm bepaalde (leeftijds)groepen in de samenleving kan afstoten.

Kerkdienst

De Protestantse Kerk ziet de zondag als de dag van de opstanding. Dit is een dag die “uitgehakt wordt in ons dichtgegroeide bestaan. Het is Gods tijd in onze tijd.”¹⁴⁵ De kerk is in wezen een gemeenschap die samen komt in de naam van de Heer Jezus. Dit kan op allerlei plaatsen en manieren. Toch ziet zij de waarde in van de traditie waarin zij wil blijven staan. In de zondagse liturgie “klopt het hart van de gemeente”. Zij wil enerzijds liturgische, traditionele vormen bewaren, en anderzijds deze vormen vernieuwen zodat “het Woord vlees en vorm wordt voor mensen van nu.”¹⁴⁶ “We moeten zuinig zijn op goede vormen. Een goede kerkorde of orde van dienst verdient de voorkeur boven wat aanrommelen.” Maar, “de concentratie op de kern geeft ruimte in de vorm.”¹⁴⁷

“Concentratie op
de kern geeft
ruimte in de
vorm.”

- Visienota PKN

Inwijding van kinderen in de kerk

“Geloof komt niemand zomaar aanvliegen; het vraagt om inwijding.

Dat geldt in het bijzonder voor jonge mensen die opgroeien in een wereld waarin weinig verwijzingen naar het christelijk geloof te vinden zijn.” “Kinderen en jongeren horen er helemaal bij in de kerk. (...) Gods gemeente is er niet alleen voor volwassenen, maar zeker ook voor kinderen en jongeren. Niet voor niets stelde Jezus kinderen centraal en ten voorbeeld aan de volwassenen.”¹⁴⁸

En voor deze jeugd wil ze zorgen. Geloofsopvoeding, inwijding en jongerenparticipatie zijn een zorg voor *iedereen* in de gemeente. Wel stellen Protestantse gemeenten hiervoor één jeugdouderling of – diaken verantwoordelijk. De meest speciale rol bij geloofsopvoeding is die van de ouders. Als kinderen thuis op positieve wijze in aanraking komen met geloof dat geleefd wordt, is de kans dat zij

¹⁴⁴ Plaisier, A.J (2012). *De hartslag van het leven*. P. 17. Opgehaald van <http://www.protestantsekerk.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Visienota%20'De%20hartslag%20van%20het%20leven'.pdf>

¹⁴⁵ Idem, p. 16

¹⁴⁶ Idem, p. 36

¹⁴⁷ Idem, p. 21

¹⁴⁸ Protestantse Kerk Nederland, opgehaald van www.protestantsekerk.nl/pcte/toerusting/cursussen/jeugdwerk/Paginas/Default.aspx

daar zelf ook waarde aan blijven hechten een stuk groter. Het is de taak van de gemeente om ouders hierin ondersteuning aan te bieden.¹⁴⁹

5.2.2 De visie van JOP op intergenerationeel vieren

JOP is dienstbaar aan de Protestantse Kerk. Zij onderschrijft de algemene visie van de Protestantse Kerk en heeft een meer specifieke visie beschreven op intergeneratief vieren:

“God en elkaar ontmoeten is niet voorbehouden aan volwassenen. Ook kinderen en jongeren moeten de ruimte krijgen om deze ontmoeting mogelijk te maken op een manier die bij hen past. Dit gebeurt op momenten waar kinderen en jongeren apart samenkomen, zoals de kindernevendienst en jeugdkerk. Maar ook tijdens de ‘gewone’ diensten op zondagochtend moeten zij zich thuis kunnen voelen. Door kinderen en jongeren de mogelijkheid te geven op hun eigen manier te vieren, leren ze hoe ze zelf op God kunnen afstemmen. Dit betekent niet dat elke kerkdienst een jongerenviering moet worden maar er moet wel aandacht aan kinderen en jongeren worden besteed.”¹⁵⁰

Plomp heeft als specialist ‘vieren’ bij JOP de volgende aandachtspunten beschreven als het gaat om intergeneratief vieren:

- *Betrokkenheid*: De gemeente is betrokken op wat jongeren bezighoudt en de kerkenraad en predikant kennen de leefwereld van jongeren, en wat belangrijk is in hun ontwikkeling. Nauw contact met ouders en jeugdleiding is hierbij gewenst. Ook de actieve betrokkenheid van de kinderen en jongeren zelf is nodig, je mag hen ook vragen om betrokken te zijn.
- *Inwijding*: Een viering waarbij jeugd volwaardig meedoet, vraagt om het eigen maken van deze taal en de betekenis. Aan kinderen en jongeren wordt verteld, geduid en getoond wat er tijdens een viering gebeurt. Stapje voor stapje worden ze in de geheimen van de samenkomst ingewijd.
- *Participatie*: Kinderen en jongeren krijgen de gelegenheid zelf mee te doen met hun eigen talenten, mogelijkheden en ideeën. Dit mogen ze op hun eigen manier doen, echte participatie gaat verder dan het uitvoeren van de ideeën van volwassenen.

Uit de interviews met specialisten bij JOP blijkt dat er binnen de Jeugdorganisatie een verschuiving bezig is van de focus op apart kinder- en jongerenwerk naar de focus op een meer geïntegreerde plaats van kinderen en jongeren. In het vorige hoofdstuk werd beschreven hoe er in de geschiedenis een scheiding is ontstaan tussen jeugd en volwassenen. We zien hier dus dat er binnen deze scheiding ook weer een (tegen)beweging is die dit bij elkaar probeert te brengen.

5.3 INTERGENERATIONALITEIT IN DE PRAKTIJK

We hebben bekeken welke plaats intergenerationeel vieren heeft in de visie van de Protestantse kerk en van JOP. Nu willen we ons richten op de praktijk; welke plaats krijgen verschillende generaties in de praktijk binnen de (vieringen van de) kerk, volgens JOP?

De Protestantse Kerk in Nederland is erg breed; er is een kerkorde waaraan de gemeenten moeten voldoen, maar daarbinnen is er veel ruimte. Deze veelzijdigheid maakt het lastig concreet te worden

¹⁴⁹ Protestantse Kerk Nederland, opgehaald van

www.protestantsekerk.nl/pcte/toerusting/cursussen/jeugdwerk/Paginas/Default.aspx

¹⁵⁰ Plomp, 2015, Visie Vieren met jongeren. Zie bijlage 3.

over intergenerationaliteit in de praktijk van de diensten van Protestantse kerken. De volgende informatie is veralgemeniseerd.

5.3.1 De kerkdienst

Er is een dienstboek waarin voorbeelden staan van liturgieën per zondag van het kerkelijk jaar. Ook staan er gebeden, zegenteksten en formulieren in. Met name meer liturgische en midden-orthodoxe gemeenten maken hier gebruik van, maar dit dienstboek wordt lang niet door alle gemeenten gebruikt. De confessionele stroming, de gereformeerde bond en gemeenten die meer evangelisch georiënteerd zijn gebruiken dit veel minder, of hooguit ter inspiratie. Kerkdiensten worden binnen kerken van de Protestantse kerk dus verschillend vormgegeven.

Een globale opbouw van een dienst staat in het kader hiernaast.

Uit de enquête Kerk2015¹⁵¹ komen we een aantal dingen te weten over hoe leden de diensten beleven. 87% Van de ondervraagden ziet de kerkdienst als iets dat behoort tot de kern van kerk-zijn. Ongeveer 25% van de ondervraagden wenst dat de invulling van de eredienst verandert. Uit de enquête blijkt ook dat de grootste reden voor mensen om vaker naar de kerk te komen, zou zijn dat de vorm van de kerkdienst veranderd wordt (37%).

5.3.2 Kinderen en jongeren in de kerk(dienst)

Al een aantal jaar wordt gezegd dat de Protestantse Kerk vergrijsd. In 2006 viel 24% van de kerkleden in de leeftijdscategorie 65+. In 2015 was dit 30%. Terwijl 17% van de leden in 2006 tussen de 0 en 19 jaar oud was en 14% in 2015. Ieder jaar is het aantal ouderen omhoog gegaan en het aantal jongeren naar beneden.¹⁵² Uit de enquête Kerk2025 blijkt dat 30% van de ondervraagden de manier waarop hun kinderen met het geloof bezig zijn, omschrijft als (zeer) actief, terwijl 49% dit omschrijft als (zeer) inactief. Meer ouders zien dus dat hun kinderen niet actief met geloof bezig zijn dan wel.

Votum en groet

Zang

Gebed om ontferming

Zang

Gebed voor de opening van het woord

Schriftlezing

Zang

Prediking

Zang

Gebeden

Inzameling van de gaven

Slotzang

Zegen

¹⁵¹ Resultaten enquête 'Kerk op weg naar 2025'. Zie voor de uitkomsten:

<http://www.protestantsekerk.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Resultaten%20vragenlijst%20Kerk2025.pdf>

¹⁵² Zie bijlage 4 voor een tabel met de leeftijdsopbouw in procenten van 2006 tot 2015

Tabel 1. *Antwoord respondenten enquête Kerk2025*¹⁵³

69. Hoe zou u de manier waarop uw eventuele kinderen bezig zijn met het geloof omschrijven?	
	Totaal
niet gelovig	9.65%
zeer inactief	13.80%
meer inactief dan actief	25.93%
meer actief dan inactief	21.04%
zeer actief	9.35%
n.v.t. heb geen kinderen	20.23%

In de meeste Protestantse kerken is er tijdens de dienst een apart programma voor kinderen (4-12 jaar). Het tijdstip dat kinderen de kerkzaal verlaten is meestal vlak voor de Schriftlezing. Door op internet willekeurig te kijken naar de orden van diensten van Protestantse Kerken, krijg je de algemene indruk dat in veel kerkdiensten een moment voor de kinderen vormgegeven wordt, waarna de kinderen naar de kindernevendienst gaan.¹⁵⁴ Voor de zegen komen zij meestal weer terug de zaal in.

Er zijn ook gemeenten, vooral binnen de Gereformeerde Bond, die geen kindernevendienst hebben, of maximaal tot 8 jaar. In deze gemeenten is meestal geen kindermoment of kinderlied. Aan het begin van de preek richt de predikant zich wel regelmatig kort tot de kinderen en jongeren¹⁵⁵. Plomp geeft aan dat tieners in veel kerken maandelijks hun eigen bijeenkomst hebben, die plaatsvindt tijdens de eredienst. Daarnaast organiseren sommige kerken met enige regelmaat gezinsdiensten.

JOP ziet dat kinderen en jongeren steeds moeilijker de overstap maken van een kinderdienst (of vanaf het jeugdwerk) naar de kerkdienst. “Ze vinden het vaak saai in de kerk.”¹⁵⁶

5.3.3 De kerkenraad

Kerkenraden bestaan uit volwassenen. Overwegend zijn het mannen die de kerkenraad vormen, ondertussen ook vaker vrouwen. In veel gemeenten wordt jeugdwerk als ambt gezien¹⁵⁷ en is er tenminste één jeugdbastdrager, meestal een jeugdouderling en soms ook een jeugddiaken. Een jeugdouderling maakt deel uit van de kerkenraad en vormt daar mede visie en beleid. Naast de ouderling zijn er vaak (vele) anderen in de gemeente die een speciale taak of rol vervullen in het jeugdwerk. Ook hebben veel gemeenten een jeugdraad of –platform, waar praktische zaken en beleid van het jeugdwerk besproken worden.

5.3.4 Jeugdwerk

Kerken die jeugd (willen) bereiken, bieden meestal jeugdwerk aan, onder verantwoordelijkheid van de jeugdouderling of –diaken. In sommige gemeenten krijgt het jeugdwerk volledig de vrije hand, in

¹⁵³ Resultaten enquête ‘Kerk op weg naar 2025’, 2015, p. 28. Opgehaald van

<http://www.protestantsekerk.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Resultaten%20vragenlijst%20Kerk2025.pdf>

¹⁵⁴ Willekeurig gekeken naar de orde van meerdere diensten op de websites van de Protestantse kerken in Elburg, Kapelle Biezelinge, Te Andel, Beverwijk, Wassenaar, Haaksbergen.

¹⁵⁵ Plomp, persoonlijk emailcontact, 18-01-2015

¹⁵⁶ Interview met Plomp. Zie bijlage 1.

¹⁵⁷ Opgehaald van

<http://www.protestantsekerk.nl/pcte/toerusting/cursussen/jeugdwerk/Paginas/Default.aspx>

anderen wordt er meer afstemming met de kerkenraad verwacht. In de praktijk ziet Plomp dat er meer overleg wordt verwacht wanneer het over de invulling van de kerkdienst gaat. Hierbij is de predikant vaak leidend; jeugd(werkers) krijgen zoveel ruimte als de predikant hen geeft.¹⁵⁸ Verder zijn er gemeenten die een professionele jeugdwerker in dienst hebben of inhuren via JOP of HGJB. Deze jeugdwerkers krijgen een opdracht. Veel van hen zijn voornamelijk bezig met de ondersteuning van vrijwilligers in het jeugdwerk. Uit de enquête Kerk2025 blijkt dat 75% van de respondenten het (zeer) wenselijk vindt dat er meer aandacht komt voor jeugdwerk.

Tabel 2. *Antwoord respondenten enquête Kerk2025*¹⁵⁹

2. meer aandacht voor jeugdwerk	
	Totaal
onacceptabel	0.24%
onwenselijk	1.25%
neutraal	21.95%
wenselijk	45.37%
zeer wenselijk	29.78%
weet het niet	1.41%

5.3.5 Advies gevraagd

Kerken kloppen aan bij JOP voor advies of training of willen een jeugdwerker inhuren¹⁶⁰. Er worden veel vragen gesteld aan om 'het jeugdwerk te verbeteren'. Veel kerken vinden het belangrijk om te investeren in kinder- en jeugdwerk wanneer ze zien dat jongeren de kerk verlaten. Volgens Van den Berge zijn veel kerken bezig om nieuwe vormen toe te passen om aan te sluiten bij de cultuur en wensen van jongeren. Vaak met de beste bedoelingen, en soms werkt het goed. Maar te weinig wordt volgens haar de vraag gesteld naar het 'waarom' van jeugdwerk. "Er wordt veel nagedacht over vormen maar de stap wordt vaak vergeten om na te denken over de visie en inhoud. Over de vragen 'waarom vieren we met elkaar?' en 'wat betekent met elkaar gemeente zijn, waarom komen we bij elkaar?'"¹⁶¹

5.3.6 Gemeenschap en ontmoeting

Na afloop van de meeste Protestantse kerkdiensten is er ruimte om een kopje koffie te drinken. Na en voor de dienst ontmoeten mensen elkaar als zij daar zelf initiatief in nemen. In de liturgie van de dienst is er weinig tot geen ruimte om met elkaar in gesprek te gaan. Uit de enquête Kerk2025 blijkt dat ongeveer 15 % van de ondervraagden graag een verandering ziet in de onderlinge liefde en saamhorigheid in de gemeente.

5.4 DISCREPANTIE TUSSEN VISIE EN PRAKTIJK

Dit hoofdstuk willen we besluiten door de visie en praktijk van de Protestantse kerk naast elkaar te leggen. Zien we een discrepantie ontstaan? Wanneer we dit uiteenzetten krijgen we een nog duidelijker beeld van het probleem en waar kansen liggen om de visie in praktijk te brengen.

¹⁵⁸ Plomp, persoonlijk emailcontact, 18-01-2015.

¹⁵⁹ Resultaten enquête 'Kerk op weg naar 2025', 2015, p. 17. Opgehaald van <http://www.protestantsekerk.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Resultaten%20vragenlijst%20Kerk2025.pdf>

¹⁶⁰ Van den Berge schat in dat de helft van de 1800 Protestantse Kerken hun hulp gebruiken, dit gaat van materiaal-aanschaf tot dienstverlening en advies. Van den Berge, persoonlijk emailcontact, 18-01-2015.

¹⁶¹ Interview met Van den Berge. Zie bijlage 1.

5.4.1. De plaats van de jeugd

In de Protestantse Kerk is de zondagse liturgie belangrijk. Hier komt iedereen samen om God en elkaar te ontmoeten en Hem te aanbidden. De meeste kerkbezoekers vinden dat de zondagse kerkdienst behoort tot de kern van kerk-zijn. De Protestantse Kerk vindt inwijding van kinderen en jongeren heel belangrijk. Plomp benoemt dat ook plaatselijke kerken vaak in hun beleid noemen dat kinderen en jongeren er helemaal bij horen. In de praktijk gaan de kinderen in de eredienst vaak naar een kindernevendienst. Zij maken een klein gedeelte van de eredienst mee en gaan dan weer weg. De tieners hebben ook regelmatig hun eigen bijeenkomst.

Volgens verschillende specialisten bij JOP klopt het niet wanneer een kerk zegt dat de zondagse eredienst het centrale moment is van het gemeenteleven en dat kinderen helemaal bij de gemeente horen, en vervolgens tijdens die eredienst de kinderen weinig tot geen inspraak geven. Het scheiden van de leeftijden geeft dan een signaal af dat de kinderen niet helemaal participant kunnen zijn tijdens het centrale moment van de kerk.

Natuurlijk is het voor sommige kerken juist ook een blijk van aandacht voor de jeugd dat er een apart programma voor hen wordt georganiseerd. Ze zijn zo belangrijk, dat ze iets aangeboden krijgen dat helemaal bij hen past. Speciale programma's blijven waardevol, maar principieel gezien geeft het een signaal af dat kinderen er 'niet helemaal bij horen' wanneer zij nooit aanwezig zijn bij de centrale viering van de gemeenschap en daar niet betrokken worden. Plomp verwoordt scherp: "Je kunt niet zeggen 'je hoort er helemaal bij' en vervolgens 'maar we luisteren niet naar je', of 'zit maar stil', of 'ga maar naar je eigen clubje'. Dat botst met elkaar!"¹⁶²

5.4.2 Kindernevendienst als noodoplossing

De kinderbijeenkomst tijdens de dienst is nog steeds een plaats waar kinderen ingewijd kunnen worden in het christelijk geloof en in het gemeenteleven, en heeft dus een functie en een blijvende plaats in de gemeente. Maar JOP ziet ook dat de kindernevendienst nu te makkelijk en snel wordt ingezet. Wanneer een kerk haar kerkdienst niet wil aanpassen, dan is het een goede pragmatische oplossing om kinderen een eigen plaats te geven. Maar dan wordt de kindernevendienst dus in principe wel ingezet als 'noodoplossing'. Het ideaal zou zijn dat kinderen er op zo'n manier bij horen dat ze zich ook thuis, betrokken en aangesproken voelen in de zondagse dienst.

Een ander voorbeeld van zo'n 'noodoplossing', is een tienerdienst tijdens de zondagse ochtenddienst. De volwassenen hebben hun dienst, maar omdat de tieners hier weinig aansluiting vinden, wordt voor hen een aparte tienerbijeenkomst georganiseerd. Dit laat zien dat de overstap van de kindernevendiensten naar de 'gewone' dienst te groot is. Volgens JOP zouden de tieners, principieel gezien, ingewijd moeten zijn in het grotere geheel van de gemeente, zich daar betrokken voelen en participeren in de dienst.

5.4.3 Oorzaken

De oorzaak voor deze discrepantie die in eerste plaats uit interviews naar voren kwam, is dat deze niet bewust beleefd wordt. Bepaalde vragen worden dus simpelweg niet gesteld. De gedachte dat het kinder- en jeugdwerk moet verbeteren om jongeren bij de kerk te betrekken, wordt snel als vanzelfsprekend aangenomen.

Daarnaast raakt de vormgeving van de liturgie aan de behoeftes en overtuigingen van vele mensen binnen de gemeente. Je hebt hierbij ook te maken met tradities. Het mooie is dat een kerk over

¹⁶² Interview met Plomp. Zie bijlage 1.

iedereen gaat en elk individu raakt, maar dat is tegelijk het lastige. “De centrale bijeenkomst op zondagochtend ligt erg gevoelig, zowel in traditionele orthodoxe, modern hoog liturgische als evangelische kerken. Kerken verwachten dat kinderen en jongeren zich, eenmaal volwassen, vanzelf in de bestaande vormen zullen voegen. Dat blijkt in de praktijk niet zo te werken, velen haken vroeg of laat af. Een Engelse onderzoeker zegt zelfs dat jongeren die tussen hun 11e en 14e jaar niet minimaal één kerkdienst meemaken die hen persoonlijk raakt, de kerk waarschijnlijk zullen verlaten.” ¹⁶³

De constatering dat er een discrepantie is tussen de visie en de praktijk van veel kerken raakt de motivatie en de passie van JOP. De Jeugdorganisatie verlangt ernaar kinderen en jongeren in contact te brengen met God en een volwaardige plaats te geven in de kerk. Ten opbouw van de gemeente hoopt zij dat de scheiding tussen kinderen en volwassenen minder wordt en dat de gehele gemeente samen het leven met God gaat vieren. “Het doel van de kerkdienst is dat mensen God en elkaar ontmoeten. Mensen, dat zijn niet alleen volwassenen, maar ook kinderen en jongeren. Is het mogelijk de kerkdienst zo vorm te geven dat álle generaties er God kunnen ontmoeten en over Hem kunnen leren?” ¹⁶⁴

Kortom

We hebben gekeken naar de visie op en de praktijk van intergenerationeel vieren binnen de Protestantse Kerk. We concluderen dat een intergenerationele dienst vaak niet als dusdanige prioriteit wordt gezien dat de liturgie hier op aangepast wordt. Van kinderen en jongeren wordt verwacht dat zij zich (vanzelf) invoegen in en aanpassen aan de kerkdienst. Dat hierbij niet genoeg geluisterd wordt naar de behoeften van kinderen en jongeren, gaat in tegen de visie dat zij helemaal bij de kerk horen. De kerk ziet namelijk de zondagse eredienst als een kern van haar bestaan. Door jonge mensen een beperkte plaats te geven in deze ‘kern’, gaat de kerk in tegen het principe van intergenerationeel gemeente-zijn, wat in haar beleid vaak wel als belangrijk wordt benoemd.

**“Het mooie is
dat een kerk
over iedereen
gaat, maar dat
is tegelijk ook
het lastige.”**

- Nelleke Plomp

¹⁶³ Van der Heijden, 2012, p. 136

¹⁶⁴ Van der Heijden, 2012, p. 136

HOOFDSTUK 6 - DE VISIE VAN MESSY CHURCH ENGLAND OP INTERGENERATIONEEL VIEREN

We willen nu gaan zien wat de Protestantse Kerk kan leren van de Kliederkerk. Hiervoor gaan we eerst naar de wortels van Kliederkerk, namelijk Messy Church England. We richten ons hier alleen op de visie van Messy Church op intergenerationeel vieren. Voor meer informatie over haar achterliggende visie en theologie, verwijzen we naar bijlage 6.

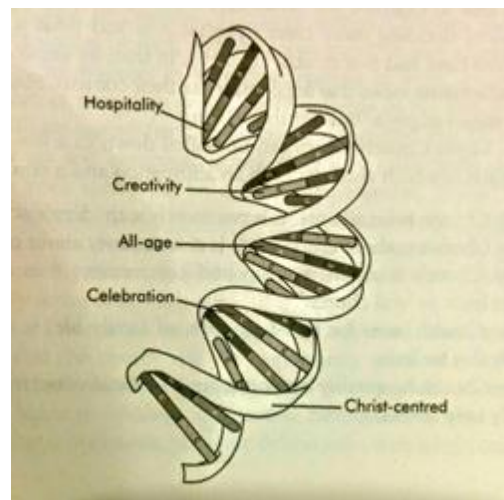
6.1 Ontstaan van Messy Church

Vanuit het verlangen om meer kinderen en gezinnen te bereiken met Gods verhaal, besloot een groep mensen in Cowplain een kerkvorm te proberen voor gezinnen. Hier werd Messy Church uit geboren. Het concept werd steeds meer toegepast in verschillende denominaties en landen en is nu een wereldwijd netwerk. De visie van Messy Church biedt dus ook de grondslag voor Kliederkerk Nederland.

6.2 Missie en kernwaarden

Het is de missie van Messy Church dat mensen Jezus leren kennen als Redder en met Hem gaan leven als discipelen en dat hierdoor nieuwe kerkgemeenschappen gevormd worden. Messy Church wil kerk zijn, geen kinder- of knutselclub.¹⁶⁵

De kernwaarden van Messy Church zijn: *Being Christ-centred, For all ages, Creativity, Hospitality* en *Celebration*.¹⁶⁶ In het boek '*Messy Church theology*' wordt het DNA van Messy Church omschreven door George Lings. Hij laat in de volgende afbeelding zien hoe de kernwaarden van Messy Church zich tot elkaar verhouden.¹⁶⁷

Figuur 1. De dubbele helix met de kernwaarden van Messy Church.

De verschillende waarden brengen elkaar teweeg en beïnvloeden elkaar. De gastvrijheid en creativiteit zorgen ervoor dat iedereen verwelkomt wordt in het creatieve proces. Dan is er geen onderscheid meer tussen aanbieder en consument. Iedereen wordt als het ware medeschepper¹⁶⁸. Distincties vallen weg in het creatieve proces, waardoor de waarde *all-age* ontstaat. Met alle leeftijden samen zijn is dus een intrinsiek element van Messy Church wat idealiter vanzelf voortkomt uit de gastvrijheid en creativiteit. Het is van toepassing op alles dat er verder gebeurt in Messy Church.

Being Christ-centred is de kernwaarde die de andere vier kernwaarden definieert. Het geeft een diepere dimensie aan de eerder genoemde waarden. Zo ook aan *being all-age*; we zijn namelijk als

¹⁶⁵ Vrije vertaling van een missiestatement op de website: "*Messy Church is a church, not a craft club, that helps people encounter Jesus as Lord and Saviour.*" Messy Church (2015). *About Messy Church*. Opgehaald van www.messychurch.org.uk/about-messy-church

¹⁶⁶ Messy Church (2015). *Our values*. Opgehaald van www.messychurch.org.uk/our-values

¹⁶⁷ Lings, 2013, p. 157

¹⁶⁸ Hiervoor gebruikt Lings het Engelse woord *co-creator*.

mensen geschapen naar het evenbeeld van God en kunnen Zijn beeld vinden in het veelzijdige lichaam van Christus. In ons allemaal, niemand uitgezonderd.¹⁶⁹ Het samenbrengen van alle leeftijden, vindt dus haar onderbouwing en vervulling in (het werk van) Christus.

6.3 Het belang van intergenerationele ontmoeting binnen Messy Church

Het verlangen om met alle leeftijden samen te vieren, is oorspronkelijk ontstaan vanuit de overtuiging dat we het beste groeien als kerk wanneer we ‘de reis’ bewandelen met zo veel mogelijk verschillende mensen. En vanuit het verlangen om gezinnen te helpen groeien in hun gezamenlijke geloofswandel.¹⁷⁰ Het is verder volgens Messy Church onder andere belangrijk om samen te vieren omdat...

...volwassenen net zo goed van kinderen kunnen leren als andersom;

...de diversiteit in de drie-eenheid en in Gods schepping oproept tot het creëren van eenheid die deze diversiteit laat bestaan maar wel bij elkaar brengt en houdt;

...het verzoenende werk van Jezus de uitsluiting of scheiding van groepen tegensprekt, omdat Hij iedereen wil verzoenen met Zichzelf en elkaar in Zijn genade.¹⁷¹

Messy Church maakt wel de nuance dat het zijn van een *all-age community* niet betekent dat alle activiteiten met alle leeftijden samen worden uitgevoerd. Wil een Messy Church groeien als kerk, dan is het belangrijk dat er ook voor de volwassen deelnemers (bezoekers én vrijwilligers) een aanbod is dat hen helpt te groeien in discipelschap¹⁷².

6.3 Vormgeving van Messy Church

Verschillende leervormen

Messy Church streeft naar groei in discipelschap en gelooft dat hiervoor drie vormen van leren nodig zijn; formeel, informeel en sociaal leren. Ze wil dit in de praktijk brengen door de Bijbel te ontdekken door het vertellen van verhalen en het doen van activiteiten (formeel), door observatie en gesprekken (informeel) en door ontmoeting en cultuurvorming (sociaal). Ze wil geen eenzijdige nadruk leggen op (cognitief) leren *over* God, zij wil ruimte creëren om Hem zelf te ontmoeten zodat je Hem zelf *leert kennen*. Daarnaast vindt ze het belangrijk om mensen iets mee te geven waardoor het leren thuis verder gaat.¹⁷³

De viering

Celebration is een onderliggende kernwaarde voor Messy Church, maar ook een onderdeel van de planning van de bijeenkomst, ook wel *worship* genoemd. De viering als onderdeel wordt gezien als een geïntegreerd onderdeel van het geheel. Voor het organiseren van een viering waarin alle leeftijden betrokken zijn, geeft Moore de volgende checklist:

- *Short, simple*: Houdt het kort en eenvoudig, maar niet oppervlakkig.
- *Senses, symbols*: Spreek verschillende zintuigen aan en gebruik symbolen.
- *Space, imagination*: Creëer ruimte voor rust en bezinning en spreek tot de verbeelding.

¹⁶⁹ Lings, 2013, p. 158

¹⁷⁰ Messy Church (2015). *The story so far*. Opgehaald van <http://www.messychurch.org.uk/story-so-far>

¹⁷¹ Lings, 2013, pp. 162-164

¹⁷² Lings, 2013, p. 47

¹⁷³ Messy Church (2015). *Our values*. Opgehaald van <http://www.messychurch.org.uk/our-values>

- *Pattern, participation*: Gebruik een patroon; een eenvoudige liturgie, en laat zoveel mogelijk bezoekers én vrijwilligers participeren.

Maaltijd

Na het creatief ontdekken en samen vieren is de maaltijd een vast onderdeel van een Messy Church bijeenkomst. Moore verwoordt het belang hiervoor als volgt: “...*there needs to be food and there needs to be gathering, so that people can be human together*¹⁷⁴”. Er vindt informele, intergenerationele ontmoeting plaats tijdens de maaltijd.

6.4. Messy theology

Door de achterliggende visie van Messy Church te bestuderen, wordt een patroon zichtbaar. Zij heeft de theologische visie dat leven *messy* is, dat daarom leven met God en discipelschap *messy* zijn en daarom de kerk een *messy* gemeenschap is. Het leven mag in al haar rommeligheid bestaan. En wanneer het Evangelie midden in die rommelige realiteit komt, kan zij levengevend worden. Dit biedt voedingsbodem voor intergenerationeel vieren. Waar families bij elkaar zijn en samen vieren, is het soms wat rommelig. Bij Messy Church hoort dat er juist bij.

6.5. Waarborgen van de visie in de praktijk

Er is een duidelijke visie, maar er zijn geen toelatingseisen waar Messy Churches aan moeten voldoen voordat ze mogen beginnen. Dit heeft als gevolg dat er ook Messy Churches zijn die niet volgens de oorspronkelijke identiteit functioneren. Zo noemt Moore dat er activiteiten zijn die het *all-age* aspect, het samen eten of het centraal zetten van Jezus Christus achterwege laten.¹⁷⁵ Binnen Messy Church wordt deze vrijheid behouden. Maar voor een goede overname van visie, en van bijvoorbeeld de intergenerationele kernwaarde, is het dus wel belangrijk dat er goede communicatie en toerusting plaatsvindt hierover.

6.6. Vertaling naar Kliederkerk Nederland

JOP heeft gezocht naar de manier waarop het DNA van Messy Church vertaald kan worden naar de Nederlandse Protestantse context. Hoewel bovenstaande visie de grondslag vormt waar Kliederkerk op voortbouwt, heeft zij enkele andere keuzes gemaakt.

Ten eerste staat Kliederkerk Nederland in een andere missionaire context en wil zij kerken de mogelijkheid geven om een Kliederkerk aan te bieden als onderdeel van hun activiteiten, in plaats van direct een nieuwe gemeenschap te starten. Dit onderdeel van de kerk dient dan *context gebonden* en *naar buiten gericht* te zijn om missionair te zijn.

Ten tweede ziet Kliederkerk *celebration* als een onderdeel van de bijeenkomst; de viering. Bij Messy Church is het ook een onderliggende *waarde* dat er in alle onderdelen samen gevierd wordt, bij Kliederkerk wordt het meer gezien als een *vorm*.

Ten derde zet Kliederkerk Bijbelverhalen centraal in plaats van *being Christ centred*. Kliederkerk heeft

“Messy Church is fundamentally about messy families just coming to God as they are and seeing what a Christian community is all about.”

- Lucy Moore

¹⁷⁴ Moore, *Introductiefilmpje Messy Church*. Opgehaald van <http://www.messychurch.org.uk/about-messy-church>

¹⁷⁵ Moore in Lings, 2013, p. 62

wel in haar missie staan Jezus Christus te willen leren navolgen. Maar het is in een bijeenkomst makkelijker 'af te vinken' of er een Bijbelverhaal centraal staat dan of Christus centraal staat. Zo verandert de onderliggende waarde 'Christus centraal zetten' naar een meer tastbare waarde 'Bijbelverhalen centraal zetten'.

Als het gaat om intergenerationaliteit, wil Kliederkerk Nederland dit helemaal overnemen van Messy Church; beiden willen alle leeftijden insluiten en zich richten op gehele gezinnen.

Kortom

De visie van Messy Church – in het bijzonder de visie op intergenerationeel samenkomen – biedt de wortels voor Kliederkerk Nederland. Messy Church is ontstaan vanuit het verlangen dat gezinnen samen Jezus Christus leren kennen en navolgen. Zij heeft vier samenhangende kernwaarden die gedefinieerd worden door de waarde 'Christus centraal'. De kernwaarde 'alle leeftijden samen' maakt Messy Church intergenerationeel en deze komt voort uit onder andere de waarden gastvrijheid en creativiteit. Ze wil de intergenerationele ontmoeting bevorderen door verschillende leervormen in te zetten, door creatieve processen waarin iedereen *co-creator* wordt, door verschillende elementen in de viering en door een gezamenlijke maaltijd. Dit is het DNA van Messy Church. Omdat het DNA in allerlei contexten wordt toegepast en soms aangepast, blijft Messy Church reflecteren op deze situaties.

HOOFDSTUK 7 - DE VISIE VAN KLIEDERKERK NEDERLAND OP INTERGENERATIONEEL VIEREN

Zojuist hebben we gekeken naar de visie van Messy Church England, de visie die ten grondslag ligt aan die van Kliederkerk Nederland. Kliederkerk benadert en formuleert enkele elementen in haar visie anders. Laten we kijken naar de opvattingen van Kliederkerk Nederland.

Kliederkerk Nederland presenteert zich als een plek waar kinderen en de mensen om hen heen elkaar beter kunnen leren kennen, samen een gemeenschap vormen en samen ontdekken wat geloven in God en het volgen van Jezus Christus kan betekenen in hun dagelijks leven. Hierbij richt zij zich vooral op mensen die zich niet (meer) betrokken voelen met kerk of geloof.

De zeven kernwaarden zijn: gastvrijheid, Bijbelverhalen centraal, relaties, creatief, context, naar buiten gericht en alle leeftijden samen. Deze laatste kernwaarde vormt de focus van ons onderzoek. In het kader staat de visie op ‘alle leeftijden samen’ zoals Kliederkerk Nederland deze beschrijft.

“Kliederkerk is er niet alleen voor kinderen, maar is een plek waar iedereen zich thuis mag voelen. Hierin geloven we dat generaties van elkaar kunnen leren. Ouders, verzorgers en grootouders zijn voor het kind belangrijke voorbeeldfiguren. Maar iedere volwassene heeft een voorbeeldfunctie naar een kind. Daarnaast kunnen kinderen, tieners en jongeren verrassende inzichten geven en gesprekken verrassende wendingen geven. Zo zijn deelnemers als familie voor elkaar om elkaar verder te helpen in het ontdekken van wat geloven in God en het navolgen van Jezus Christus kan betekenen.”

De formulering van deze kernwaarde is sinds december 2014 aangepast. Hiervoor heette deze waarde: *‘Opvoeder(s) en het kind samen’* en richtte ze zich voornamelijk op de (geloofs)opvoeding van het kind. Omdat deze waarde niet geheel de dekking laadde, aldus Versteeg, is hij vrij snel weer aangepast.¹⁷⁶ De nieuwe formulering verwoordt ook de wisselwerking die er plaats kan vinden tussen kind en volwassene. Volwassenen kunnen ook veel leren van kinderen!

Verdieping en uitwerking van deze visie op intergenerationaliteit vinden we in interviews met organisatoren¹⁷⁷ en met medewerkers van JOP¹⁷⁸. Onderverdeeld in vijf kernbegrippen benoemen we de meest relevante onderwerpen, die de kernwaarde ‘Alle leeftijden samen’ concretiseert.

7.1 INCLUSIEF VIEREN

Wat Kliederkerk bijzonder maakt, zo stellen de organisatoren, is dat het met het hele gezin wordt beleefd. Merkbaar uit hun voorbeelden is dat ze voornamelijk gericht zijn op gezinnen met jonge kinderen. Ook Van den Berge benoemt ‘kinderen en de volwassenen om hen heen’ als doelgroep. Door als

“Door verschillende leeftijden bij elkaar te zetten, creëer je een omgeving waarin veel van elkaar kan worden geleerd.”

¹⁷⁶Versteeg, persoonlijk emailcontact, 8-01-2016

¹⁷⁷ Voor een uitgebreide samenvatting van het interview met de organisatoren van plaatselijke Kliederkerken, zie bijlage 7.

¹⁷⁸ Interview met Plomp en Van den Berge. Zie bijlage 1.

gezin samen bezig te zijn met het Christelijk geloof, wordt het een gezinsproces. Eventuele stappen in geloof worden door kinderen makkelijker gemaakt wanneer de ouders hierin mee kunnen komen. Deze focus op het hele gezin, trekt ook gezinnen die niet bij een (kerkelijke) gemeenschap betrokken zijn.

Door verschillende leeftijden bij elkaar te zetten creëer je een omgeving waarin veel van elkaar kan worden geleerd. Jongeren zetten ouderen aan het denken en andersom. Het is belangrijk dat tussen verschillende leeftijden gesprekken plaatsvinden over persoonlijk geloof.

Organisatoren van Kliederkerk zetten de kinderen centraal en willen hun programma's laten aansluiten bij hen. Wat Kliederkerk volgens de organisatoren onderscheid van een kinderclub is dat het de bedoeling is om samen met je gezin of een (andere) volwassene te ondernemen. Toch blijft de nadruk liggen op de aansluiting bij kinderen.

Een kritische noot: Inclusief?

Uit de verschillende antwoorden van mensen die bezig zijn met Kliederkerk, horen we terug dat Kliederkerk overwegend gezien wordt als iets voor kinderen en hun (groot)ouders. Hierbij komen we op een discutabel punt. Idealiter is intergenerationeel vieren ingebed in inclusief vieren. En inclusief vieren betekent dat de gemeenschap er bewust van is dat iedereen welkom is en er even veel bij hoort. Wanneer Kliederkerk het signaal afgeeft dat zij gericht is op kinderen én – vervolgens of daarna – hun (groot)ouders, in hoeverre getuigd dit dan van inclusief kerk-zijn?

7.2 INTERACTIE EN PARTICIPATIE

Kliederkerk wil informeel en laagdrempelig zijn. Een plek waar mensen zo binnen durven te lopen, zich op hun gemak voelen en waar men makkelijk kan aansluiten bij de elementen van de bijeenkomst. Er wordt niet verondersteld dat je al kennis hebt van de Bijbelverhalen. En door 'gewoon' aan de slag te gaan met activiteiten, word je snel onderdeel van het geheel. Bijbelverhalen worden overgebracht op een vernieuwende manier; door middel van activiteiten worden elementen van het verhaal echt beleefd. Het is een actief en creatief proces, met de hoop dat bezoekers in die verhalen God leren kennen.

7.3 GEMEENSCHAPSVORMING

Eén van de doelen van Kliederkerken is om uiteindelijk een gemeenschap te vormen of mensen bij een gemeenschap aan te laten sluiten. Het faciliteren en stimuleren van ontmoetingen is daarom ook belangrijk voor hen. Vrijwilligers worden door organisatoren aangemoedigd niet alleen te focussen op het aanbieden van activiteiten, maar ook in gesprek te gaan bezoekers.

7.4 GEZINSONDERSTEUNING

Alle organisatoren van de onderzochte Kliederkerken vertellen het (geloofs)gesprek tussen ouder en kind te willen stimuleren. Ze hopen dat dit vergemakkelijkt wordt door de gemaakte knutsels. Ouders en kinderen kunnen de knutselwerken een plek in huis geven en hierdoor ook terugkomen op het Bijbelse thema. Kliederkerk is een middel om gesprekken over het persoonlijke geloof van kinderen en ouders (weer) op gang te helpen.

Daarnaast merken organisatoren en medewerkers van JOP dat gezinnen behoefte hebben aan

gezinstijd. Kliederkerk biedt een plek waar ouders en kinderen op een positieve en actieve manier hun relatie kunnen verbeteren of onderhouden.

7.5 CREATIVITEIT - NIEUWE MANIEREN VAN LEREN

Organisatoren vertellen blij te zijn met het concept van Kliederkerk, omdat je hier op een andere manier bezig bent met Bijbelverhalen dan in de meeste kerken. Door middel van een creatief proces waarop je op allerlei verschillende manieren in aanraking komt met het thema, wordt er niet alleen kennisgemaakt met een Bijbelverhaal, maar wordt deze ook beleefd. Daarnaast focust deze manier van leren zich niet alleen op het 'luisteren', maar ook op het leren door te doen, door te ondernemen en door te ervaren.

Kortom

Intergenerationeel vieren betekent binnen Kliederkerk dat niet alleen bepaalde leeftijdsgroepen welkom zijn, maar hele gezinnen. Je vormt als het ware een grote familie of gemeenschap samen, en daarom is er ook veel ruimte voor ontmoeting. Hier geldt dat iedereen, jong en oud, van elkaar kan leren en met elkaar in gesprek gaat over het geloof. Bijbelverhalen worden samen beleefd, onder andere doordat je samen creatieve activiteiten onderneemt die te maken hebben met het thema.

HOOFDSTUK 8 - DE VORMGEVING VAN INTERGENERATIONEEL VIEREN BINNEN KLIEDERKERKEN

Kliederkerk wil een plaats zijn waar iedereen even belangrijk is. Waar ontmoeting tussen mensen en met God plaats vindt. Waar iedereen zichzelf kan zijn en waar er van elkaar geleerd wordt. Hoe brengen zij dat verlangen in de praktijk? Middels (participerend) observatieonderzoek bij vier Kliederkerken¹⁷⁹, interviews met medewerkers van JOP¹⁸⁰ en met organisatoren van de bezochte Kliederkerken¹⁸¹ komen we tot de volgende bevindingen.

8.1 BINNENKOMST

Welkomsteam - Een daarvoor aangesteld persoon of team verwelkomt bezoekers die binnen komen, ze krijgen naamplaatjes en uitleg over de gang van zaken. Het is belangrijk dat bezoekers zich meteen gewenst en welkom voelen, omdat onduidelijkheid en een gevoel van verlorenheid een ongemakkelijke sfeer kunnen vormen.

Overzicht op papier - Drie van de vier Kliederkerken reikt bij binnenkomst een overzicht uit waarop het thema en de uitleg van activiteiten staan. Dit biedt duidelijkheid over de gang van zaken en een overzicht om uit te kiezen. Op deze manier is niet bij iedere activiteit een vrijwilliger noodzakelijk, er zijn ook activiteiten die ouders en kinderen zelf kunnen uitvoeren met enkele uitleg op het papier.

Communiceren dat we het samen doen - Bij binnenkomst krijgen bezoekers te horen dat het de bedoeling is dat ouders en kinderen samen de activiteiten uitvoeren. Dit staat ook meestal in de promotie en op de uitgereikte informatiebulletin. Daarnaast kennen de vrijwilligers het concept en kunnen ze eventueel ouders aanmoedigen dit op te pakken. Zo krijgen bezoekers duidelijkheid over het concept.

8.2 RUIMTE

De activiteiten bevinden zich (zoveel mogelijk) in dezelfde ruimte - Dit bevordert het gevoel van saamhorigheid; je doet het tenslotte samen. En dit maakt het makkelijker voor verschillende generaties bij elkaar te blijven, samen iets te ondernemen en van elkaar te leren. Ook voor ouders met meerdere kinderen is dit handig. Het ene kind kan eventueel aan andere activiteiten deelnemen dan de ander, maar communicatie met gezinsleden blijft mogelijk.

Genoeg zitplaatsen - Als er genoeg stoelen zijn, voelen ouders zich niet verplicht hun zitplaats af te staan aan een kind. Hierdoor kunnen volwassenen tussen kinderen zitten en hoeven ze niet achter hun kind te staan. Door genoeg zitplaatsen te creëren ga je tegen dat de activiteiten slechts een kinderactiviteit worden.

8.3 'SAMEN ONTDEKKEN'

Oud en jong zijn samen met de activiteiten bezig - Bij Kliederkerk ondernemen kinderen activiteiten samen met volwassenen. Bij deze activiteiten vindt er communicatie en overleg plaats.

Organisatoren geven aan dat dit een behoefte is van gezinnen, omdat de rest van het leven vaak zo apart van elkaar wordt beleefd. Kliederkerk is een moment waarop de gezinstijd een positieve

¹⁷⁹ Voor een overzicht van dit observatieonderzoek zie bijlage 9.

¹⁸⁰ Voor een overzicht van de uitkomsten van de afgenomen interviews zie bijlage 1.

¹⁸¹ Voor een overzicht van de uitkomsten van deze interviews zie bijlage 7.

ervaring wordt. En wanneer verschillende generaties samen activiteiten doen, leren ze samen te werken en rekening met elkaar te houden. Eén van de organisatoren omschrijft het als volgt: “De ene keer ben jij de onwetende en de andere keer ben jij degene die juist meer weet en de ander kan helpen. En al die rollen zorgen voor een bepaalde opbouw van je zelfvertrouwen en een leerproces.”

Het aanbieden van gevarieerde activiteiten - Er is afwisseling tussen knutsel-, verf-, spel-, voedsel/kook-, bewegings- en bouwactiviteiten. Er is vaak een hoekje voor baby's. Het gevarieerde aanbod maakt dat bezoekers van verschillende leeftijden en met verschillende intelligenties en interesses worden aangesproken en over het thema kunnen leren op een manier die bij hen past. Bij verschillende activiteiten worden ook makkelijkere en moeilijkere varianten aangeboden. Hierdoor kunnen jonge en oudere kinderen dezelfde activiteit tegelijk uitvoeren.

Het aanbieden van moeilijke activiteiten - Door het aanbieden van een activiteit dat voor het gemiddelde kind net wat te moeilijk is, of waar bijvoorbeeld een langer of sterker persoon bij nodig is, heeft een kind een volwassene nodig. Plomp en Van den Berge geven aan dat dit binnen Kliederkerk nog meer zou kunnen worden ingezet. Ook is het soms goed om een activiteit aan te bieden waar geen vrijwilliger bij zit. Een activiteit 'onbemand' laten en er een uitlegbordje bij zetten, daagt ouders en kinderen uit om samen aan de slag te gaan.

Ouders zelf laten ontdekken - Er zijn wel vrijwilligers die volwassenen aanmoedigen door bij een knutselactiviteit te zeggen 'je mag er zelf ook één maken'. Medewerkers zien vaak dat volwassenen over de spreekwoordelijke drempel geholpen moeten worden door hen specifiek uit te nodigen. Om verdieping te brengen voor ouderen hebben sommige Kliederkerken een papier in de ruimte gehangen waar de achtergrondinformatie van het Bijbelverhaal op staat. De activiteiten in de Kliederkerk zijn wel vaak nog in de eerste plaats op kinderen gericht.

Alle activiteiten verwijzen naar hetzelfde onderwerp of Bijbelverhaal - De gedachte achter een activiteit staat op het bij binnenkomst uitgereikte informatieblaadje en bij twee Kliederkerken op een bordje bij de tafel. Observaties wijzen uit dat vrijwilligers of ouders vragen stellen over de ontdekkende activiteit die te maken hebben met het Bijbelse thema. Korte geloofsgesprekjes komen hierdoor op gang. Doordat de activiteiten rondom één thema zijn opgezet, maakt het niet uit welke activiteiten je wel of niet hebt gedaan; je bent altijd rond hetzelfde verhaal bezig geweest.

Natuurlijk contact - Ook als volwassenen niet actief participeren bij de activiteiten is er vaak nog steeds op een natuurlijke manier contact, doordat kinderen en (groot)ouders in dezelfde ruimte zijn. Een moeder vertelde dat haar kinderen bijvoorbeeld vaak creaties aan haar lieten zien, waarop zij hen kon complimenteren en vragen kon stellen.

Tijdsduur - Het onderdeel 'samen ontdekken' duurt gemiddeld 60 minuten. Als de organisatoren echter eerder merken dat kinderen hangerig of juist druk worden, kan er eerder worden gestart met de viering. Kliederkerken zijn hierin flexibel.

8.4 VRIJWILLIGERS

Participatie van de vrijwilligers - De vrijwilligers zitten bij een activiteit en doen ook mee. Zo vormt zich de gelegenheid om op een ongedwongen manier met bezoekers in gesprek te gaan.

Vrijwilligers van verschillende leeftijdscategorieën - Het team van vrijwilligers vormt een afspiegeling van de wens van Kliederkerk; een mooie samenwerking en goed contact tussen oud en jong. Zo gaven een vader en zoon het 'goede voorbeeld' door in goede samenwerking een activiteit te leiden.

Gezinnen ondersteunen - Voor alleenstaande ouders (of ouders die zonder partner komen) met

meerdere kinderen, kan het lastig zijn om hun kinderen allemaal aandacht te geven. Er zijn vrijwilligers die zich dan bekommeren om één van de kinderen. Zo kan de 'extended family' van de Kliederkerkgemeenschap gezinnen ondersteunen.

Tieners betrekken - Tieners worden door veel Kliederkerken gezien als een lastige leeftijdsgroep. Soms krijgen ze extra uitdagende puzzels die door de bijeenkomst heen opgelost kan worden. Kliederkerken geven ook regelmatig tieners een rol in de bijeenkomst door hen een activiteit te laten leiden. Zo voelen ze zich verantwoordelijk en dragen zij bij aan de gemeenschap. Een bijzonder voorbeeld van hoe tieners kunnen bijdragen, is de twaalfjarige jongen die bij een Kliederkerk vaste vrijwilliger is bij een activiteit. Bij de uitleg vertelt hij vaak nog meer over de achterliggende gedachte dan de gemiddelde vrijwilliger.

8. 5 'SAMEN VIEREN'

Samen beleven - Bij alle onderdelen van de viering zijn volwassenen en kinderen in dezelfde ruimte en maken dus hetzelfde mee.

Indeling van de ruimte - In twee vieringen zaten kinderen in het midden op de grond en volwassenen daar omheen op stoelen. Deze cirkelvorm zorgt voor een meer informeel karakter dan wanneer mensen in rechte rijen naast en achter elkaar zitten. Bij drie van de vier Kliederkerken zaten kinderen en volwassenen tijdens de viering apart, kinderen vooraan of in het midden en ouders daar achter of omheen.¹⁸² In één Kliederkerk zaten volwassenen en kinderen door elkaar gemengd aan tafels. Er is meer interactie tussen ouders en kinderen wanneer ze bij elkaar zitten dan wanneer ze in de ruimte gescheiden zitten bij eigen leeftijdsgenoten.

Tijdsduur - De meeste vieringen duren ongeveer 20 minuten, volgens het advies van Kliederkerk Nederland. Door een relatief korte viering kunnen mensen met een korte spanningsboog betrokken blijven en wordt de hoeveelheid aangereikte informatie en prikkels beperkt.

Afwisseling van de onderdelen - In één viering wordt het Bijbelverhaal voorgelezen en tussendoor zijn er korte toneelstukjes die het voorlezen onderbreken. In een andere viering wordt gebruik gemaakt van een handpop die ingaat op aspecten van het verhaal. Ook worden er Youtubefilmpjes ingezet, handelingen uitgevoerd en liedjes gezongen. Door het afwisselen van onderdelen wordt de aandacht van mensen steeds weer getrokken door iets nieuws. Hierdoor weten mensen met verschillende voorkeuren dat ze aangesproken zullen worden door een bepaald onderdeel.

Informeel - Tijdens de vieringen zien we gebeuren dat kinderen naar ouders lopen om iets te vragen. Het is niet muisstil, er gebeurt altijd wel ergens iets. Er is ruimte voor enige interactie, voor jonge kinderen die na een paar minuten niet meer geconcentreerd luisteren en hun aandacht op iets anders richten en voor het wiegen van baby's terwijl hun ouders rondlopen. De vieringen hebben een informeel karakter en er is bewegingsvrijheid. Bij drie van de vier vieringen die we hebben meegemaakt, waren tussen de 12 en 50 bezoekers; een groep waarbij het mogelijk is om in een kring te zitten, iedereen gezicht te zien en om overzicht te houden. Dit zorgt voor een intieme setting.

Verhaal (ook) op kinderniveau - In alle vieringen werd het verhaal op een kindvriendelijke manier verteld. Moeilijke woorden worden gemeden of uitgelegd en er worden beeldende voorbeelden gebruikt. Bijna iedereen begrijpt dit niveau, waardoor ieder een gelijkwaardige luisteraar wordt. In één Kliederkerk wordt het verhaal voorgelezen uit een kinderbijbel én uit de Bijbel in Gewone Taal.

¹⁸² Zie de plattegrondjes in bijlage 10.

Toch zien Plomp en Van den Berge ook regelmatig gebeuren dat ouders toeschouwers worden. Ze denken er over na hoe ze deze scheiding kunnen tegengaan.

Woorden en rituelen - Door woorden te geven aan Christelijke thema's en verhalen, worden bezoekers geholpen zelf woorden te geven aan dat waar ze over nadenken en hoe ze in gesprek kunnen met elkaar. Bepaalde rituelen uit de viering kunnen gezinnen ook thuis uitvoeren om geloven een zichtbare vorm te geven.

Activiteiten uitvoeren - In de vieringen zijn verschillende handelingen waarin volwassenen en/of kinderen participeren:

- Kinderen wordt gevraagd om iets te laten zien van wat ze hebben gecreëerd.
- Een jarig kind wordt gefeliciteerd en een cadeautje aangeboden.
- Er worden beeldende vormen gebruikt zoals een trap om naar de hemel te klimmen en een troon om op te zitten, waarbij een kind gevraagd wordt om te 'assisteren'.
- Er wordt brood doorgegeven waar iedereen een stukje vanaf breekt om op te eten.
- Er worden kaarsjes aangestoken als gebedsvorm.
- Kinderen staan onder een grote parachute die door ouders wordt vastgehouden terwijl ze een zegenlied zingen.

Gebruik maken van de creaties - Tijdens de viering wordt gebruik gemaakt van de gemaakte knutsel- en bouwwerken van de bezoekers. Men kan zo de ontdek-activiteit linken aan het verhaal.

Uitleggen wat je doet - Kliederkerken gaan er niet meteen vanuit dat bezoekers de gebruiken, liedjes of Bijbelverhalen kennen en blijven daardoor laagdrempelig. Ze proberen rekening te houden met haar bezoekers door steeds uit te leggen wat er gebeurt en waarom. Er wordt bijvoorbeeld stilgestaan bij wat 'bidden' inhoudt en waarom ze dat belangrijk vinden.

Zingen - In de twee grootste vieringen worden meerdere liedjes gezongen met muzikale begeleiding, bij één Kliederkerk wordt een liedje meegezongen met een Youtube-filmpje en bij een andere wordt een gebed gezongen met gebaren erbij. Door dit muzikale element, worden verschillende interesses aangesproken in de vieringen. Wel valt op dat de liedjes meestal niet bekend zijn bij de bezoekers. In één Kliederkerk werd bij de opening wel een lied gezongen wat in iedere Kliederkerkviering terugkomt. Deze herhaling zorgt ervoor dat ook de jongsten de liedjes leren kennen.

Zegen - In twee vieringen werden kinderen gezegend door de volwassenen. Iedereen participeert bij deze activiteit.

Interactie creëren - Tijdens het verhaal en op andere momenten reageren kinderen spontaan. Er wordt gelachen of een opmerking gemaakt. Regelmatig worden er vragen gesteld aan de kinderen waarop ze reageren. In één viering vroeg de predikante voor wie de mensen een kaarsje aanstaken. Na een aantal antwoorden te hebben gehoord, wilde zij verder gaan met de viering. Maar een jongetje greep zijn kans en vroeg: 'En jij, voor wie steek jij hem aan?'. Een aantal keer werd een open vraag gesteld aan volwassenen en kinderen, waarop alleen kinderen reageerden. Volwassenen krijgen wel de ruimte om te reageren maar gaan hier vaak weinig op in. Het kan nog duidelijker gemaakt worden door de vieringleider dat volwassenen ook mogen participeren.

Observatie wees uit dat sommige ouders zelf hun kinderen tot stilte maanden als ze een spontane reactie gaven. Tijdens de viering kan een ouder het idee hebben dat het kind gecorrigeerd moet worden. De vieringleider kan erover nadenken wanneer er wel/niet gereageerd 'mag' worden en dit duidelijk maken, zodat ouders hun kinderen ook die ruimte geven.

Kortom

Kliederkerken geven het intergenerationele karakter vorm door **interactie** en **participatie** tussen gezinsleden te stimuleren. De opzet van Kliederkerken wordt aan bezoekers duidelijk gemaakt; men weet dat het de bedoeling is als gezin samen activiteiten te ondernemen. Er wordt een verscheidenheid aan creatieve activiteiten aangeboden, waaraan iedereen deel kan nemen en die verschillende aspecten van het Bijbelverhaal benadrukken. Het team van vrijwilligers bestaat idealiter uit meerdere generaties en zet zich in om geloofsgesprekken tussen familieleden te bevorderen.

In de viering wordt op een informele manier het Bijbelverhaal overgedragen en hier worden de (knutsel)werkjes gebruikt. Er wordt gezongen, gebeden en gezegend. Men maakt gebruik van zichtbare voorwerpen en laat de bezoekers samen kleine handelingen uitvoeren. Daarnaast is er ruimte om te reageren op de door de vieringleider gestelde vragen. Kliederkerk Nederland probeert Kliederkerken te helpen zowel deze vieringen als de voorafgaande activiteiten meer inclusief te maken door hen aan te moedigen meer varianties en bewerkingen van het verhaal te gebruiken.

HOOFDSTUK 9 – ERVARINGEN VAN BEZOEKERS VAN KLIEDERKERKEN

Om op de hoogte te komen van de ervaringen van Kliederkerkbezoekers op het gebied van intergenerationaliteit, hebben we gesprekken gevoerd met ouders en kinderen en enquêtes laten invullen door een aantal volwassen bezoekers.¹⁸³ In interviews met organisatoren van plaatselijke Kliederkerken kwamen ook voorbeelden naar voren van ervaringen van deelnemers.¹⁸⁴ Voor een meer uitgebreid overzicht van ervaringen inclusief beeldende voorbeelden, verwijzen we naar bijlage 12. Hieronder volgen de meest opvallende en relevante thema's.

Beleving van de kinderen

Kinderen geven aan liever samen met hun ouders naar een kerk te gaan waar ze bij elkaar blijven, zoals bij Kliederkerk, dan naar een kindernevendienst. Ze beseffen dat je in Kliederkerk dingen mag doen die in een 'normale' kerk niet mogen.

Bij knutselactiviteiten vragen jongere kinderen hulp aan hun ouders en laten oudere kinderen hun creaties aan hun ouders zien. Ze laten zien wat ze doen en vragen om de mening van ouders.

Uit gesprekken met oudere kinderen blijkt regelmatig dat ze het niet nodig vinden dat hun ouders mee knutselen, omdat ze het zelf wel kunnen. Ze ervaren de activiteiten vaak nog als iets wat gericht is op de kinderen en waar ouders bij moeten helpen. Is de hulp niet nodig, dan vinden kinderen de participatie van ouders in een activiteit dus vaak overbodig.

De creatieve en interactieve manier die Kliederkerk gebruikt, maakt dat verhalen succesvol overgebracht worden op kinderen. De belangrijkste reden om Kliederkerk te bezoeken was voor de respondenten van de enquête dat kinderen leren over het christelijk geloof.

Beleving van tieners

Regelmatig komt naar voren dat oudere kinderen en tieners niet mee zijn gekomen omdat ze Kliederkerk kinderachtig vinden. Tieners die echter een taak en verantwoordelijkheid hebben binnen Kliederkerk, komen graag.

Participatie en beleving van volwassenen

Ouders geven aan dat ze het zeer positief vinden om samen met hun kinderen bij Kliederkerk te zijn. Enkele ouders benoemen dat het zeldzaam is dat ze met hun gezin samen met het geloof bezig zijn, en dat Kliederkerk hiervoor ruimte schept. Uit de enquête blijkt dat ze het een meerwaarde vinden om te zien wat er bij hun kinderen leeft, dat ze vragen van kinderen kunnen beantwoorden en benodigde uitleg kunnen geven. Daarnaast ervaren ouders dat hun kinderen meer de ruimte krijgen om zichzelf te zijn bij de Kliederkerk. Ze mogen kliederen, rondrennen en spontane reacties geven.

**“Kinderen mogen
klieberen, rondrennen
en spontane reacties
geven!”**

- Bezoeker van Kliederkerk

Een organisator weet dat er veel ouders zijn die zelf ook niet (meer) veel weten van Bijbelverhalen, waardoor ze ook geïnteresseerd luisteren naar de verhalen. Ook uit de enquête blijkt dat een ouders zelf leren van de Kliederkerk. Naar het verhaal luisteren wordt gezien als een activiteit die helemaal

¹⁸³ Voor een overzicht van de uitkomsten van deze enquête, zie bijlage 11.

¹⁸⁴ Voor een overzicht van de uitkomsten van deze interviews, zie bijlage 7.

samen wordt beleefd.

Zoals uit observerend onderzoek is gebleken blijft participatie van volwassenen bij activiteiten een uitdaging (zie hoofdstuk 8).

Ouders met meerdere kinderen vinden het nog wel eens lastig dat ze het liefst als gezin bij elkaar blijven, maar het ene kind soms iets anders wil doen dan het andere kind. Een alleenstaande moeder met meerdere kinderen vertelt dat ze erbij gebaat is dat er vrijwilligers zijn die naar haar kinderen omkijken als ze zelf met een ander kind bezig is.

Kortom

Ouders die geparticipeerd hebben in het onderzoek geven aan Kliederkerk zeer te waarderen. Ze vinden een plek waar ze met hun kinderen iets van het geloof kunnen beleven en er over in gesprek kunnen komen. Over het algemeen vinden kinderen het fijn dat ze samen met hun ouders (en eventuele broers of zussen) activiteiten ondernemen. Oudere kinderen kunnen dit als kinderachtig ervaren, maar wanneer ze een taak krijgen hebben ze het vaak beter naar hun zin. Medewerkers kunnen gezinnen ondersteunen.

HOOFDSTUK 10 – INVLOEDRIJKE FACTOREN

Wat maakt dat intergenerationeel vieren in mindere of meerdere mate aanwezig is binnen Kliederkerk? In hoofdstuk 8 bespraken we hoe Kliederkerken in Nederland intergenerationeel vieren vormgeven. Er kwamen praktische punten naar voren die weergaven hoe zij proberen de bijeenkomsten zo intergenerationeel mogelijk te maken. Naast deze concrete punten over de bijeenkomst zelf, zijn er ook onderwerpen die niet meteen zichtbaar, maar wel erg belangrijk zijn.¹⁸⁵ Hier bespreken we de achterliggende factoren die intergenerationeel vieren bevorderen of juist belemmeren binnen Kliederkerk.

10.1 CONSISTENTIE

Bij Kliederkerk gaan gemeenschapsvorming en intergenerationaliteit hand in hand. Door relaties te leggen en gemeenschap te vormen, leren generaties elkaar kennen en ontstaat een familiesfeer met interactie en wederkerigheid tussen kinderen en volwassenen. En andersom zorgen de intergenerationele contacten en gezamenlijke activiteiten binnen Kliederkerk voor gemeenschapsvorming. Voor het vormen van die gemeenschap blijkt een consistente aanpak helpend te zijn.

Frequentie

Drie van de vier onderzochte Kliederkerken heeft één keer in de twee maanden een bijeenkomst en vertelt hierin flexibel te zijn. In drukke periodes voor gezinnen, zoals net voor de zomervakantie en in de decembermaand, kiezen ze er regelmatig voor om geen Kliederkerk te organiseren.¹⁸⁶

De andere Kliederkerk kiest juist voor consistentie; elke laatste zondag van de maand komen ze bij elkaar. Dit creëert voorspelbaarheid en zo kan men er rekening mee houden. Ook kan er dan meer gemeenschapsvorming plaatsvinden dan met een frequentie van één keer in de twee maanden. Gemeenschapsvorming vindt niet zomaar plaats. Als gemeenschap leven kan alleen goed uitgevoerd worden als mensen elkaar goed kennen en veel samen zijn¹⁸⁷.

Bezoekers die regelmatig komen

Om gemeenschapsvorming te stimuleren is het dus nodig dat mensen elkaar regelmatig zien. Er zit nog een ander voordeel aan wanneer gezinnen regelmatig naar Kliederkerk komen. Eén van de organisatoren ziet dat ouders, van gezinnen die vaker bij Kliederkerk komen, groeien in hun contact over het geloof met hun kinderen. Aan de ene kant komt dit doordat ouders doorkrijgen dat het de bedoeling is om wat meer ruimte te nemen om met je kind over Bijbelverhalen te praten. Aan de andere groeit het gevoel van veiligheid om hierover in gesprek te gaan. Wanneer je ineens met je kinderen gaat praten over geloven, terwijl dat normaal niet (vaak) voorkomt, moet je het toch een beetje onder de knie krijgen.

Ook voor de viering heeft regelmatig komen mooie gevolgen. Organisatoren merken dat volwassenen wat moet wennen aan de vorm van de viering. Kinderen kunnen snel meekomen. Ouders voelen zich nog niet altijd meteen op hun gemak, dat heeft wat langer de tijd nodig.

¹⁸⁵ Deze onderwerpen zijn naar voren gekomen in interviews met Plomp en Van den Berge. Zie bijlage 1. En uit interviews met organisatoren van Kliederkerken. Voor een overzicht van de uitkomsten van deze interviews, zie bijlage 7.

¹⁸⁶ Interview met organisator van een plaatselijke Kliederkerk. Zie bijlage 7.

¹⁸⁷ Bilezikian, 2001, p. 57

Een vast team van vrijwilligers

Wanneer er (bijna) altijd dezelfde vrijwilligers komen helpen, leren ook zij Kliederkerk kennen, weten wat de bedoeling is en hoeveel tijd het kost. Je leert elkaar als team ook beter kennen, kent elkaars talenten en raakt op elkaar ingespeeld. Een ander voordeel is dat wanneer er geëvalueerd wordt, een vast team het makkelijker maakt om veranderingen in aanpak door te voeren. Er kan continue ontwikkeling plaatsvinden en vrijwilligers raken getraind in de intergenerationele aanpak. Eén van de organisatoren vertelt trots te zijn op het team dat elke keer weer bereid is allerlei voorbereidingen te treffen en tijd en energie in Kliederkerk te stoppen. Volgens haar een succesfactor om zoiets op te kunnen zetten.

Ruimte voor persoonlijk contact

Meerdere Kliederkerken geven aan, nu ze een poosje bezig zijn, minder aandacht te hoeven geven aan het organiseren en 'eindelijk' meer energie te kunnen steken in ontmoeting. In verschillende teams wordt nagedacht over het bevorderen van gemeenschapsvorming. Organisatoren moedigen vrijwilligers aan en dagen hen uit niet alleen met bekenden in gesprek te gaan, maar juist ook contact te leggen met bezoekers die ze niet of nauwelijks kennen.

Het aantal bezoekers

Een van de organisatoren vertelt veel bezoekers te mogen ontvangen. Dit is natuurlijk heel bijzonder; het concept blijkt aan te sluiten bij gezinnen uit de betreffende wijk. Het is echter ook een ontwikkeling die vragen oproept; kunnen ze bij zo'n groot bezoekers aantal hun visie nog uitdragen? Graag willen ze contacten leggen, relaties opbouwen en persoonlijke gesprekken aangaan. Elkaar leren kennen is vaak makkelijker wanneer de groep wat kleiner is. Het aanbieden van activiteiten of maaltijden in kleinere groepen of zelfs het opsplitsen van de Kliederkerk, kunnen mogelijkheden zijn om gemeenschapsvorming te waarborgen.

10.2 LEIDERSCHAP EN WAARBORGEN VAN DE VISIE

Het kernteam

Het uitdenken van een programma waarbij iedereen wat mee kan krijgen over hetzelfde Bijbelverhaal kan behoorlijk wat tijd kosten. Kliederkerken hebben binnen een team van vrijwilligers, ook een kernteam. Dit team bedenkt van te voren welk thema er wordt behandeld. Enkele voorbeelden van hoe je deze voorbereidingen kunt aanpakken, zijn:

- Thuis leest iedereen het desbetreffende Bijbelverhaal al een keer door;
- Thuis bedenkt iedereen een paar mogelijke activiteiten rondom het thema;
- Samen leest het kernteam het verhaal nog eens door en praat over wat opvalt. Ze vragen zich ook af: 'wat weet ik nog van wat mij als kind aansprak aan dit verhaal?'
- Een teamlid zorgt voor een overdenking over het thema, om zo ook verdieping in de achterliggende gedachte van de activiteiten en de viering te krijgen.
- Door te omschrijven wat de essentiële elementen zijn om het verhaal over te dragen, wordt het makkelijker om te bedenken welke activiteiten deze elementen overbrengen. Zo wordt er bijvoorbeeld voor gezorgd dat bij het verhaal van Jona niet alle activiteiten alleen draaien om de grote vis.
- Daarnaast wordt er gezorgd voor variatie in de activiteiten. Hoofdstuk 8 gaat verder in op de verschillende soorten activiteiten die kunnen worden aangeboden, zie 'Het aanbieden van gevarieerde activiteiten'.

We zien dat veel kernteams van Kliederkerken voornamelijk uit vrouwen bestaan. Door ook mannen in het team op te nemen, vormt zij een meer diverse groep die meer doelgroepen vertegenwoordigt. Een handige tip van een van de Kliederkerken is om altijd in ieder geval een man te laten kijken naar het rijtje activiteiten dat je wilt gaan aanbieden. Hij kan beoordelen of ook voor stoere bezoekers een leuk activiteit tussen zit.

De rol van de vrijwilliger

In Hoofdstuk 8 kwam al naar voren dat Kliederkerken op verschillende manieren de achterliggende gedachte van activiteiten proberen over te brengen. De vrijwilliger is hierin een hele belangrijke factor. Heeft hij of zij zich verdiept in het onderwerp? Weet de persoon wat hij of zij over mag brengen? De vrijwilliger kan zelf in gesprek gaan met volwassenen en kinderen, maar kan ook belangrijk zijn om het gesprek tussen volwassene en kind op gang te brengen. Het is goed dat vrijwilligers vooraf beseffen dat het niet alleen om organisatie of begeleiding bij een activiteit gaat, maar dat ze ook wat mogen overbrengen en in gang zetten.

Vrijwilligers meenemen in de visie

Het is van belang de vrijwilligers niet alleen op de hoogte te brengen van de visie, maar hen hier ook bewust in mee te nemen en er regelmatig op terug komen. Ook wanneer nieuwe mensen je team komen versterken, moeten ze op de hoogte zijn van de visie. Een organisator vertelt over dat in gesprek blijven met alle vrijwilligers heel waardevol is. Soms merkt ze dat er verschillende verwachtingen zijn ontstaan. Samen weer op één lijn komen is dan belangrijk. Een van de manieren om vrijwilligers mee te nemen in de visie is door regelmatig te evalueren.

Van den Berge, coördinator vanuit JOP, vermoedt dat intergenerationeel vieren vooral wordt doordacht door professionals en organisatoren. Zij reflecteren meer op wat ze aan het doen zijn dan de doorsnee vrijwilliger. Ze denkt dat er ook een aantal Kliederkerken zijn die zeggen: 'we hebben een aantal leuke activiteiten voor kinderen, 'prima' en ziet op dit gebied een rol weggelegd voor de coördinator van Kliederkerk Nederland. Die kan meer handvatten geven aan organisatoren om hun vrijwilligers mee te nemen in de visie en hen bevragen op de kernwaarde 'alle leeftijden samen'.

Evalueren

Om intergenerationeel vieren te kunnen ontwikkelen is het slim regelmatig terug te kijken. Reflectie verhoogt het leerrendement¹⁸⁸. Wat zien we gebeuren? Vindt er interactie plaats? Zijn er mensen in een bepaalde leeftijdsgroep die (nog) niet mee kunnen komen? Welke manieren van stimuleren lijken aan te slaan? Door te reflecteren krijg je inzicht in het proces en in de vorderingen en blijf je bewust van wat je wilt bereiken. Als vrijwilliger kun je ook persoonlijke doelen stellen en jezelf blijven ontwikkelen, dit houdt je gemotiveerd.¹⁸⁹

10.3 CREATIVITEIT

Door creatieve activiteiten laat Kliederkerk generaties samen werken, spelen en praten.

Creatieve ideeën, hoe kom je erop?

Alle Kliederkerken vertellen de creatieve ideeën voor de activiteiten voornamelijk van internet te halen, bijvoorbeeld van Pinterest. Daarnaast worden ideeën uitgewisseld op de besloten

¹⁸⁸ Groen, 2006, p. 25

¹⁸⁹ Valstar, 2010, p. 12

facebookpagina van de organisatoren van Kliederkerken in Nederland. Door op verschillende creatieve manieren onderdelen van kerk-zijn aan te bieden, worden allerlei mensen geboeid door het verhaal. Kerkleiders vinden het meestal een tijdrovend proces om verschillende leervormen aan de gemeenschap aan te bieden. Kliederkerk is *het* voorbeeld dat dit wel mogelijk is en dat je verschillende bronnen kan aanboren. En de ervaring leert: hoe vaker je het doet, hoe gemakkelijker het gaat!

Ruimte voor het creatieve proces

Vaak maken kinderen bij knutselactiviteiten een voorbeeld na, en ouders helpen daarbij. Ze volgen de aanwijzingen van de activiteit. De vraag is of creativiteit hierdoor echt ruimte krijgt. Op deze manier worden volwassene en kinderen geen *co-creators*; partners in het creatieve proces die samen iets maken. De volwassene – of de uitleg – weet hoe het moet en het kind volgt.

We zien enkele activiteiten waar meer ruimte en dus creativiteit gewaarborgd wordt, zoals het schilderen van mensen op een groot doek, of het versieren van de jas van Jozef. Is er meer ruimte om zelf te creëren, dan kunnen mensen ‘instappen’ in een creatief proces. Als kinderen en volwassenen zelf hun inbreng bedenken, zijn ze daarin gelijkwaardige partners.¹⁹⁰

Tips van organisatoren

Adviezen van organisatoren vanuit de praktijk komen grotendeels overeen met eerder benoemde literatuur en uitkomsten van de observaties. Het zijn tips rondom het faciliteren en stimuleren van ontmoetingen, en het creatief zijn en meerdere intelligenties proberen aan te spreken.

Organisatoren geven, naast praktische adviezen, ook aan dat het goed zou zijn als kerken beter op de hoogte zijn van wat gezinnen nodig hebben, kinderen serieus nemen en hen meer onderdeel laten worden van de gehele gemeenschap.¹⁹¹

Kortom

Wanneer er regelmaat komt in de frequentie van de samenkomsten, bezoekers regelmatig komen en een vast team ontstaat, bevordert dit de groeps- en gemeenschapsvorming. Daarnaast leren bezoekers (en vrijwilligers) op deze manier het concept van Kliederkerk en wordt samenwerking tussen verschillende generatie meer vanzelfsprekend.

Als vrijwilliger is het belangrijk te weten wat je over wilt brengen. Een persoonlijke doordenking van het verhaal helpt het gesprek op gang te brengen tijdens de bijeenkomst. Als organisator is het dan ook erg belangrijk je vrijwilligers mee te nemen in de visie en daar geregeld op terug te komen.

Regelmatig evalueren is daar een handige manier voor.

Creativiteit is nodig wanneer men interactie tussen generaties wil stimuleren. Door gebruik te maken van online bronnen en ideeën uit te wisselen wordt dit minder tijdrovend. En de ervaring leert: hoe vaker je het doet, hoe makkelijker het gaat! Door niet alleen maar met voorbeelden te werken, daag je jong en oud uit eigen creatieve ideeën in te brengen en wordt iedereen daarin een gelijke partner. In de viering is het belangrijk ruimte te bieden voor vragen en reacties van bezoekers. Door middel van het stellen van vragen kan informele interactie bevorderd worden.

¹⁹⁰ Lings, 2013, p. 162-164

¹⁹¹ In de interviews met de organisatoren hebben we gevraagd wat zij denken dat er kan worden verbeterd in de gemiddelde samenkomst van een Protestantse kerk, om interactie tussen generaties te bevorderen. Voor een uitwerking hiervan, zie bijlage 8.

SAMENVATTING

Veel Protestantse kerken verlangen ernaar verschillende generaties in contact te brengen met de levende God. Zij willen gemeenschappen zijn waar verschillende generaties zich thuis voelen. Winst valt nog te behalen op het gebied van intergenerationeel vieren. Want hoewel kinderen en jongeren er helemaal bij horen volgens veel kerken, worden zij in kerkdiensten regelmatig (deels) buitengesloten. Dit wringt omdat de kerkdienst vaak wel als een centrale bijeenkomst en als een kern van gemeente-zijn wordt gezien.

Kliederkerken daarentegen richten zich in hun bijeenkomsten op verschillende generaties. Dit nieuwe concept trekt veel gezinnen aan van binnen en buiten de kerk. Deze wetenschap bracht ons tot de volgende onderzoeksvraag:

Hoe bevordert Kliederkerk de interactie tussen verschillende generaties in haar bijeenkomsten en wat kan de Protestantse Kerk hiervan leren?

Na literatuurstudie concluderen wij dat de gemeente op zondag samenkomt als een vierende verbondsgemeenschap, waarbinnen wederkerigheid en interactie tussen generaties plaats hoort te vinden. Door praktijkonderzoek binnen Kliederkerk hebben we principes en werkvormen ontdekt die intergenerationaliteit bevorderen. Het antwoord dat we geven op de vraag wat Protestantse kerken van Kliederkerk kunnen leren, is vijfledig:

1. Begin met bezinning over basale vragen, zoals: 'Waarom vieren we als kerk?' en 'Hoe zien we kinderen en jongeren?'. Vorm vervolgens visie op intergenerationaliteit, en zorg dat deze bij iedereen in de gemeente bekend is.
2. Maak van gezinsondersteuning een prioriteit. Faciliteer momenten dat ouders en kinderen samen een viering beleven en rust ouders toe om in gesprek te gaan met hun kinderen.
3. Bevorder participatie en interactie in de samenkomst waaraan verschillende generaties meedoen.
4. Spreek in de samenkomsten meerdere intelligenties, leerstijlen en zintuigen aan. Geef creativiteit een plaats.
5. Stimuleer gemeenschapsvorming. Duurzaam intergenerationeel vieren is ingebed in een gemeenschap waar mensen elkaar kennen en informele ontmoetingen plaatsvinden.

LITERATUURLIJST

Boeken:

Allen, H.C., & Ross, C.L. (2012). *Intergenerational Christian Formation, Bringing the whole church together in Ministry, Community and Worship*. Downers Grove: InterVarsity Press

Baars, J. (2006). *Het nieuwe ouder worden: Paradoxen en perspectieven van leven in de tijd*. Amsterdam: Uitgeverij SWP

Beckwith, I. (2004). *Postmodern Children's Ministry: Ministry to Children in the 21st Century Church*. Michigan: Zondervan

Bilezikian, G. (2001). *De kerk als gemeenschap, Hoe onderlinge verbondenheid het kenmerk van de gemeente kan worden*. Hoornaar: Gideon

Boszormenyi-Nagy, L., & Spark, G.M. (1984). *Invisible Loyalties, Reciprocity in Intergenerational Family Therapy*. Londen: Routledge

Breen, M. (2013). *Een cultuur van discipelschap, Bouwen aan een missionaire beweging door discipelschap in de stijl van Jezus*. Assen: Nederland Zoekt...

Brink, G. van den, Bette, J.C., & Zwiép, A.W. (red.). (2006). *Studiebijbel Nieuwe Testament, Bijbelcommentaar 1 en 2 Corinthiërs*. Veenendaal: Centrum voor Bijbelonderzoek

Cohen Stuart, G. (2003) *Joodse feesten en vasten: Een reis over de zeeën van de Talmoed naar de wereld van het Nieuwe Testament*. Kampen: Uitgeverij Kok

Dekker, G., Stoffels, H.C. (2009). *Godsdienst en samenleving. Een introductie in de godsdienstsociologie*. Kampen: Kok

Ebbens, S., & Ettekoven, S. (2005). *Effectief leren, Basisboek*. Houten/Groningen: Noordhoff Uitgevers B.V.

Foster, R. (2003). *Het feest van de navolging, Groeien in spiritualiteit*. Gorinchem: Ekklesia

Gentzler, R.H. Jr. (1999). *Designing an Older Adult Ministry*. Nashville, Tennessee: Discipleship Resources

Groen, M. (2006). *Reflecteren: de basis, Op weg naar een bewust en bekwaam handelen*. Groningen: Wolters-Noordhoff

Hargrave, T.D., & Anderson W.T. (1992). *Finishing well, aging and reparation in the intergenerational family*. Londen: Routledge

Heijden, S., van der. (2012). *Kerk voor een nieuwe generatie*. Vaassen: Medema

Hoek, J. (1999). *Gemeentezijn: wat houdt dat in*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum

Hofland, P.D. (1998). *Kind, jongeren en geloof*. Heerenveen: Uitgeverij Groen en Zoon

- Kagan, S., & Kagan, M. (2000). *Meervoudige Intelligentie, Het complete MI boek*. Rotterdam: Bazalt Educatieve Uitgaven
- Kallenberg, A., Grijspaarde, L. van der, Braak A. ter, & Baars, G. (2009). *Leren en Doceren in het Hoger Onderwijs*. Utrecht: Lemma
- Keller, T. (2014). *Centrum-kerk: Het Evangelie middenin je stad*. Franeker: Van Wijnen.
- Kock, A., de Pals, A., Pelt, J.W., van, Stijf, A., Verboom, W., Wallet, B.T. (2012). *Altijd leerling, Basisboek catechese*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum
- Koops, W. (2000). *Gemankeerde volwassenheid. Over eindpunten van de ontwikkeling en doelen van de pedagogiek*. Houtem/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum
- Lings, G. (2013). *Messy Church Theology, Exploring the significance of Messy Church of the wider church*. Abingdon, UK: The Bible Reading Fellowship
- Lyons, G. (2012). *Herstellers: Een nieuwe generatie volgelingen van Jezus*. Hoornaar: Gideon
- Malschaert en Traas, (2015). *Basisboek Opvoeding: Theorie en Praktijk*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff bv
- Mensink, A.J. (2005). *Genade als erfgoed: Het Bijbels recht van de kinderdoop*. Heerenveen: Groen
- Moore, L. (2010). *All-Age Worship*. Abingdon, UK: The Bible Reading Fellowship.
- Moore, L. (2013). *Messy Celebration, Make the most of your Messy Church celebration time*. Abingdon. UK: The Bible Reading Fellowship
- Nouwen, H.J.M., & Gaffney, W.J. (2005). *Levensloop en Vervulling, Tijd die je gegeven is*. Houten: Lannoo
- Noort, G., Paas, S., Roest, H. de, & Stoppels, S. (2008). *Als een kerk opnieuw begint, Handboek voor missionaire gemeenschapsvorming*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum
- Oskamp, P., & Schuman, N.A. (1998). *De weg van de liturgie, Tradities, achtergronden, praktijk*. Zoetermeer: Meinema
- Powell, K. E., Griffin, B.M. & Crawford, C.A. (2011). *Sticky Faith: Youth Worker Edition: Practical Ideas to Nurture Long-Term Faith in Teenagers*. Grand Rapids: Zondervan
- Reussien, G.J. (2005). *Jean Vanier: Tien stappen naar gemeenschap*. Helmond: Katholieke Charismatische Vernieuwing
- Simson, W. (2000). *Huizen die de wereld veranderen, Als kerkgebouwen huiskerken worden*. Hoornaar: Gideon.
- Strange, W.A. (1999). *Kinderen in de Vroeg-christelijke Kerk*. Heerenveen: Uitgeverij Barnabas

Struyven, K., Baeten, M., Kyndt, E., & Sierens, E. (2010). *Groot worden, De ontwikkeling van baby tot adolescent*. Houten: Lannoo

Valstar, P. (2010). *Werven, begeleiden en uitzwaaien. Werkboek voor kerkelijk vrijwilligersbeleid*. Utrecht: Protestants Centrum voor Toerusting en Educatie

De Vaux, R. (1973). *Hoe het oude Israel leefde: deel 1 en 2*. 's Gravenhage: Uitgeverij Boekencentrum.

Velden, M.J.G. van der, Aa, W.P. van der, & Bie, H.J. de. (red.). (2000) *Als wij samenkomen, Liturgie in de gereformeerde traditie*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum

Vanderwell, H. (2008). *The Church of All Ages, Generations Worshiping Together*. Herndon, Virginia: The Alban Institute.

Voolen, E., van, (1991) *Joods leven: thuis en in de synagoge*. Baarn: Uitgeverij Ten Have

Warren, R. (2003). *Doelgerichte gemeente, Met hart voor God en hart voor mensen*. Vaassen: Uitgeverij Medema.

Wright, C.J.H. (2011). *De Bijbelse missie: Gods opdracht voor Zijn kinderen*. Barneveld: Uitgeverij de Vuurbaak

Zegwaard, A. (2006). *Als kinderen meevieren: Een onderzoek naar de discussie over kindercommunie binnen de kerken*. Gorinchem: Theologische uitgeverij NARRATIO

Zwanepol, K. & Campenhout, C.H., van. (red.). (2009). *Belijdenisgeschriften van de Protestantse Kerk in Nederland*. Heerenveen: Protestantse Pers

Thesis:

Roor, B. (2010). *De leerzijde van diaconaat, Een praktisch-theologische verkenning van diaconale leerprocessen onder vrijwilligers werkzaam via Stichting HiP en Stichting Present*. Deel A: Thesis. Amsterdam: Vrije Universiteit

Artikelen uit tijdschriften:

Van der Kooi, C. (2015). 'Scheiden van de generaties is zondigen tegen het verbond'. *Generator*, 19(2), p. 6

Root, A. (2015). Stop worrying about the millennials. And learn to love them instead. *Christianity Today*, 2015(1) p. 30-36

Blackmore, S. (2015). *Praat met kinderen! Ideaz: Praktijkblad van MissieNederland over geloven en missionair kerk-zijn in binnen- en buitenland*, 2015(4), p. 30-32

Dillen, A. & De Kock, J. (2015). Theologiseren met kinderen: Recente ontwikkelingen. *Handelingen: Tijdschrift voor praktische theologie en religiewetenschap*. 2015(4), p. 3-6

De Kock, J. (2015) Theologiseren met kinderen als construerende theologie. *Handelingen: Tijdschrift voor praktische theologie en religiewetenschap*, 2015(4), p. 59-66

Websites:

<http://kliederkerk.nl>

<http://www.messychurch.org.uk>

<http://www.brf.org.uk>

<http://www.protestantsekerk.nl>

<https://jop.nl/>

Plaisier, A.J. (2012). *De hartslog van het leven*. Geraadpleegd in sept-dec 2015, van <http://www.protestantsekerk.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Visienota%20'De%20hartslog%20van%20het%20leven'.pdf>

Protestantse Kerk, (2015). *Resultaten Vragenlijst Kerk2015*. Geraadpleegd in dec-jan 2015 & 2016, van <http://www.protestantsekerk.nl/Lists/PKN-bibliotheek/Resultaten%20vragenlijst%20Kerk2025.pdf>

Overduin, P. (2015). *Protestants zijn: vieren, leren, dienen en delen*. Geraadpleegd op 12 november 2015, van <http://www.protestantsekerk.nl/actueel/Nieuws/nieuwsoverzicht/Paginas/Protestants-zijn-vieren,-leren,-dienen-en-delen.aspx>

Williams, A. & Nussbaum, J.F. (2012). *Intergenerational Communication Across the Life Span*. Geraadpleegd op 15 december 2015, van <https://books.google.nl/books?id=8xjCWh0T2y0C&printsec=frontcover&dq=intergenerational&hl=nl&sa=X&ved=0ahUKEwiNiOPL2dPJAhVF6Q4KHRB4De8Q6AEIZDAI#v=onepage&q=intergenerational&f=false>

Van der voet, N.C. (2014). *Betogend en dialogisch (s)preken*. Geraadpleegd op 2 december 2015, van <http://nicovandervoet.nl/homiletiek/>

Kundersma, H. (2008). *Van kindervragen naar kindertheologie: Een introductie van de nieuwe godsdienstpédagogische aanpak*. Geraadpleegd op 7 januari 2016, van <http://www.centrumvoorlevensbeschouwing.nl/uploads/fck/file/Kindertheologie%20Prakt%20Theol%202008-1.pdf>

Huyser-Honig, J. (2007) *All ages needed for intergenerational worship*. Geraadpleegd op 5 januari 2016, van <http://worship.calvin.edu/resources/resource-library/all-ages-needed-for-intergenerational-worship/>

Huyser-Honig, J. (2004) *Nine tips for designing intergenerational worship*. Geraadpleegd op 5 januari 2016, van <http://worship.calvin.edu/resources/resource-library/nine-tips-for-designing-intergenerational-worship/>

Randall Bradley, C. (2014). *Intergenerational Worship: Why It's Worth It!* Geraadpleegd op 4 november 2016, van <http://www.baylor.edu/content/services/document.php/228931.pdf>

BIJLAGE 1 – SAMENVATTING INTERVIEWS MET SPECIALISTEN JOP

Op 27 oktober 2015 hielden we diepte-interviews met Nelleke Plomp en Jonna van den Berge. Plomp is specialist ‘vieren met kinderen en jongeren’ bij JOP, en Van den Berge is jeugdwerkadviseur bij JOP en was destijds tijdelijk coördinator van Kliederkerk. (Vervanging van Martine Versteeg.) We hebben vragen gesteld over de visie van de Protestantse Kerk, de visie van JOP en vervolgens vragen gesteld over Kliederkerk. We hebben de interviews letterlijk uitgetypt en daarna per deelvraag gelabeld. Hieronder staat een samenvatting die daaruit voortkwam van de beide interviews, ingedeeld per deelvraag van ons onderzoek.

1) Wat is intergenerationeel vieren?

“Wat we willen is een plek waar zowel volwassenen en kinderen zich **tegelijkertijd aangesproken** voelen, op hun eigen niveau.” Dan is er volgens Plomp sprake van intergenerationeel vieren.

“In de rechterflank van de kerk, de gereformeerde gezindte, zitten kinderen vanaf drie à vier jaar keurig netjes in de kerk. Maar ik wil niet zeggen dat dit perse een voorbeeld moet zijn voor alle PKN kerken. Daar is het vaak gewoon; **je zit maar stil en krijgt drie snoepjes per dienst** en ook al begrijp je niets je gaat maar de hoedjes of ruiten tellen. Dat is niet kinderen betrekken bij een kerkdienst.” (Plomp) Dat is **dus niet intergenerationeel** omdat kinderen slechts aanwezig zijn. Kinderen worden te weinig betrokken en er is te weinig interactie om het intergenerationeel te noemen.

Plomp werkt vanuit haar specialisatie aan het vieren met de gehele kerk samen omdat haar **visie is dat kerk inclusief moet zijn**. “Samen ben je het lichaam van Christus, en niet één bepaalde doelgroep. Maar ook hierbij is de praktijk weerbarstiger dan de theorie.” Dit is ook de achterliggende theologische visie van Messy Church Engeland.

Van den Berge benoemt dat het gaat om het **zoeken van een balans tussen kinderen inwijden en daarom bij het grotere geheel van de kerkdienst betrekken en anderzijds het uitleggen aan kinderen op hun eigen niveau**. “Ze moeten gewoon dingen leren. Je wilt ze inwijden in wat je doet, waarom je wat doet, wat er gebeurt. Dus ergens heb je ook een plek nodig om dit op hun niveau te doen. Tegelijk wil je dat ook echt mee kunnen doen. Dus je zoekt een balans tussen twee dingen.”

Van den Berge maakt de **vergelijking met een gezin**. Daar heb je ook een balans tussen kinderen betrekken en hen apart op hun eigen niveau iets laten beleven. “Ja graag je zet ze in, en tegelijkertijd zeg je; ja ik heb dit vaker gedaan, ik kan dit beter, dus ik ga je leren hoe dat gaat. Kijk naar hoe gezinnen normaal gesproken met hun kinderen omgaan... Zo zou het in de kerk ook moeten zijn. Dus in een gezin neem je je kinderen mee. Ze krijgen kleine taakjes als verantwoordelijkheid om te doen, dat vinden ze leuk of niet leuk. Dus ze tellen wel echt mee, je gaat nooit zomaar zonder dat je daar aan denkt iets doen. We vinden ze nog te weinig vanzelfsprekend onderdeel in het gezin van God.

2) Wat is het belang van intergenerationeel vieren voor de Protestantse Kerk?

Het doel waar naar gestreefd moet worden, is dat het **lichaam van Christus** als geheel functioneert, ook – of wellicht juist – tijdens de kerkdienst. Plomp: “Iedereen kan mee doen, jong en oud, hoger of lager opgeleid, blank of bruin, dat maakt allemaal niets uit. En dat zou zo mooi zijn aan een

gemeente als je die veelkleurigheid kan laten zien. Als je geen jongeren hebt, of ze uit de gemeente-bijeenkomst haalt, ben je eigenlijk gehandicapt. Dan mis je een deel van je lichaam.”

Van den Berge: “Dit is wat we elke zondag doen; we laten de kinderen niet mee doen! ...Zoals tieners het weleens tegen mij hebben gezegd; “ja, die oudere mensen zeggen altijd dat wij er niet zijn. Maar ja wij worden weggestuurd naar een tienernevendienst. En vervolgens zien ze ons nooit en daar klagen ze dan over. Maar we zien ze ook nooit hier aan de deur”. Ze hadden echt de beleving: ‘we worden weggestuurd, we mogen er niet bij zijn’.”

Ja dat is niet wat je wilt, maar dat ik vaak wel hoe het beleefd wordt.” Kinderen en jongeren worden dus ‘weggestuurd’ en dat maakt het lichaam gehandicapt.

Inclusief kerk-zijn is een principekwestie. Van den Berge: “Als je in de Bijbel leest over ‘alle volken samen’, dan denk ik dat het ook echt bedoelt is als ‘alle volken samen’, en alle soorten mensen samen. Maar, zolang we daar nog niet zijn, laten we dan maar gewoon kijken wat we wel kunnen. Dat is een beetje de pragmatische insteek, dus ja ‘zoeken naar zoveel mogelijk inclusief’.”

Van den Berge: “Ik denk ook dat er zoveel jaren al geroepen wordt dat de kerkdienst anders moet. De **mensen voelen zich niet meer betrokken.**”

Waarom willen we jongeren en kinderen bij de kerk betrekken? Wat heeft de kerk te bieden? Plomp: “**Getuigen van de hoop die in je is. Dat is een verhaal dat wij als kerk vertellen.** Dus waar kunnen kinderen dat leren? Toch in de kerk. En dat hoeft wat mij betreft niet perse in de kerkdienst. Dat kunnen ze ook in Kliederkerk of op de kinderclub of kindervakantieweek. Ook prima als ze het daar horen, maar het is toch wel een beetje jammer als je dat allemaal nodig hebt terwijl je gewoon zo’n kerkdienst op de zondagochtend hebt waar je gewoon met allerlei verschillende mensen met verschillend niveau bij elkaar zit. Het zou toch mooi zijn als kinderen zich daar ook thuis zouden voelen tijdens de zondagse kerkdienst!”

Plomp: “Elkaar **ontmoeten** is een van de belangrijkste doelen van de kerkdienst. En misschien is dat wel één van de redenen dat ik het belangrijk vind dat je dat ook met verschillende leeftijden doet. Je bent als christenen met allerlei verschillende mensen bij elkaar en dat vind ik ook het mooie aan het christelijke geloof.”

Het andere belangrijke doel is samen **God aanbidden in allerlei maten en vormen**. Plomp: “Ook traditioneel gezien, kan dit het beste op de zondag ochtend. Dat hebben we al decennia lang zo afgesproken. Dit gebeurt al vanaf de eerste christelijke gemeente op zondag, de dag van de opstanding van Jezus. De zondag is de dag waarop we met z’n allen samenkomen. Natuurlijk kan het ook op andere momenten of plaatsen, maar het is ook mooi om de tijd en plaats te gebruiken waar dit al eeuwen gebeurt.”

De zondag is binnen de traditie de dag dat Christenen samen komen. **Nog veel Protestantse kerken hebben op zondag hun eredienst, die volgens hen het hart van de gemeenschap vormt.** Hierom is het volgens JOP belangrijk dat juist ook op deze plaats jongeren en kinderen betrokken zijn. Plomp: “Het is wel een beetje jammer als je gewoon dat mooie moment hebt op zondagochtend, en dat je het vervolgens niet gebruikt om daar echt een centraal moment van te gaan maken.” Plomp: “Je kan als gemeente ook zeggen; ‘we accepteren dat de kerkdienst een soort ouderensoos is geworden’. Dat is in sommige gemeenten feitelijk wel zo, en dat kun je accepteren. Dat is wel jammer want dan heb je dus in je gemeente nooit meer een moment waarin je met allerlei generaties bij elkaar komt. Dat intergenerationeel vieren en leren heb je dan dus niet meer. De ouderen hebben dus hun

dienstje op zondag, gezinnen naar kliederkerk zondagmiddag. Wat allebei prachtig is, maar juist dat mooie van leren van elkaar en elkaar leren kennen heb je dan niet meer.”

We kunnen een gat opvullen in de Westerse samenleving en counter-cultureel zijn:

Plomp: “**De intergenerationele ontmoeting heb je in de Nederlandse samenleving nog maar heel weinig.** Waar zijn er nog plekken waar jong en oud, hoog- en laagopgeleid, bij elkaar zitten. En nu wil ik niet zeggen dat alle kerken zo ontzettend divers zijn. Maar de kerk is de plek waar dat zou kunnen. Omdat je wel dat ene geloof in Jezus deelt met elkaar.”

De samenleving is individualistisch. Plomp: “Er is een beweging op gang waarbij je over het individualisme vragen mag stellen.” Mensen worden zich er weer meer bewust van dat ze **behoeften hebben aan gemeenschappen.** “We gaan niet meer terug naar het instituut kerk.” Maar je ziet wel allerlei kleine gemeenschappen opkomen waarin mensen elkaar (voor een bepaalde tijd) opzoeken en zich aan elkaar verbinden. Vaak rondom een interesse of activiteit. “Ik denk dat er veel behoefte is aan een plekje binnen zo’n kleine gemeenschap.”

“Daarin ligt een rol voor de kerk, omdat wij veel ervaring hebben met gemeenschapsvorming!”

Deze ontmoeting maakt dat je verschillende generaties leert kennen en dit **voorkomt vooroordelen.**

Plomp: “Ik denk dat heel veel mensen in Nederland helemaal niet meer elkaar kennen en begrijpen. Als je elkaar niet kent, heb je heel makkelijk vooroordelen naar elkaar. De kerk zou een mooie plek zijn om juist wel elkaar te ontmoeten.”

Van elkaar leren: Van den Berge: “Jongeren kunnen leren van de levenservaring van de ouderen. En ouderen van het enthousiasme en frisse blik van jongeren en kinderen.” “Mijn dochter en ik lezen samen de Bijbel en zij maakt opmerkingen waarvan ik denk ‘Verrek nu zeg je iets waar ik zelf niet op was gekomen!’. Dus de huidige vorm van onze kerk biedt daar weinig ruimte aan, terwijl ik denk dat je dat veel meer kunt benutten.”

Denk in je viering ook aan hoe je daarmee mensen in deze maatschappij bereikt...

Plomp: “Wij staan in **onze cultuur van ‘vieren’ in de kerkdienst** vaak ver af van hoe mensen dat nu zelf zouden invullen.”

Met **meerdere zintuigen/intelligenties** leren. Plomp: “Ja, en we zeggen; voor kinderen is dat heel belangrijk. Maar dan denk ik ja dat is voor volwassenen net zo belangrijk, of misschien nog wel belangrijker, omdat zij al wat verder van die intuïtie af gegroeid zijn. Des te belangrijker is het om gewoon terug te gaan naar gewoon leven en andere zintuigen gebruiken. Als Protestantse Kerk zijn we natuurlijk best wel in ons hoofd bezig. Vanuit de reformatorische of gereformeerde traditie is het best wel rationeel. En dan heb je natuurlijk best wel grote discrepantie tussen waar kinderen zitten en waar volwassenen zitten. Een preek is niet alleen een onderwijsmoment, maar ook een ontmoeting met God en Hem beter leren kennen. Niet alleen leren met je hoofd, maar ook met je gevoel en je zintuigen.”

Kinderen vinden de kerk niet leuk: “Als je je kinderen niet mee krijgt, ze zeggen: ‘ik vind de kerk stom’, dan denk je sneller: ‘hier moet iets aan gebeuren’.” (Van den Berge)

Inwijding: Je wilt ze inwijden in wat je doet, waarom je wat doet, wat er gebeurt. (Plomp en Van den Berge)

“Als wij in de kerk zeggen dat we kinderen laten **dopen** en dat ze daarmee worden opgenomen in de geloofsgemeenschap en we dragen er samen zorg voor dat zij Jezus leren kennen en dat zij Hem gaan volgen (net hoe het er in het gebruikte doopformulier staat), dan moet je dat ook wel serieus nemen. Zij zijn net zo goed lid als elk ander lid. Waarom sturen we dan de kinderen weg op basis van leeftijd en nooit de dertigers tot veertigers of de vijftigplussers? Dat is natuurlijk een beetje gek!” (Van den Berge)

“Bijvoorbeeld bij de HGJB hebben ze heel sterk de nadruk op de doop als theologische basis voor de plaats van kinderen in de kerk. Van de praktijk vind ik dat die daar ook niet veel beter uit de verf komt dan in andere protestantse gemeentengemeenten, maar die zetten heel sterk daar op in. En ik denk dat als we meer als kerk gaan denken vanuit de doop en ‘zij horen er hoe dan ook bij’ en je gaat dat serieus nemen, dan denk ik er ook wel meer theologische grond komt om kinderen echt mee te laten doen.” (Van den Berge)

“Er wordt nu vaak gedacht vanuit: ‘Ja we moeten ze vooral nu erbij houden, en zorgen dat ze het leuk vinden, en dan is de **toekomst van onze kerk** wel gered.’ Maar dan kijk je over de kinderen heen als voor nu waardevol.” (Van den Berge) Omdat kinderen ook nú al wat aan de kerk te bieden, is het belangrijk dat we ze niet alleen benaderen als ‘de toekomst van de kerk’.

3) Wat zijn manieren om intergenerationeel vieren te stimuleren?

Reflectie / laten nadenken

Plomp: “Wat ik wil is **denkprocessen** bij kerken en gemeenteleden in gang zetten en gemeenten helpen om na te denken over waarom en wat ze doen.”

Een doel van de kerk is elkaar ontmoeten. Nodig daarvoor = **Elkaar kennen**.

We hoeven **niet bang te zijn**. Plomp: “Je hoeft niet een vorm te verzinnen die dan weer 300 jaar blijft staan! Je kunt ook gewoon een paar keer iets proberen en dan kijken of dat werkt. Zo niet, dan doe je weer iets anders.” Een instelling die ‘experimenteren’ toe laat is dus helpend.

Eigenaarschap van de kerk(enraad)

Van den Berge: “Ik probeer bijvoorbeeld als ik beleidsontwikkeling doe, altijd op een aantal momenten met de kerkenraad in gesprek te gaan. Omdat het hún beleid is. En het wordt vaak wel over de schutting gekieperd bij de jeugdraad of bij de jeugdwerker, met ‘succes ermee’, en eens in het jaar mag je dan laten weten hoe het is gegaan, of elke kerkenraadsvergadering heb je tien minuten, en dan zeggen ze misschien alleen maar ‘ja we zien eigenlijk dat er steeds minder jongeren komen’.” De kerkenraad moet dus die visie op jongeren en kinderen delen en ze moeten het als inherent onderdeel van de kerk zien.

Als adviesgever is het dus de kunst om ze zo te raken zodat ze echt gaan nadenken en eigenaar worden van een bepaalde visie. Van den Berge “Maar het schijnt dat je iets vijf of zes keer moet horen voordat je het echt gaat doen.” Predikanten zouden hier nog meer het voortouw in kunnen nemen dan jeugdwerkadviseurs, omdat zij dichter op het proces zitten.

JOP wil graag dat er een mind-shift plaats vindt. Daarom stellen jeugdwerkadviseurs de vraag: ‘waarom doe je jeugdwerk?’ en ‘waarom ben je kerk?’. Dan kan van daaruit nagedacht worden over ‘hoe doen we dit dan?’.

Door in **artikelen en blogs** over te schrijven vanuit JOP kunnen de denkprocessen over intergenerationaliteit ook bevorderd worden. (Door Plomp)

Generaties met elkaar in gesprek brengen

Een advies dat Plomp geeft: “Ga met elkaar in gesprek, in plaats van dat je tegenover elkaar gaat staat. Ik zie vaak gebeuren dat ‘de jongeren’ vertellen dat de kerk saai is, en dat dan ‘de ouderen’ vertellen waarom die kerkdienst toch erg mooi is. Terwijl ik denk; je kan ook jongeren uitnodigen in gesprek te gaan met ouderen en elkaar vragen; wat vind jij mooi?, wat vind jij het stomste aan de kerkdienst?... En dat doe je dan met ouderen en jongeren samen en dan ineens blij je elkaar veel meer te herkennen.”

Creëer begrip voor elkaar door ontmoeting en het delen van persoonlijke motivaties en ervaringen. Plomp en Van den Berge: “In de kerkdienst kunnen bijvoorbeeld liederen gezongen worden waarbij iemand vertelt waarom dit zijn/haar lievelingsverhaal is. Zo zijn er nog wel meer manieren om elkaar te leren kennen en begrijpen. Daardoor is het veel makkelijker om te accepteren dat het niet helemaal gaat zoals jij dat wilt. Dat is zowel voor tieners als voor ouderen belangrijk.”

Tijdens onbegrip in een kerk, adviseert Van den Berge: “Misschien moeten jullie er eens een gesprekje over aangaan’. Dus met alle generaties, onder leiding van jullie predikanten (of van iemand anders maar). Ik denk dat er ook veel volwassen mensen zijn die denken; zo doen we het nou eenmaal, maar als het anders kan dan graag.”

Van den Berge: “We hebben laatst een avond gedaan met groepjes met verschillende generaties daarin, iemand van 80, iemand van 40 en iemand van 16. En die van 40 zat in het midden en die zei: ‘We moeten gewoon het orgel eruit doen en er moet een drumstel in’. En diegene werd van twee kanten aangekeken met een blik van ‘waar heb jij het over?’. Dus heel grappig is om dat te merken. En zij hadden ook gesprekken over ‘wie is God voor je?’ en ‘waar denk je aan bij Jezus?’ en ‘welk lied vind je dan mooi en waarom?’. Als je van elkaar weet waarom je iets mooi vindt, dan kun je daar ook makkelijker in mee gaan. Dus dat vind ik heel belangrijk om te doen. Een gesprek hebben, en dan niet alleen over de vorm, maar ook inhoudelijk: ‘wat zit er nou in de vorm wat jou dan inhoudelijk aanspreekt?’. En dan kun je ook wel makkelijker zoeken naar en ruimte vinden bij elkaar om concessies te gaan doen. Want dat moet je blijven doen...”

Praktische voorbeeldjes voor diensten

Verschillende zintuigen en intelligenties aanspreken: Plomp: “Een preek is niet alleen een onderwijsmoment, maar ook een ontmoeting met God en Hem beter leren kennen. Niet alleen leren met je hoofd, maar ook met je gevoel enzovoort.” “Uit Kliederkerk kunnen we leren om verschillende zintuigen te gebruiken. Al moeten die volwassenen wel even een drempeltje over natuurlijk. Tijdens knutsel activiteiten voor kinderen is er dat Disney-achtige idee dat er meerdere lagen in het verhaal zitten, waardoor meerdere generaties kunnen worden aangesproken.”

Plomp: Je kunt interactie inbrengen **door de predikant een vraag te laten stellen** waarop iedereen op zijn of haar manier antwoord zou kunnen geven... Bijvoorbeeld: ‘Wat vind jij mooi aan de kerkdienst?’ of ‘Kijk eens terug naar de afgelopen week; wat heb jij van God gezien in de natuur?’ Daar kan een kind van vier antwoord op geven, maar ook een man van 80. Zulke elementen kun je wel invoegen, zodat iedereen gelijkwaardig wordt betrokken.”

Plomp: “Je zou ook kunnen zeggen; we starten met een gezamenlijke viering waarin iedereen zich thuis voelt, waar je liederen zingt en daarna doen we een **aantal workshops** waar kinderen en volwassenen beide naar toe kunnen. In plaats van: ‘nu gaan jullie (kinderen) ergens anders heen’.”

Plomp noemt het volgende voorbeeld van een dienst waarin de kinderen bleven zitten en de ouders een apart programma kregen. “Dat is een mooi voorbeeld van mensen aan het denken zetten. Dan heb je begrepen waar het over gaat. Een soort ‘**flip the church**’: ‘nu staan de kinderen centraal en de ouders gaan maar eens wat anders doen’. Dan laat je ook een beetje voelen. Maar dat was natuurlijk eenmalig.”

Plomp: “Ik ken ook een gemeente waar ze nog maar heel weinig kinderen hebben maar waar ze ook de baby’s en de peuter tijdens de kerkdienst **in de kerkzaal laten spelen**. In een apart hoekje in de kerkzaal. Ze horen er helemaal bij, maar mogen wel op hun eigen manier lekker spelen.”

Plomp: “Je hebt ook gemeenten die **preekboekjes** doen. Dus dan kunnen de kinderen tijdens de preek mee blijven doen. Ik ken ook een gemeente waar ze kinderkerkraadleden hebben, die mogen meedenken. Dat zijn kleine voorbeelden, nog lang niet perfect, maar daar begint het wel mee.”

Participatie en eigen uiting tijdens aanbidding

Plomp: “Ik was een tijdje geleden in een charismatische gemeente, daar mogen de kinderen vooraan vlaggen bij het aanbiddingsblok. En dat is fantastisch! Dat is gewoon op hun eigen niveau, terwijl de volwassenen aan het zingen, aanbidden, zijn. En de kinderen doen daar gewoon in mee. Nou voel ik mij daar niet helemaal in thuis, maar voor mijn kinderen dacht ik wel; wauw dit zou je eigenlijk bij ons in de kerk ook moeten.” “Wat ik bijvoorbeeld wel doe met mijn dochters, die mogen wel (als ze niet als te expressief zijn) vrij zijn om te dansen op de muziek. Wij zingen met orgel en psalmen vaak, maar dan nog steeds; daar kan je ook op dansen. Dat doe ik wel heel bewust; dat ik niet de hele tijd ga zeggen je moet stil zitten. Als we zingen hoeven ze van mij ook niet helemaal stil te zitten. Want dan mogen zij zich ook gewoon thuis voelen en zichzelf laten zien door te dansen. En wat ik ook doe met mijn kinderen is vertellen wat we gaan doen als er iets in de kerk gebeurt. Ik probeer ze er wel echt bij te betrekken. Op die manier hoop je het toch meer op kinderen over te laten komen.”

Balans / concessies

Plomp: “Je merkt wel dat dit thema leeft bij predikanten en dat er vragen over zijn. Echt een format van de perfecte manier van ‘zo moet het’, dat heb ik niet. En ik denk ook niet dat dat zo bestaat. Maar **ik geloof wel van harte dat als kinderen en jongeren voelen dat ze gezien worden en zich thuis voelen in de kerk, dan is het ook niet zo erg dat ze door sommige onderdelen niet helemaal worden aangesproken**. Of dat de preek te saai is. Maar ze weten wel ‘zo meteen gaat de dominee weer iets zeggen wat wel voor mij is’.”

Van den Berge: “Sommige jongeren zeggen ‘ik wil alleen maar Opwekking zingen’. Dan denk ik: ‘ja, maar dat gaat niet lukken’. Dus af en toe moet je een concessie doen. Dus dan denkt iemand die van Huub Oosterhuis houdt: ‘Argh, Elly & Rikkert, nou ja vooruit, een klein kind vindt het een leuk liedje’. Dus je moet - altijd als je met z’n allen iets wilt - concessies doen. Tegelijkertijd denk ik ook - en dat is misschien breder dan alleen vieren - dat onze kerkgemeenschappen te groot zijn geworden om functioneel te kunnen zijn.”

5a) Wat is de visie van JOP op intergenerationeel vieren?

Visie van de Protestantse Kerk:

De Jeugdorganisatie van de Protestantse Kerk wil de kerk dienen in het geven van een plaats aan kinderen en jongeren. Onderstaande visie is voor hen richtinggevend. Protestantse kerken kunnen hieruit putten. Maar omdat de Protestantse Kerk van onderop georganiseerd wil zijn, is het geen beleid wat aan alle kerken opgelegd wordt. Er is vrijheid en ruimte voor iedere kerk om de vieringen en het kinder- en jongerenwerk vorm te geven naar eigen inzicht.

Adviseren voor kindernevendiensten en jeugdwerk

Plomp geeft vanuit haar specialisme kerken advies op het gebied van vieren. Zij wil ondersteunen bij het betrekken van kinderen en jongeren bij een kerkdienst. Van den Berge is jeugdwerkadviseur en specialist missionaire presentie en geeft advies op het gebied van kinder- en jeugdwerk en ondersteunt gemeenten bij het ontwikkelen van nieuwe vormen van jeugdwerk. Echter, beiden zeggen ze dat kinder- en jeugdwerk nooit bedoeld is als los onderdeel binnen de gemeente.

Plomp geeft ook advies voor het vieren binnen kindernevendiensten. Samen met de specialist 'catechese' binnen JOP ontwikkelt ze bijvoorbeeld een training om ontwikkelingsgericht en ervaringsgericht leren te bevorderen binnen kindervieringen en kerken.

Van den Berge geeft ook advies aan kerken om 'jeugdwerk' te doordenken en daardoor te verbeteren.

Maar beiden zeggen: "de kindernevendienst is een noodoplossing" en "idealiter voelen kinderen en jongeren zich thuis in de 'gewone' kerkdienst." Van den Berge zou zelfs het liefst niet meer van 'jeugdwerk' spreken. Het gaat om 'de plaats van kinderen en jongeren in de gemeente'. Ze vertelt nog wel eens in de valkuil te stappen van het gericht zijn op 'jeugdwerk' als apart onderdeel maar wil er steeds meer opletten dat het doel is dat kinderen en jongeren ingebed zijn in de grotere geloofsgemeenschap. Jeugdwerk en kinderwerk moeten bijdragen aan dit doel.

De kinder- of tienernevendienst is een noodoplossing

De kindernevendienst is volgens JOP principieel dus een noodoplossing omdat dit een makkelijke manier is om kinderen een plaats te geven, zonder dat ze meedoen in de grotere dienst van de 'gehele' gemeente. Er wordt volgens Van den Berge vaak gedacht: "Oh we hebben kinderen... En onze vorm past niet bij kinderen, want die gaan zitten wiebelen en die vragen 'wanneer mag ik weg?'" Dus wordt er iets aparts voor hen georganiseerd. Volgens Plomp komt een kerk hierdoor minder of zelfs niet meer voor de vragen te staan: 'Hoe spreken we in onze dienst ook kinderen aan?', 'Hoe betrekken we jonge mensen bij het grotere geheel?' De kerk wordt hierdoor minder geconfronteerd met het belang van de gemeente als één lichaam en met de moeiten die dat in de praktijk met zich meebrengt. Hierdoor reflecteert de kerk minder op een wezenlijk onderdeel van haar identiteit.

Daarnaast kan de aparte kinder- of tienerbijeenkomst tijdens de zondagse viering het signaal afgeven dat de jonge mensen 'weggestuurd' worden. Van den Berge vertelt: "Tieners hebben wel eens tegen mij gezegd: 'Die oudere mensen zeggen altijd dat wij er niet zijn. Maar ja, wij worden weggestuurd naar een tienernevendienst. En vervolgens zien ze ons nooit in de dienst en daar klagen ze dan over. Maar we zien ze ook nooit hier aan de deur.' Ze hadden echt de beleving dat ze werden weggestuurd dus!".

JOP ziet de kinder- of tienernevendienst wel als positief wanneer zij bijdragen aan het geven van een plaats aan kinderen en jongeren binnen de gehele gemeente. Dus wanneer ze ingewijd worden op hun eigen niveau in het grotere geheel waar ze vervolgens óók actief deel vanuit maken.

Kinderen zijn niet slechts de 'toekomst van de kerk'

In haar werk als jeugdwerkadviseur komt Van den Berge vaak tegen dat kinderen en jongeren worden gezien als de 'toekomst van de kerk'. Maar dit is volgens haar het halve verhaal. Kinderen en jongeren zijn de kerk. Ook nu.

Van den Berge: "Stel een voetbalclub komt naar mij toe en die zegt: 'ja, je moet lid worden, anders zijn we over 20 jaar dicht'... Wie wil daar dan lid van worden? Niemand! Dan denk je toch: 'Oh dat is een sneu clubje'. Terwijl, als iemand mij enthousiast maakt voor de liefde van de voetbal, dan wil ik misschien wel lid worden. En dan heeft hij als bijeffect de toekomst van zijn vereniging veilig gesteld. Maar dat is het bijeffect, terwijl dat vaak wordt verwisseld. Dus het gaat nu vaak over: 'We moeten blijven voortbestaan... O ja en we hadden ook nog ergens iets te bieden'. Terwijl ik denk dat het andersom moet zijn. Het moet gaan om die liefde voor de bal en dan wil je misschien wel lid worden."

Doelgroepkerken

Hoewel het ideaal van JOP is dat de kerk als inclusieve, intergenerationele gemeenschap functioneert, zien we ook binnen de Protestantse Kerk doelgroepkerken opkomen. Zo zijn er bijvoorbeeld pionierskerken voor hoogopgeleide jonge gezinnen of mensen met dezelfde interesse. En ook Kliederkerk is (in de praktijk) een doelgroepkerk. Hoe past dit in het plaatje? Plomp en Van den Berge geven beiden aan dat dit inderdaad niet het *ideaal* is, maar wel de beste manier is om nu met de praktijk om te gaan. Er worden gemeenschappen gevormd op deze manier en dat is het belangrijkste. Een realistische kijk op kerk-zijn laat ons zien dat eigenlijk iedere kerk 'doelgroepkerk' is. Van den Berge: "Uit het onderzoek dat Motivaction heeft gedaan, blijkt dat twee van de acht mentaliteitsprofielen in de Protestantse Kerk voorkomen, en de andere zes niet, of vrijwel niet. Dan denk ik: 'hoe doelgroepkerk wil je zijn?'."

Oftewel, het principe is dat de kerk inclusief is en 'alle mensen' vertegenwoordigd, maar de praktijk is dat iedere kerk een bepaalde groep mensen (met bepaalde kenmerken) bereikt. Enerzijds wil de Protestantse Kerk midden in de samenleving staan en volledig meedoen in de praktijk zoals zij nu is, ze start nieuwe kerkgemeenschappen, ze ondersteunt jeugdwerk. Maar tegelijkertijd blijft zij het ideaal voor ogen houden van een inclusieve, intergenerationele gemeenschap. Dit onderzoek wil bijdragen aan de bewustwording van de noodzaak van en het vormgeven van intergenerationeel kerk-zijn.

Visie op intergeneratief vieren

De visie die Plomp voor JOP ontwikkelde op intergeneratief vieren, gaat uit van drie kernelementen die aanwezig dienen te zijn:

- **Betrokkenheid:** De gemeente weet wie de kinderen en jongeren zijn en wat er speelt in hun leven. Er is aandacht voor de verschillende leeftijdsfasen en bijpassende ontwikkelingspsychologische kenmerken zodat ook de verschillen tussen leeftijdscategorieën duidelijk zijn.
- **Inwijding:** Geloof is niet vanzelfsprekend, het is deels een mysterie waarin je ingewijd moet worden. Kinderen worden aan de hand genomen door het toelichten van symbolen en jargon.
- **Participatie:** Kinderen en jongeren horen er helemaal bij en mogen meedoen en bijdragen op hun manier.

Als deze drie factoren aanwezig zijn, kan er intergenerationeel gevierd worden. Uiteraard blijft het betekenen dat iedere partij concessies doet. Plomp en Van den Berge geven beiden nadrukkelijk aan dat een oudere iets zal moeten zingen waar hij/zij zich misschien niet in herkent en dat er onderdelen in de kerk zullen blijven die jongeren niet cool vinden. 'Samen kerk zijn' betekent voor iedere groep dat er concessies gedaan moeten worden. Maar nu zijn het volgens JOP nog te veel de kinderen en jongeren die moeten 'inleveren'.

Het belang van gezinnen

Bij JOP leeft het besef dat geloofsopvoeding in de eerste plaats gebeurt binnen gezinnen. Daarom is het belangrijk dat de kerk gezinnen ondersteunt hierin. Van den Berge: "De kerk is één uur per week, dat is natuurlijk niks. Dus als je gezinnen samen aan de slag kunt zetten, is dat veel effectiever." Intergenerationeel vieren binnen de kerk betekent dat gezinnen samen de kerk meemaken. Dit maakt de viering onderdeel van het gezinsleven en het gezin onderdeel van de viering. Op deze integratieve manier kan het 'vieren' thuis doorgaan en kunnen ouders en kinderen doorpraten over wat ze gezamenlijk hebben meegemaakt.

5b) Hoe wordt intergenerationeel vieren in de praktijk gebracht binnen de Protestantse Kerk, volgens de Jeugdorganisatie van de Protestantse Kerk ?

JOP ziet dat kinderen en jongeren steeds moeilijker de overstap maken van een kinderdienst of het jeugdwerk naar de kerkdienst. Plomp: "Ze vinden het saai in de kerk." Zoals ook in de aanleiding van dit onderzoek staat beschreven, bleekt uit cijfers dat het aantal jongeren in de Protestantse Kerk afneemt.

Kerken kloppen aan bij JOP en huren een jeugdwerker of adviseur in. Er worden vele vragen gesteld aan JOP om kerken te helpen 'het jeugdwerk te verbeteren'. Volgens Van den Berge wordt vaak over kinderen en jongeren gesproken als de 'toekomst van de kerk'. Daarom vinden veel kerken het belangrijk om te investeren in kinder- en jeugdwerk wanneer ze zien dat jongeren de kerk verlaten. Volgens Van den Berge en Plomp is er te weinig bewustzijn van het principiële belang van 'intergenerationeel kerk' zijn, waarbij kinder- en jeugdwerk dus altijd bijdraagt aan de inwijding in het grotere geheel.

JOP geeft aan een ontwikkeling te zien waarin kleine groepen steeds belangrijker worden in de kerk. Van den Berge: "Je hoort mensen vaker zeggen: 'Ik zou liever de kerkdienst opgeven dan m'n kleinere groep.'" Deze kleine groepen zijn over het algemeen niet meer intergenerationeel dan een kerkdienst, ook deze bestaan vaak vooral uit (jong)volwassenen.

5c) Is er een discrepantie tussen de visie en praktijk van de Protestantse Kerk op het gebied van intergenerationeel vieren? Zo ja, wat is hier volgens de Jeugdorganisatie Protestantse Kerk de oorzaak van?

Veel kerken zeggen dat de zondagse eredienst het 'hart van de gemeente' is, of in ieder geval dat het een belangrijke plaats inneemt in het kerkelijk leven. En veel kerken zeggen in hun beleid dat kinderen en jongeren 'er helemaal bij horen'. Maar vervolgens is dat 'hart van de gemeente' een moment dat kinderen en jongeren niet participeren of aangesproken worden. Plomp: "Als je die twee dingen zegt, dan betekent dat wat! Je kan niet zeggen: 'Je hoort er helemaal bij...', '...maar we luisteren niet naar je'. Of: 'Zit maar stil'. Of: 'Ga maar naar je eigen clubje'. Dat botst met elkaar!"

(Interview Plomp) “Volgens de theorie zegt een kerk ‘de kinderen horen er helemaal bij’. Maar uit de praktijk blijkt dat niet.”

Met de doop wordt gezegd dat een kind ingelijfd wordt in de gemeente. Maar hoe doen we vervolgens de moeite om deze kinderen een plaats te geven in het geheel van de gemeente? Om naar hen te luisteren? En hen toe te rusten als volgelingen van Jezus en participanten van Zijn Lichaam? Van den Berge: “We dopen en we zeggen: ‘Zo, dit is een kind en die hoort bij onze gemeente, die lijven we in, die telt echt mee’. Maar wat we nu vervolgens doen - wat ik vaak zie - is dat kinderen worden getolereerd. Dus dan is het: ‘Oja, we hebben ook nog de kinderen, lastig’. Dus vooral lastig, en leuk, schattig ook wel. Maar echt hen mee laten doen, zoals in een gezin, dat doen we niet in de kerk, of nauwelijks.”

Wat betekent het voor onze kerkdiensten dat we zeggen dat de zondagse viering een kern is van de gemeente én dat jongeren en kinderen er helemaal bij horen? Dat is de vraag die een gemeente niet (of amper) stelt volgens Plomp. JOP hoopt dat deze vragen steeds meer gesteld wordt.

Wanneer we JOP vragen naar de oorzaken van de discrepantie tussen het verlangen en dus het beleid van veel kerken dat jongeren en kinderen er helemaal bij horen en de praktijk waarin dit in de kerkdienst weinig te zien is, worden de volgende factoren genoemd?

- Er wordt veel nagedacht over vormen maar de stap wordt vaak vergeten om na te denken over de visie en inhoud. De vragen ‘waarom vieren we met elkaar?’ en ‘wat betekent met elkaar gemeente zijn, waarom komen we bij elkaar?’ zouden meer gesteld kunnen worden. En vervolgens kan nagedacht worden over welke vormen daar dan bij passen. Nu zie je geregeld dat een kerk zegt ‘oh het moet anders... laten we een popkerkdienst organiseren of laten we meer discussiemomenten in de dienst stoppen.’ Dus ze bedenken ‘hippe’ dingen om jongeren aan te trekken. “Terwijl ik denk ‘ja maar, je moet die stap daarvoor zetten’, en die wordt vaak vergeten. Ik denk als je die doet, dat je dan ook begrip kweekt voor elkaar en dan ook makkelijker kunt veranderen.” (Van den Berge interview)
- Angst om te veranderen: Er wordt gezegd: Men...’, wie dat dan ook mogen zijn, ‘...vindt dat niks’. Of: ‘als we nu iets gaan veranderen, wat dan daarna?’ Of aan de hele orthodoxe kant: ‘Ja je ziet al in de gereformeerde kerken; zij hebben alles veranderd en er zit geen kip meer!’. Dus er zit ook een soort angst om te veranderen. Mensen weten nu wat ze hebben, maar niet wat ze krijgen. (Van den Berge interview)
- Een oorzaak dat er niet grondig veranderd wordt, kan de achterliggende redenatie en motivatie zijn. Van den Berge denkt dat dat dus komt doordat kerkleiders zeggen ‘Ja we moeten ze vooral nu erbij houden, en zorgen dat ze het leuk vinden, en dan is de toekomst van onze kerk wel gered.’ Dan gaat het om de pragmatische reden van het behouden van jongeren en de kerk, en niet om de principiële reden dat een kerk één familie behoort te zijn én dat de kerk graag iets zou willen bieden aan jonge mensen.
- Het zijn ingewikkelde processen om een kerkdienst te veranderen, omdat de dienst een heilig huisje blijft voor veel mensen. Het heilige karakter van elementen in de dienst, maken dat er veel om te doen is als er iets veranderd. Het raakt aan (eeuwenoude) traditie. En het is ook lastig want je hebt misschien wel 200 mensen zitten die allemaal iets anders

willen. Dus er zijn vast mensen die echt vinden dat het moet gaan zoals het nu gaat, maar ook wel die anders willen. (Plomp interview)

- Adviseurs van JOP geven wel advies en willen bewustwording creëren. Maar zij zijn geen organisatie die kerken voorhoudt wat de visie is en hoe een kerkdienst idealiter vormgegeven moet worden. Alleen op vraag geven zij advies, en vervolgens kunnen kerken het advies links laten liggen omdat het niet bindend is. Door de vrijheid en ruimte die er binnen de Protestantse Kerk is, is er niet één visie die opgelegd wordt. (Van den Berge interview)

7) Wat is de visie van Messy Church England op intergenerationeel vieren?

Messy Church wil Messy Churches uitzenden om nieuwe gemeenschappen te starten. Dat is de algemene manier van 'missionair-zijn' binnen Messy Church. Kliederkerk heeft gekozen voor drie missionaire varianten. (Van den Berge interview)

8) Wat is de visie van Kliederkerk Nederland op intergenerationeel vieren?

Van den Berge is de tijdelijke coördinator van Kliederkerk Nederland, we bevragen haar op de visie.

Ze omschrijft: "Kliederkerk is een concept waarin je kinderen met alle volwassenen om hen heen - dus ouders, opa's en oma's maar ook vrienden of burens, iedereen die met hen te maken heeft - samen Bijbelverhalen laat ontdekken en samen wilt laten ontdekken wat die Bijbelverhalen voor hen in hun dagelijks leven kunnen betekenen en wat hoe ze de navolging van Jezus - ja die staat er ook ergens in - vorm kunnen geven in hun leven. Dus dat is de visie van Kliederkerk en dat doen we op een manier door samen te ontdekken, samen te vieren en samen te eten. En 'ontmoeten' is een belangrijk element daarin, gemeenschapsvorming."

Doelgroep

Volgens Van den Berge heeft Kliederkerk haar focus op kinderen, en alle mensen "Het spitst zich in eerste instantie toe op kinderen. Plus iedereen er omheen. Dus je hebt wel een soort focus, een kerngroepje. En het hoeven dus niet alleen ouders te zijn, het kunnen ook andere volwassenen zijn die daarin mee willen doen." Als we Plomp er naar vragen, benoemt zij dat ze kinderen in de eerste plaats, en gezinnen, als doelgroep ziet.

Het waarborgen van de visie binnen Kliederkerken door JOP

De Kliederkerken in Nederland zijn zelfstandig gestart, maar er is wel contact tussen de coördinator van Kliederkerk Nederland en de plaatselijke teams. Tot nu toe zijn Kliederkerken vooral op afstand begeleid. Ze krijgen twee korte handboeken. De eerste bevat de visie van Kliederkerk Nederland, de tweede praktische handreikingen om te beginnen. Daarnaast worden ze opgebeld en denkt JOP mee. Van den Berge: "We hebben nog niet gehad dat we echt daar aan de tafel zitten en zeggen: 'Joh, welke doelgroep heb je op het oog, welke vorm van missionair past het beste bij jullie?'. Dus ze zijn allemaal vrij om te denken: 'oh dit is een interessant concept, dat gaan we gewoon eens doen'." Van den Berge weet niet of teams daadwerkelijk de handleidingen doorlezen. "Er zijn er natuurlijk ook bij die gewoon beginnen! Je hebt ook altijd mensen die denken: 'Oh ik heb ergens iets gehoord over Kliederkerk, dat is ongeveer dit, dat ga ik ook doen!'." Daarom is het voor Kliederkerk landelijk nu de vraag: in hoeverre gaan we dat hele concept waarborgen en in de gaten houden?

Het is een keuze geweest vanuit JOP om hier niet 'strikt' op te zitten. Kliederkerk Nederland begon en wilde zien of het van de grond zou komen. Het liet eerst organisch iets groeien. Ze wilden inspiratie geven, handleidingen geven, eventueel meedenken. En dan kijken hoe het zich ontwikkelt. Van den Berge: "En daarom hebben we ook niet gezegd: 'we beginnen 'Messy Church Nederland'. Dat kan ook, je hebt bijvoorbeeld Messy Church Australië of Japan, of Zweden. Maar wij hebben gezegd: we maken onze eigen versie. Die wel ontzettend veel lijkt op Messy Church, maar we gaan ons niet gelijk profileren als Messy Church. We willen zien wat het concept hier doet en hoe het zich ontwikkelt." "Wij willen niet - en dat is dan weer heel Protestants denk ik - niet directief zeggen 'zo moet het'. Natuurlijk, we zetten het concept neer en het is duidelijk, maar we gaan niet zeggen, als een kerk dat niet perse zo doet: 'dan heet je geen Kliederkerk meer'." Op het gebied van intergenerationeel vieren is Kliederkerk dus niet directief in het doorgeven van de visie naar plaatselijke Kliederkerken. Er zijn bijvoorbeeld ook Kliederkerken die zeggen: 'wij richten ons op kinderen van 0 tot 6'. Dat is niet het concept. Dus dat is iets waar Kliederkerk Nederland tegenaan loopt. Een aandachtspunt om over na te gaan denken.

Verdere reflectie

Naast de vraag wat een Kliederkerk tot een Kliederkerk maakt, is er volgens Van den Berge reflectie nodig op missiologische vragen. "Wordt het een eigen geloofsgemeenschap, of een deel van onze kerk?", "En wat als nou iemand in de kliederkerk zegt: 'ik wil mijn kind laten dopen'. Zeg je dan: 'dat doen we hier', of zeg je: 'oh dan moet je op zondagochtend in de kerk komen'?" Dit hangt af van de missionaire vorm die je kiest.

De keuze voor missionaire vormen

Kliederkerk Nederland koos er voor om te werken met drie missionaire vormen: verwelkomen, opzoeken, uitzenden. Terwijl Messy Church Engeland hier niet bewust een onderscheid in maakt. Daar zijn Messy Churches vooral gemeenschappen die uitgezonden worden om een geloofsgemeenschap op zichzelf te vormen.

Volgens Van den Berge heeft dit te maken met het theologische klimaat in Engeland. Volgens haar komt de gerichtheid op 'uitzenden' in Engeland voort uit de focus op de incarnatietheologie. Dus: 'Jezus kwam naar de aarde, werd één van ons, en zo zijn wij geroepen om net als Jezus te worden.' Zoals Fillippenzen zegt: 'om die gezindheid aan te nemen en je één te maken met de mensen om je heen'.

Maar in Nederland zijn er ook nog veel momenten om te verwelkomen (in de gevestigde kerk) en op te zoeken (vanuit de gevestigde kerk). "En dat heeft er misschien mee te maken dat de ontkerkelijking hier ook iets achter de feiten in Engeland aanhobbelt, misschien dat die daar nog harder is gegaan." zegt Van den Berge. In Nederland zijn er nog dorpen waar een overwegend deel van de bevolking naar de kerk gaat, en veel kerkelijke instituten in Nederland hebben nog een grote groep 'randkerkelijken' die niet officieel uitgeschreven zijn uit de kerk, maar de diensten nauwelijks niet meer bezoeken. Mensen die bijvoorbeeld hun kinderen hebben gedoopt maar de zondagse diensten te hoogdrempelig vinden, zijn nog best makkelijk te bereiken op de verwelkomen-manier. Dan komen ze dus naar een activiteit (viering) van hun kerk, die meer bij hun past.

Maar Van den Berge vraagt zich wel af hoe dit zich verder ontwikkelt. Wat als een Kliederkerk die deze verwelkomen-variant hanteert drie jaar verder is en mensen hebben zich aan de Kliederkerkgemeenschap verbonden? Van den Berge: "Als daar over drie jaar iemand zegt: 'ik wil mijn kind laten dopen', en ze antwoorden: 'kom maar op zondagochtend', dan zeggen ze misschien:

‘nee, dat ga ik niet doen’. Dus het zou kunnen zijn dat het toch een losse geloofsgemeenschap wordt.” Dan kan het van ‘verwelkomen’ naar ‘uitzenden’ gaan, wat volgens Van den Berge praktisch gezien een goede weg is om te gaan. Ze vertelt: “Ik ben zelf een Kliederkerk aan het starten. Als ik nu tegen mijn kerk zeg: ‘Ik ga een nieuwe geloofsgemeenschap beginnen’, dan is dat misschien wat te heftig. We hebben nu gezegd: “We beginnen iets nieuws voor mensen die naar de vakantiebijbelweek en twee keer per jaar naar een herfst- en een lentefeest komen en tussendoor niks hebben. We gaan kijken of we meer aan die groep kunnen bieden. Ik denk: ‘Dat wordt een losse gemeenschap, die gaan nooit op zondagochtend komen.’ Maar laat maar even gewoon gaan, we gaan nu gewoon beginnen, en we gaan zien hoe het loopt. Van den Berge vindt het prima om ‘gewoon te beginnen’ met een Kliederkerk en te zien hoe het gaat. Maar zij wil daar wel op reflecteren tijdens het proces en in de gaten houden: ‘Hoe ontwikkelt zich dit?’”.

Ze heeft het idee dat er ook Kliederkerken zijn die daar niet op reflecteren. Die een missionair project blijven van de kerk. Ze geeft nog een voorbeeld uit Gaastmeer waar Kliederkerk een pioniersplek is, die wel bewust nadenkt over hoe ze kan groeien als gemeenschap. Daar wordt nu ook een avond voor volwassen Kliederkerk bezoekers. Dat is volgens Van den Berge een manier waarop een nieuwe geloofsgemeenschap kan ontstaan. Een Kliederkerk die de verwelkomen-variant hanteert, zal bij vragen van ouders eerder zeggen: ‘Oh, maar we hebben als kerk wel een cursus geloofsopvoeding, je kunt daar mee doen.’ Bij deze variant, moeten dus eigenlijk de Kliederkerkbezoekers ingewijd worden in de grote gemeenschap. Van den Berge maakt de vergelijking met het concept Alpha Cursus. Als mensen na deze cursus geïnteresseerd zijn in meer, zijn ze welkom in de kerk. Maar, de brug naar de gewone kerkdienst kan te groot zijn.

De drie missionaire modellen staan in de eerste handleiding die teams krijgen als ze een Kliederkerk willen starten. “Maar misschien is dat wel te vroeg om te kiezen”, concludeert Van den Berge. Een project als Kliederkerk ontwikkelt zich, en het is een verrassing welke kant op. Het is een verrassing of er mensen komen en of zij zich willen verbinden aan de groep of niet. Daarom wil Kliederkerk Nederland nu een bijeenkomst plannen voor Kliederkerk organisatoren om het ook hierover te hebben.

Ontstaan van Kliederkerk Nederland

Martine Versteeg (officieel coördinator Kliederkerk) werkte als jeugdwerker in een lokale gemeente in Amstelveen. Daar wilden ze iets aanbieden voor gezinnen omdat die niet meer echt betrokken waren. Ze had gehoord van Messy Church en besloot dat te organiseren. Ze is het begonnen om te zien of dit missionaire concept geschikt was om in deze context gezinnen te bereiken.

Vanuit JOP werd vervolgens besloten dat Messy Church een concept is dat aansluit bij wat JOP wil. Namelijk: “met elkaar vieren, op een creatieve én missionaire manier”. (Van den Berge interview) JOP besloot dat ze hier tijd en aandacht in wilde steken omdat ze gelooft dat het concept bij meer kerken antwoord zou kunnen geven op de vragen die ze hebben. Zoals vragen naar missionair-zijn, samen vieren, gezinnen bereiken. Zo werd Kliederkerk Nederland opgericht. Het is wel expres als los merk neergezet en niet als JOP Kliederkerk. “Het is ‘powered by JOP’ en dus niet van JOP”, zegt Van den Berge. Het is dus mogelijk dat Kliederkerk Nederland verzelfstandigd. JOP moedigt aan dat mensen uit het ‘veld’, organisatoren van Kliederkerken willen meedenken over Kliederkerk in Nederland. “Goed zo! Dan worden zij mede-eigenaar van Kliederkerk”, reageert Van den Berge hier op.

Eén van de belangrijkste doelen om Messy Church naar Nederland te halen, was dus het missionaire motief om (jonge) gezinnen te bereiken.

‘Bijbelverhalen centraal’ als vertaling van ‘Christ-centred’

Om de gehele breedte van de Protestantse Kerk te kunnen dienen, kiest Kliederkerk Nederland ervoor om de waarde ‘Bijbelverhalen centraal’ te hanteren. ‘Jezus centraal’ is iets wat in meer vrijzinnige kerken weerstand op kan roepen. Volgens Van den Berge stuit zo iets in de Nederlandse context op meer weerstand dan het in Engeland doet.

Een tweede reden om hiervoor te kiezen, is de vraag naar onderwijs in Bijbelverhalen. Van den Berge hoort veel het geluid dat ouders iets van Bijbelverhalen willen meegeven aan hun kinderen. Maar ‘Christus centraal’ zou hen kunnen afschrikken omdat dat exclusief kan klinken. ‘Bijbelverhalen centraal’ biedt iets wat volgens JOP meer aansluit op de vraag die opkomt vanuit de samenleving. En in Kliederkerken hebben verhalen uit het Oude Testament ook een belangrijke plaats. “Daar moet dan wel heel gekunsteld Jezus in gefietst worden”, geeft Van den Berge aan. Met ‘Bijbelverhalen centraal’ heb je de gehele breedte van de verhalen van Jezus én andere verhalen. We concluderen dat in beginnende Kliederkerken vaak overwegend Bijbelverhalen uit het Oude Testament worden gebruikt, omdat die vaak concreter en beter uit te beelden zijn. Maar Van den Berge gaat er vanuit dat Jezus op langere termijn altijd terug moet komen in een Kliederkerkviëring.

In de missie van Kliederkerk Nederland staat wel dat haar verlangen is dat nieuwe vormen van kerk-zijn ontstaan waar gezinnen ontdekken wat geloven in God en het volgen van Jezus Christus kan betekenen. Over het leren Jezus na te volgen, is binnen JOP en discussie geweest, vertelt Van den Berge. Moest dit nu wel of niet in de missie? Soms komt het neer op een woordkeuze. Zo stond er eerst ‘om Jezus te volgen’ en later is dit ‘navolgen’ geworden. “Dus dat is volgens mij best wel Jezus centraal”, vertelt Van den Berge, “Maar we hebben gezegd: in de uitwerking zetten we Bijbelverhalen centraal. Omdat je dan elke keer gewoon zegt: “welk Bijbelverhaal kiezen we deze keer voor onze Kliederkerk?” En je kunt ook zeggen dat Jezus wel ‘aanwezig’ is in de principes van de Kliederkerk.

En de kernwaardes werden vooral gezien als uitgangspunten. ‘Jezus’ paste, volgens Van den Berge, meer bij de achterliggende visie dan in deze concrete uitgangspunten. ‘Bijbelverhalen centraal’ is meer tastbaar voor op je checklist.

Frequentie Kliederkerkbijeenkomsten

Kliederkerk wil gericht zijn op vorming van geloofsgemeenschappen (binnen of buiten de gevestigde kerk). Dus mensen moeten elkaar leren kennen. Om dat te bereiken wordt een minimale frequentie van één keer per maand aangeraden. Hoewel dit nog steeds weinig kan lijken, is er volgens Van den Berge zeker gemeenschapsvorming mogelijk door middel van een maandelijks bijeenkomst. Wel is het daarbij helpend als bezoekers en vrijwilligers elkaar ook buiten de Kliederkerkbijeenkomst tegen komen.

Maar er zijn ook jeugdleiders die denken: ‘Oh dit is een leuke activiteit om een keer te doen’, of ‘De kindernevendienst werkt niet meer zo goed, dus eens per maand gaan we in plaats daarvan een Kliederkerk doen’. Dat is oorspronkelijk niet de bedoeling, het is een missionaire activiteit om (nieuwe) gemeenschappen te vormen. Dus er zijn mensen die de vorm overnemen maar niet het gehele concept

9) Hoe wordt intergenerationeel vieren vormgegeven binnen Kliederkerken? [binnen een Kliederkerk bijeenkomst?]

In de eerste plaats zien Plomp en Van den Berge dat binnen een Kliederkerk verschillende generaties in dezelfde ruimte zijn gedurende alle onderdelen van de bijeenkomst.

Tijdens het knutselen of uitvoeren van opdrachten helpen de volwassenen de kinderen. Zo zijn mensen van verschillende leeftijden bezig om elementen uit een Bijbelverhaal te beleven, in plaats van dat ze alleen naast elkaar in de kerkbanken zitten en een dominee aanhoren. Bij het onderdeel 'ontdekken' wordt de waarde 'alle leeftijden samen' vooral in de praktijk gebracht.

Volgens Van den Berge en Plomp zouden alle leeftijden wel nog meer kunnen participeren en van elkaar leren bij dit onderdeel. "Je hebt elkaar nu vaak niet perse nodig voor een opdracht, om iets te bereiken" terwijl dat wel voor meer samenwerking zou zorgen, concludeert Plomp

In de vieringen zien Van den Berge en Plomp de kernwaarde 'alle leeftijden samen' moeizamer in de praktijk gebracht worden dan tijdens het ontdekken. Het verhaal en de liedjes zijn op kinderniveau en ouders lijken vaak meer toeschouwers te worden. Van den Berge ziet regelmatig op foto's dat kinderen vooraan zitten tijdens de viering, en ouders achteraan. "Dat is dus níet perse wat je wilt, denk ik." zegt ze hierover. Dit kan scheiding tussen leeftijdsgroepen in de hand werken. "En met de zegen hebben ze soms zo'n grote parachute, dan mogen alle kindertjes daaronder en dan houden de volwassenen die vast om de kindertjes te zegenen. Maar ik denk: 'misschien moet je ook een keer de ouders eronder laten liggen.'

Er worden vanuit Kliederkerken ook vragen gesteld over hoe je een bijeenkomst interessant(er) maakt voor tieners en volwassenen. Van den Berge ziet soms het tegenovergestelde gebeuren dan wat er in de gevestigde kerk gebeurt, binnen Kliederkerk wordt gezegd: 'het is zo lastig om die ouderen echt serieus te nemen'. Hier wordt dus wel over nagedacht. En binnen Kliederkerk Amstelveen wordt er bijvoorbeeld een puzzel gemaakt die meer uitdaging geeft aan oudere kinderen.

Van den Berge denkt echter wel dat intergenerationeel vieren vooral wordt doordacht door professionals. Dus dat zijn mensen die meer reflecteren op wat ze aan het doen zijn, dan de doorsnee vrijwilliger. Ze denkt dat er ook een aantal Kliederkerken zijn die zeggen: 'we hebben een aantal leuke activiteiten voor kinderen, prima'."

Van den Berge ziet op dit gebied een rol weggelegd voor haar of voor Martine als coördinator van Kliederkerk Nederland. Die kan meer bevragen op de kernwaarde 'alle leeftijden samen'.

11) Wat maakt dat intergenerationeel vieren in mindere of meerdere mate aanwezig is?

Uit de interviews met Van den Berge en Plomp blijkt in de eerste plaats dat de intergenerationele component minder aanwezig is wanneer organisatoren en vrijwilligers hier niet op reflecteren.

Als leiders van een Kliederkerk zich wel meer bewust zijn van de kerkwaarde 'alle leeftijden samen' zorgt dat er voor dat intergenerationeel vieren meer aanwezig kan zijn. Dit kan alleen al doordat ze de eerste handleiding van Kliederkerk aandachtiger doorlezen en bespreken met het vrijwilligersteam.

Verder bevordert het de intergenerationaliteit wanneer ouders en kinderen elkaar nodig hebben om opdrachten uit te voeren tijdens het 'ontdekken'. Van den Berge vertelt het voorbeeld waarbij een

Kliederkerk zegt : ‘we doen niet heel veel vrijwilligers bij alle ontdek-dingen, maar we zetten daar gewoon goede instructies bij met gespreksvragen voor kinderen en de volwassenen, zodat ze dat samen gaan doen’. Zo faciliteer je minder hulp van vrijwilligers en doe je dus meer een beroep op de bezoekers en de samenwerking.

Bij de viering wordt intergenerationaliteit bevorderd wanneer volwassenen en kinderen gemengd zitten en ook beiden kunnen participeren en ook aangesproken worden in de viering. Daarvoor kan gelet worden op het gebruik van muziek. In de Messy Church van Lucy Moore worden er niet alleen kinderliedjes gebruikt maar ook muziek die meer gericht is op volwassenen. Van den Berge denkt dat er gezocht kan worden naar muziek die leuk is voor kinderen én volwassenen.

Uiteraard wordt de Kliederkerkbijeenkomst ook meer intergenerationeel wanneer meerdere niveaus aangesproken worden. Ook volwassenen kunnen volgens Plomp op andere intelligenties aangesproken worden behalve alleen de cognitieve. Dit kan door actief bezig te zijn met een Bijbelverhaal. Het kan bevorderd worden door het stellen van vragen op papier of in gesprek tijdens een bepaalde activiteit.

Een gezamenlijke maaltijd bevordert intergenerationaliteit omdat hier informeel contact ontstaat. Wanneer mensen samen aan tafel zitten om eten, mag ieder persoon van elke leeftijd er ‘gewoon zijn’. Ook werkt het samen eten mee aan gemeenschapsvorming.

De naam ‘Kliederkerk’ kan het intergenerationele gehalte belemmeren omdat deze naam kan klinken alsof de activiteit slechts voor (jonge) kinderen is. Terwijl een Kliederkerk ook oudere kinderen en mensen wil bereiken. In de promotie kan hier dus rekening mee gehouden worden. Hoe profileer je jezelf als Kliederkerk naar de buitenwereld?

Door het betrekken van vrijwilligers bij de gemeenschap, kan een Kliederkerk meer intergenerationeel worden. Single vrijwilligers of oudere vrijwilligers zijn zo ook helemaal onderdeel en kunnen omgaan met kinderen.

Wanneer vooral vrouwen vertegenwoordigd zijn binnen Kliederkerk, kan dit mannen en jongens afschrikken om te komen. Als er in het vrijwilligersteam mannen aanwezig zijn, dan wordt het aanbod van de Kliederkerk breder en zullen er naar verwachting ook eerder mannelijke bezoekers komen. Dit maakt dat de Kliederkerk meer inclusief is. Zo kunnen oudere jongens zich ook meer thuis voelen in de Kliederkerk. Van den Berge geeft toe dat een Kliederkerk niet alleen maar ‘freubelen’ moet zijn. Op de expert meeting van Kliederkerk organisatoren tijdens het Landelijk Missionair Festival maakt Martine het statement dat er eigenlijk in elk Kliederkerkteam een man moet zitten.

Gemeenschapsvorming wordt bevorderd wanneer bezoekers en vrijwilligers van een Kliederkerk elkaar ook buiten de Kliederkerkviering zien.

Leeropbrengst voor de Protestantse kerk (conclusies)

De Protestantse Kerk kan volgens Van den Berge leren van de manier waarop Kliederkerk missionair is. Het concept blijkt namelijk te werken om gezinnen te bereiken. “Dus ergens doen ze iets goed”, concludeert Van den Berge.

Vervolgens kan de Kerk leren van de Kliederkerk hoe we meer oog kunnen hebben voor het kind in de kerk, en hoe we hen dus serieus nemen. Kliederkerk biedt een manier van vieren die kinderen goed kunnen volgen.

Een ander belangrijk leerpunt, is dat je verhalen op vele andere manieren kunt beleven dan alleen op cognitief niveau. Dat is voor zowel kinderen als volwassenen belangrijk. “We zitten in de kerk vaak veel in ons hoofd. Bij Kliederkerk wordt er gekliederd en wordt het verhaal beleefd met meerdere zintuigen, er worden meerdere intelligenties aangesproken.” (Plomp interview)

Ten slotte is ‘samen eten’ en wezenlijk onderdeel van Kliederkerk en dat zou het ook meer mogen zijn in de Protestantse Kerk, volgens Plomp. Kerkdiensten hebben het doel om God en anderen te ontmoeten, is zij van mening, en dat ‘ontmoeten’ gebeurt in de kerk vaak nog veel te weinig. In de theorie wordt het wel gezegd, maar werkelijke ontmoeting gaat verder dan samen bidden in de kerkbanken. Gezamenlijk eten zorgt voor informele ontmoeting. Ook in de Bijbel zien we dat op veel belangrijke momenten samen gegeten wordt. En deze informele ontmoeting laat verschillende leeftijden elkaar ontmoeten in ongedwongen sfeer.

Van den Berge denkt dat de Protestantse kerk kan leren van praktische voorbeelden en van achterliggende principes uit Kliederkerk, om intergenerationaliteit te vergroten.

BIJLAGE 2 – TELEFOONGESPREK OP 11-09-'15 MET PLOMP

Tijdens het opstellen van de hoofdvraag hadden we een telefoongesprek met Nelleke Plomp op 11 september 2015. Hierin probeerden we uit te kristalliseren wat het 'probleem' is dat de aanleiding vormt voor ons onderzoek.

Waar ligt de pijn?

Praktisch:

- **Gezinnen haken af in de kerk.** Kinderen vinden de kerk niet leuk genoeg, en een kerkdienst spreekt ouders ook steeds minder aan. Het boeit ze dus eigenlijk niet meer genoeg om te komen. Vroeger was het ook wel zo dat kinderen de kerk niet leuk vonden, maar dan werd dat vooral gezien als een fase waar kinderen wel doorheen komen. Uiteindelijk bleven gezinnen bij de kerk horen en de opgegroeide kinderen ook. Waarschijnlijk sloot de kerkdienst toen ook meer aan bij de cultuur, terwijl de kerkvormen nu vaak te ver af staan van de cultuur. Er zijn veel alternatieven, gezinnen hoeven niet meer automatisch bij de kerk te blijven.
Veel jonge ouders willen wel weer iets met geloof omdat ze hun kinderen ook wat mee willen geven maar er zij vinden dan vaak niet echt aansluiting bij een traditionele kerk. Er vormt zich een gat in de (Protestantse) kerk: mensen tussen 20 en 34 zijn er steeds minder. Plomp ziet dit binnen haar werk en om haar heen in de kerk.
- Maar het probleem gaat verder dan dat kinderen gewoon een zo leuk mogelijke tijd moeten hebben binnen de kerk en dus de leukste kindernevendienst moeten krijgen. Wanneer zij tot hun 13^e een eigen programma hebben met allerlei activiteiten, wordt daarna de stap naar een 'gewone' kerkdienst opeens heel groot. Kinderen moeten dus niet alleen een zo leuk mogelijke tijd hebben in de kerk, maar ze moeten **ook geïntegreerd en ingewijd** worden in het gehele kerk-zijn om er deel van uit te kunnen (gaan) maken.

Principieel:

- Wanneer kinderen tot hun tienerjaren in aparte bijeenkomsten bij elkaar komen, kan dit de indruk wekken dat kinderen **er niet echt bij horen**. Veel kerken zullen het zo niet zeggen maar een apart programma kan wel het signaal geven dat kinderen een aparte plek hebben en er dus niet helemaal bij horen. Zij zijn zichtbaar een apart onderdeel en niet echt een geïntegreerd onderdeel. (Dit is wel een discutabel punt, omdat sommige kerken wel zullen vinden dat kinderen er helemaal bij horen als ze ondertussen wel hun eigen programma volgen.)
- **Inclusief vieren hoort inherent bij kerkzijn.** Volgens Plomp behoort een kerk de breedte van de maatschappij te weerspiegelen, dus verschillende lagen in de bevolking, verschillende opleidingsniveaus, mannen en vrouwen, verschillende karakters, verschillende nationaliteiten én verschillende leeftijden. De kerk bestaat uit iedereen. Zodat we in die breedte God kunnen dienen en elkaar ontmoeten. Dit is utopisch. Maar wel een utopie waar naar gestreefd zou moeten worden omdat het bij kerk-zijn hoort.
Bijbelse onderbouwing hiervoor is dat de kerk het lichaam van Christus is. Ieder lichaamsdeel heeft een betekenis. Kinderen kunnen met hun unieke manier van denken juist een bijdrage leveren aan de kerk. Wanneer dat lichaamsdeel 'weggestopt' wordt, ben je toch

een beetje geamputeerd. En daarnaast zet Jezus een kind in het midden en zegt tegen de volwassenen dat ze daar een voorbeeld aan kunnen nemen. Maar als kinderen niet veel aanwezig zijn in kerk, kunnen we daar ook moeilijker een voorbeeld in nemen voor ons geloofsleven.

Wanneer kinderen altijd hun eigen programma hebben, kan het de kerk onthouden van de noodzaak om kinderen bij de kerk, de viering, de gemeenschap te betrekken en daar hun best voor te doen. Het lijkt of er nu vaak niet eens meer naar gestreefd wordt.

De pijn is dat deze pijn niet gevoeld wordt.

Waarom kunnen kerken leren van Kliederkerk?

- Kliederkerk bereikt gezinnen, waar andere kerken die steeds minder bereiken. En Kliederkerk geeft prioriteit en vorm aan intergenerationeel vieren. Dit kan er in de eerste plaats (hopelijk) **voor zorgen dat de pijn in andere kerken weer gevoeld gaat worden.**

Het probleem is dus in de eerste plaats dat kerken zich te weinig bewust zijn van het probleem. Ze heeft niet genoeg door dat ze geamputeerd is. De verwachting is dat Kliederkerk hierin zou kunnen prikkelen.

BIJLAGE 3 – VISIEDOCUMENT JOP: 'VIEREN MET KINDEREN EN JONGEREN'

Onderstaande tekst is de visie van JOP op intergenerationeel vieren, door Plomp geschreven. Het is de versie die wij op 27 oktober 2015 ontvingen.

Vieren met kinderen en jongeren

Vieren is voor de hele gemeenschap. Kinderen en jongeren horen daar volledig bij en krijgen daarom de ruimte om op hun manier en met de middelen die zij tot hun beschikking hebben mee te vieren. Zo krijgen kinderen en jongeren de kans om God en elkaar te ontmoeten in het midden van de vierende gemeenschap. Door kinderen en jongeren serieus te nemen en hen actief bij de diensten te betrekken, worden zij ingewijd in het vieren. Een belangrijk onderdeel in het leren hoe ze hun geloofsbeleving en relatie met God kunnen vormgeven in hun leven. In dit document staan een aantal kernelementen die onmisbaar zijn om met kinderen en jongeren te kunnen vieren.

Jongeren en vieren

God en elkaar ontmoeten is niet voorbehouden aan volwassenen. Ook kinderen en jongeren moeten de ruimte krijgen om deze ontmoeting mogelijk te maken op een manier die bij hen past. Dit gebeurt op momenten waar kinderen en jongeren apart samenkomen, zoals de kindernevendienst en jeugdkerk. Maar ook tijdens de 'gewone' diensten op zondagochtend moeten zij zich thuis kunnen voelen. Door kinderen en jongeren de mogelijkheid te geven op hun eigen manier te vieren, leren ze hoe ze zelf op God kunnen afstemmen. Dit betekent niet dat elke kerkdienst een jongerenviering moet worden of dat elk onderdeel voor jongeren leuk, interessant en begrijpelijk hoeft te zijn. Kinderen en jongeren zijn zelf realistisch genoeg om dit niet te verwachten. Daarnaast zitten een aantal van hen – zeker jonge pubers- in een leeftijdsfase waarin grenzen opgezocht worden en de bekende kaders bij voorbaat saai en stom zijn. Deze kennis haalt de druk om de kerkdienst te 'verleuken' weg, maar is geen excuus om daarom geen aandacht aan kinderen en jongeren te besteden. Je kunt een kerkdienst vergelijken met de thuissituatie: in de pubertijd zijn ouders stom en huisregels belachelijk, maar toch vinden alle jongeren het fijn als hun ouders oprechte aandacht voor hen hebben en hen betrekken bij gezinsactiviteiten. Als het goed is bepalen kinderen en jongeren niet hoe het gaat thuis, maar het is wel hún thuis, dus hun betrokkenheid en deelname is belangrijk.

Deze drie elementen zijn nodig in het vieren met jongeren:

- **Betrokkenheid:** de gemeente is betrokken op wat jongeren bezighoudt en wat zij aankunnen. De kerkenraad en predikant kennen de leefwereld van jongeren en wat belangrijk is in hun ontwikkeling. Dit geldt zowel voor de algemene ontwikkeling per leeftijd, landelijke trends en actualiteiten als lokale en persoonlijke ontwikkelingen. Nauw contact met ouders en jeugdleiding is hierbij gewenst. Daarnaast is ook de actieve betrokkenheid van de kinderen en jongeren zelf nodig door hen de ruimte te geven deel te nemen en mee te doen. Je mag hen ook vragen om betrokken te zijn
- **Inwijding:** een kerkdienst staat bol van symboliek en liturgie, vaak in een andere taal dan jongeren anno 2015 spreken. Ook hebben de belangrijkste kenmerken van het christelijk leven er een plek, zoals bidden, bijbellezen, doop en avondmaal. Een viering waarbij kinderen en jongeren volwaardig meedoen vraagt er om dat deze taal en de betekenis de jongeren eigen is. Aan kinderen en jongeren wordt verteld, geduid en getoond wat er tijdens een viering gebeurt. Stapje voor stapje worden ze in de geheimen van de samenkomst ingewijd. Ze horen en zien het en doen het daarna zelf. Ze kunnen de vormen die gebruikelijk zijn overnemen, maar er is ook ruimte om de liturgie op bepaalde momenten te

vertalen in symbolen en taal die kinderen en jongeren eigen is, waarbij de hele gemeente mee kan vieren.

- **Participatie:** kinderen en jongeren krijgen de gelegenheid zelf mee te doen met hun eigen talenten, mogelijkheden en ideeën. Allemaal op hun eigen niveau en aansluitend bij hun ontwikkeling. Dit mogen ze op hun eigen manier doen, echte participatie gaat verder dan het uitvoeren van de ideeën van volwassenen. Zie hiervoor de participatieladder van Roger Hart.

BIJLAGE 4 - TABEL LEEFTIJDOPBOUW PROTESTANTSE KERK

Een tabel met de leeftijdsopbouw binnen de Protestantse Kerk Nederland in procenten van 2006 tot 2015:

tabel 7.2 – Ontwikkeling leeftijdsopbouw naar aard lidmaatschap (in procenten)

	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006
Belijdend lid										
tot/met 19	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
20-39	9,0%	9,2%	9,4%	9,7%	9,9%	10,4%	10,9%	11,4%	12,0%	12,6%
40-64	40,5%	41,3%	42,3%	43,3%	44,6%	45,1%	45,7%	46,1%	46,3%	46,4%
65+	50,4%	49,4%	48,2%	46,9%	45,5%	44,5%	43,3%	42,4%	41,6%	40,9%
Totaal	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Dooplid										
tot/met 19	28,6%	29,1%	29,7%	29,8%	30,6%	31,2%	31,8%	32,2%	32,7%	33,3%
20-39	27,6%	27,8%	27,9%	28,2%	28,6%	29,0%	29,5%	29,9%	30,3%	30,7%
40-64	29,8%	29,7%	29,6%	29,6%	29,4%	28,7%	28,1%	27,5%	26,8%	26,1%
65+	13,9%	13,4%	12,8%	12,4%	11,4%	11,1%	10,6%	10,3%	10,2%	10,0%
Totaal	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Overig										
tot/met 19	11,3%	11,8%	12,4%	13,0%	13,8%	14,3%	14,5%	14,8%	15,1%	15,5%
20-39	21,7%	22,0%	22,1%	22,4%	20,6%	21,2%	22,0%	22,7%	23,5%	24,3%
40-64	40,4%	40,9%	41,4%	41,8%	40,6%	40,3%	40,1%	39,6%	39,0%	38,4%
65+	26,6%	25,3%	24,0%	22,8%	25,0%	24,2%	23,4%	22,9%	22,5%	21,8%
Totaal	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal kerk										
tot/met 19	14,4%	14,7%	15,0%	15,2%	15,7%	16,0%	16,3%	16,5%	16,8%	17,1%
20-39	19,3%	19,5%	19,7%	20,0%	19,7%	20,2%	20,8%	21,3%	21,9%	22,4%
40-64	35,8%	36,2%	36,7%	37,1%	37,2%	37,1%	37,1%	36,9%	36,6%	36,2%
65+	30,5%	29,6%	28,6%	27,6%	27,4%	26,6%	25,8%	25,3%	24,8%	24,3%
Totaal	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Bron Tabel 7.1 en 7.2: LRP (2012-2015), SMRA (2006-2011), gegevens van 1 januari van ieder jaar.

BIJLAGE 5 – LITERATUURSTUDIE ONTWIKKELINGEN IN DE (KERK)GESCHIEDENIS

Jezus en generaties

In de tijd dat Jezus Christus op aarde leefde, telden vooral de volwassenen mannen mee als volwaardige burgers. Kinderen en vrouwen waren randfiguren. In de niet-Joodse cultuur betekende dit dat kinderen regelmatig te vondeling werden gelegd en dat ouders hun kinderen op lieten voeden door anderen. In de Joodse gemeenschap hadden kinderen een belangrijkere rol omdat ze als geschenk van God werden gezien en omdat ze de toekomst van de Joodse gemeenschap veilig stelden.

Jezus richtte zich vaak op de randfiguren van de samenleving. Hij “sprak met vrouwen, zoals Hij ook met mannen sprak; Hij rekende ze tot zijn volgelingen en riep ze tot het discipelschap.” (Strange, p. 66-67) Hij behandelde vrouwen dus als volwaardige personen. Ook bij kinderen deed Hij dat, maar Hij riep hen niet op tot discipelschap zoals Hij dat deed bij volwassenen. De omgang van Jezus was niet uitzonderlijk omdat Hij kinderen belangrijk achtte. In de Joodse gemeenschap werden kinderen immers ook gezien als belangrijk voor de (toekomst van de) gemeenschap. De omgang van Jezus met kinderen ging wél tegen de stroom van de cultuur in omdat Hij “openstond voor kinderen om wat ze waren en niet alleen maar om wat ze zouden kunnen worden.” (Strange, p. 68) “Omgang met kinderen hoorde in het totale patroon van het optreden van Jezus, wat stond in het teken van de komst van het Koninkrijk van God.” (Strange, p. 66-67)

Kinderen als voorbeeld in het Koninkrijk van God

Opmerkelijk is dat “in Jezus’ ogen kinderen model stonden voor het burgerschap in dat koninkrijk. Het is gebruikelijk dat kinderen de volwassene als voorbeeld nemen, maar in het koninkrijk van God is het net andersom.” (Strange, p. 66-67) Maar welke eigenschappen van een kind had Jezus dan voor ogen waaraan volwassenen een voorbeeld moeten nemen? Er is veel gedacht dat Jezus doelde op de onschuld van een kind. Uit andere teksten blijkt echter dat Jezus inziet dat kinderen niet per definitie onschuldig zijn. (Matt. 11:16-19 en Luc 7:31-35)

Opvallend is dat in het Marcus-Evangelie staat dat het gaat om het *ontvangen* van het Koninkrijk (Mar. 10:15). Dit is de enige plaats in de Evangeliën waar gesproken wordt over *ontvangen van* in plaats van *binnengaan in* het Koninkrijk. Voor de manier waarop we dus deel worden van het Koninkrijk, kunnen we een voorbeeld nemen aan kinderen. Zoals de kinderen Jezus’ zegen slechts ontvangen, zo alleen kunnen we Zijn Koninkrijk ontvangen, en het niet verdienen door inspanning. (Studiebijbel, commentaar bij Marc. 10:15) We kunnen ook informatie halen uit het feit dat in alle drie de evangeliën het verhaal over kinderen als voorbeeld onmiddellijk wordt gevolgd door het verhaal van de rijke jongeling die Jezus niet kon volgen omdat hij zoveel te verliezen had. “De man vormde een contrast met de kinderen die niet worden gehinderd door bezit of macht.” (Strange, p. 71) Onbelemmerd door deze factoren kan een kind zich overgeven. De Studiebijbel verwoordt dat het hierbij vooral de ontvankelijkheid van kinderen betreft: “Een klein kind twijfelt niet aan de goede bedoelingen van de ouders.” (Studiebijbel, Luc. 18:16) Zo worden de kinderen die Jezus’ zegen ontvangen, illustratief voor de manier waarop we Gods Koninkrijk kunnen ontvangen.

Ten tweede is het waarschijnlijk dat Jezus ook doelde op de (maatschappelijke) positie van een kind. Kinderen zijn afhankelijk en werden gezien als dienaren, “en het Koninkrijk van God is voor allen die van God afhankelijk willen zijn.” (Studiebijbel, Luc. 18:16) “Jesus once again turns prevailing societal values on their head to show that the low position of children in society illustrates the humility necessary for entrance into the kingdom of God.” (Wilkins, 2004, p. 646) De positie van kinderen wordt dus een voorbeeld voor een houding die nodig is om het Koninkrijk te beërven.

Ten derde kunnen kinderen ook wijzen op een noodzakelijke, levenslange karaktertrek van discipelen; in afhankelijkheid leven. “As weak, defenseless, vulnerable children, they must continue to maintain dependence on their heavenly Father for the purpose, power, and significance of their life of discipleship.” (Wilkins, 2004, p. 646)

Jezus stelt kinderen dus als voorbeeld voor de manier waarop we het Koninkrijk ontvangen, de positie en houding die we mogen aannemen en de karaktertrek van het afhankelijk zijn.

Naast het geven onderwijs over kinderen als voorbeeld, liet Jezus ook in zijn daden zien dat Hij zich bekommerde om kinderen en droeg zijn discipelen op voor hen te zorgen. In Marcus 9:33-37 zien we dat Jezus een kind in hun midden plaatste, het omarmde en zei: "Wie één van zodanige kinderen ontvangt in mijn naam, die ontvangt mij." Hij zette het kind neer als iemand die we moeten behandelen als afgevaardigde van Jezus zelf. Strange concludeert hieruit dat volgelingen van Jezus bijzondere aandacht moeten besteden aan hun eigen kinderen, kinderen in de christelijke gemeente en alle kinderen in nood. (Strange, p. 138)

Omgang met familie

In de omgang van Jezus met familie, vallen twee dingen op. We zien enerzijds dat Jezus familiebanden relativeerde. "Indien iemand tot mij komt, en niet haat zijn vader en moeder en vrouw en kinderen en broeders en zusters, ja zelfs zijn eigen leven, die kan mijn discipel niet zijn. (Lucas 14:26) "De 'haat' waar het hier over gaat is bedoeld om een sterke voorkeur uit te drukken: als je het ene liefhebt, zul je het andere haten." (Strange, p. 81) En wanneer Zijn moeder en broer naar Jezus vragen, zegt Hij: "Wie is mijn moeder en wie zijn mijn broers?" Hij maakte een gebaar naar Zijn leerlingen en zei: "Zij zijn mijn moeder en mijn broers. Want ieder die de wil van mijn Vader in de hemel doet, is mijn broer en zuster en moeder." (Matt. 12:48-50) In de toenmalige cultuur was het schokkend dat hij de speciale loyaliteit naar biologische familie afwees en familiebanden opnieuw definieerde. Je biologische banden definiëren dan dus niet meer helemaal wie je bent. Wanneer we in Christus zijn, worden we familie van elkaar en daarmee wordt de relatie met God en Zijn gemeenschap de meest definiërende in ons leven. Jezus geeft hiermee aan dat de nieuwe gemeenschap van Gods Koninkrijk "van een hogere orde is dan de familie met haar talrijke verplichtingen en beloningen, die het even van een individu beheersten". (Strange, p. 82) De volgelingen van Jezus zouden een nieuwe gemeenschap realiseren die groter is dan de aardse familie. Dit spreekt voor het insluiten van mensen uit verschillende families, stammen en volken. Anderzijds zien we dat Jezus kinderen altijd benaderd door middel van of met hun ouders en dat hij dus niet veracht welke verantwoordelijkheid ouders hebben voor hun kinderen. "In het licht van de evangeliën als geheel moeten we wel tot de erkenning komen dat Jezus er niet op uit was het gezin te ontbinden, of kinderen los te maken van het gezinsverband waarin ze zijn opgenomen." (Strange, p 80). We vinden in de Bijbel alleen voorbeelden dat Jezus spreekt tot kinderen via de ouders. "In de samenleving van Jezus' dagen werden kinderen gezien als onderdeel van het gezin waartoe ze behoorden. Jezus heeft niet geprobeerd die zienswijze en de positie van kinderen in de samenleving te veranderen." (Strange, p 85)

Jezus erkent dus het belang van familie en relativeert deze tegelijkertijd in het licht van het leven in het Koninkrijk.

Generaties in de kerkgeschiedenis

Zoeken we in de brieven in de Bijbel aan de eerste gemeenten naar teksten die spreken over de omgang met leeftijdsgroepen, dan komen we minder teksten tegen dan we misschien zouden wensen. Hieruit kunnen we opmaken dat de Christelijke gemeenschappen de leeftijdsverschillen niet als één van de grootste uitdagingen zag. Als vanzelfsprekend waren het gezinnen die samen de kerk vormden. "De eerste christenen beschouwden kinderen vooral als een onderdeel van het gezin, niet als een zelfstandig gesprekstema. Dat hing samen met hun religie, die gebaseerd was op het gezin als bouwsteen van de kerk." (Strange, p. 137) "Het was een normaal aspect van de algemene socialisatie van kinderen dat ze bij het opgroeien hun plaats in de kerkelijke gemeenschap gingen innemen." De kerk bestond dus uit gezinnen. Families waren de kerk. Het was dus geen vraag of kinderen erbij hoorden. En het is bekend dat zowel in de joodse als in de niet-joodse gezinnen kinderen deelnamen aan riten en ceremoniën. De eerste christenen, of ze nu een joodse of een niet-

joodse achtergrond hadden, waren vertrouwd met de betrokkenheid van kinderen bij de eredienst en rituelen.

Volgens Strange vinden we in de brieven aan de gemeenten in het Nieuwe Testament twee verschillende benaderingen van het gezin. In de meeste brieven werd het bestaande (beeld van het) gezin gebruikt als model voor de kerk. Andersom staat in Efeziërs de kerk model voor het gezin. We vinden in die brief een nadruk op wederzijdse betrokkenheid en onderdanigheid aan elkaar, die karakteristiek is voor het christelijke leven. (Strange, p. 95) Kinderen worden opgeroepen hun ouders te gehoorzamen, en ouders worden opgeroepen hun kinderen liefdevol en goed op te voeden. Kinderen worden hier dus ook aangesproken op hun houding en taak. In de andere brieven wordt slechts de vader aangesproken als degene die gezag heeft over en geloofsopvoeding vormgeeft aan kinderen. Volgens Strange is dit meer lijn met de culturele opvatting van het gezin in die tijd dan met de controversiële visie op kinderen die Jezus onderwijst. Jezus bracht de heersende kijk op kinderen ter discussie, de brieven schrijvers doen dat minder. (Strange, p. 53) Kinderen werden dus als onderdeel van het gezin gezien en volwassenen bekommerden zich vooral om kinderen uit hun eigen families.

Verschuiving

In de vroege kerk was het dus normaal dat gehele gezinnen de erediensten bijwoonden. Er was geen speciale aandacht voor hen in de diensten, maar we komen ook weinig bronnen tegen die er blijk van geven dat kinderen de diensten totaal niet konden volgen. Ook is het waarschijnlijk dat kinderen al vroeg deelnamen aan het avondmaal. (Zegwaard p. 22) In latere tijd zien we dat kinderen op steeds latere leeftijd gaan deelnemen aan het avondmaal. En tegenwoordig zien we een scheiding van leeftijdsgroepen in veel kerken. Hoe heeft deze verschuiving plaatsgevonden?

Het is aannemelijk dat al vroeg in de kerk gehele huisgezinnen en nieuw geboren kinderen gedoopt werden. Omdat er een nauwe band bestond tussen doop en avondmaal is het waarschijnlijk dat gedoopte kinderen de avondmaalsgave ontvingen. (Zegwaard, p. 22) Augustinus schrijft expliciet over kinderen en het avondmaal. "Kinderen vindt hij niet te klein om het avondmaal te ontvangen. Integendeel, de ideale gang naar het avondmaal is niet rationeel. Door deel te nemen aan het sacrament wordt met als een kind. "Daarnaast benadrukt hij de noodzaak van het sacrament voor het heil van het kind", omdat hij ervan overtuigd was dat kinderen zondigen en dus het heil moeten ontvangen door middel van het avondmaal. "Doordat hij niet het begrip van het avondmaal als voorwaarde voor deelname stelt, maar het mystieke element van de eucharistie benadrukt, is kindercommunie voor hem vanzelfsprekend." (Zegwaard, p. 24) Het was of werd gebruikelijk dat zuigelingen direct na de doop het brood en de wijn ontvingen.

Als vervolgens in de Vroege Middeleeuwen de transsubstantieel opkomt, ontstaat er een huiver voor de veranderde elementen van brood en wijn. "Uit angst dat kinderen niet genoeg eerbied voor brood en beker zouden hebben, werd er een aantal voorstellen gedaan om het gebruik van de geconsacreerde elementen door kinderen te vermijden." Het begrip 'jaren des onderscheids' werd belangrijk. Het werd een belangrijke vraag op welke leeftijd een kind in staat was om een heilige hostie van gewoon brood te onderscheiden, zodat hij of zij genoeg eerbied zou hebben om mee te kunnen doen aan de eucharistieviering. Vanaf zeven jaar werden de biecht en de communie een plicht, omdat dan de 'jaren des onderscheids' werden bereikt en omdat "men ervan uitging dat kinderen vanaf die leeftijd de verantwoordelijkheid dragen voor zonden die ze begaan, en daarom de eucharistie nodig hebben voor hun zielenheil." (Zegwaard, p. 27-8) Er waren veel verschillende opvattingen over de geschikte leeftijd en pas in 1910 stelde Paus Pius X de leeftijd van zeven jaar vast. Ondertussen in de Ooster Orthodoxe Kerk bleef het gebruikelijk dat zuigelingen na hun doop het brood en de wijn ontvangen. "Door de doop behoort men tot het lichaam van Christus, de avondmaalvierende gemeente", zo geloven zij. (Zegwaard, p. 26)

In het Westen veranderde er veel tijdens de Reformatie. In de Rooms-Katholieke kerk ontving een kind vanaf de leeftijd van zeven jaar de communie omdat hij of zij dan de 'jaren des onderscheids'

heeft bereikt en verantwoordelijkheid draagt voor zijn of haar zonden. Maar Luther en Calvijn gingen catechismusonderwijs, confirmatie, geloof en belijden aan het avondmaal verbinden. Calvijn “drong er bij ouders op aan hun kinderen niet mee te nemen naar het avondmaal voordat het onderricht voltooid was, en ze de geloofsbelijdenis hadden afgelegd.” (Zegwaard, p. 31) Kinderen rond de tien jaar gingen belijdenis afleggen na het ontvangen van catechismus onderwijs, en mochten daarna deelnemen aan het avondmaal. Het belijden van geloofsinhoud werd dus een voorwaarde voor deelname aan het avondmaal. “Kinderen hoorden volgens de reformatoren pas bij de avondmaalvierende gemeente als ze voldoende geloofskennis hadden.” Bij Luther en Calvijn ging dit om een belijdenis van het geloof van de kerk, waardoor kinderen volgens hen al rond tienjarige leeftijd aan het avondmaal konden. Later werd benadrukt dat kinderen een persoonlijk geloofsbelijdenis moesten afleggen waardoor de leeftijd verhoogd werd naar ongeveer veertien jaar.

In Engeland bleven de sacramenten een privéaangelegenheid, waarop de puriteinen de kritiek gaven dat de sacramenten een uitdrukking van de gemeenschap van de kerk moeten zijn. Daarom zouden jong en oud deel moeten nemen aan de eucharistieviering als teken dat ze bij de gemeente horen. (Zegwaard, p. 33-34)

In de zeventiende en achttiende eeuw kregen de stromingen van het Piëtisme en het Rationalisme grote invloed op de Westerse kerk. Het Piëtisme benadrukte dat kinderen tot persoonlijk geloof moesten komen. Persoonlijke bekering moest samen gaan met het doen van belijdenis. En het Rationalisme legde nadruk op de rede, op mondigheid en persoonlijke verantwoordelijkheid die zouden horen bij het afleggen van belijdenis van het geloof. “De verandering in de aard van het belijdenis doen was er de oorzaak van dat avondmaal vieren steeds meer bij de volwassenheid ging horen.” (Zegwaard, p. 34) Door deze voorwaarden werd de drempel voor kinderen om belijdenis te kunnen doen, steeds hoger. Kinderen werden dus uitgesloten van het sacrament van het avondmaal terwijl dit juist – zoals de Engelse puriteinen het zeiden – een uiting van gemeenschap met Christus en met elkaar zou moeten zijn. Ecclesiologisch betekende dit dat niet door de doop een zuigeling al deel is van de avondmaalvierende gemeente, maar dat iemand daar pas bij hoort na de geloofsbelijdenis.

We zien ook in de liturgie een verschuiving naar de benadrukking van de rede. In de eeuwen na de Reformatie werden lange preken kenmerkend voor een kerkdienst en er was weinig kerkzang, één of twee gebeden en één of geen schriftlezing. “De kerkdienst werd een preekdienst”. (Zegwaard, p. 37)

Doordat kinderen beperkt of niet in staat zouden zijn om persoonlijk geloof te belijden vanuit het hart en om de geloofskennis te begrijpen en belijden, werden ze dus in wezen ecclesiologisch buitengesloten. Daarnaast sloot de liturgie hen buiten doordat deze zo vorm werd gegeven dat ze dit met hun rationele vermogen beperkt konden verstaan.

Dominee Cees van der Kooi is van mening dat het vandaag de dag een belangrijk misverstand is dat een kerkdienst pas goed is als we alles begrepen hebben. Dit zorgt voor het uitsluiten van generaties, terwijl dat niet nodig is. De Heilige Geest werkt immers niet alleen door ons verstand maar spreekt ook ons gemoed aan. (Generator, 2015, p. 7)

De scheiding in de wereld van kinderen en de wereld van volwassenen

In de achttiende en negentiende eeuw werden kinderen steeds als een aparte leeftijdsgroep die het recht had op een kindertijd. Het ‘kind’ als een opzichzelfstaand subject is een uitvinding van de latere tijd. “Het begrip ‘kind’ is niet nodig zolang iedereen hetzelfde informatiemilieu deelt.” Door de boekdrukkunst werd er een nieuwe symbolenwereld gecreëerd die een nieuw begrip van ‘volwassenheid’ vereiste.” Door de komst van boeken kwam er massamedia beschikbaar, waarvoor men een bepaalde kennis en kunde nodig had. Waar ‘volwassenheid’ eerst een biologisch gegeven was, moest volwassenheid nu verworven worden. En school was een institutie die ervoor moest zorgen dat kinderen veranderden in geletterde volwassenen. In de Verlichting werd rationaliteit als

eindstadium (doel) van de opvoeding gezien. De pedagogiek moest rekening houden met de leeftijdgebonden fasen, zij moest kindgericht zijn. Het kind werd beschouwd als een zich nog te ontwikkelen wezen, dat wezenlijk anders in elkaar steekt dan de volwassene en dat nog een ontwikkelingsproces heeft te ondergaan voordat het aan die volwassenen gelijk kan worden. Hoewel het voor die tijd gewoon was dat kinderen vanaf zeven jaar meehielpen in het huis en op het land, gingen kinderen nu naar school en moesten ze zo lang mogelijk kunnen spelen. Het kind werd (onder invloed van Locke en Rousseau) gezien als een onschuldig, afhankelijk wezen, een ongeschreven blad. Het werd de taak van de opvoeders om kinderen zo lang mogelijk in hun eigen kinderwereld te laten blijven. Door opvoeding en onderwijs werden kinderen in een aparte kinderwereld ondergebracht, een beschermde wereld. "Kinderen werden in het gezin en in de maatschappij naar de kinderkamer en de school verwezen en zo kwam er een scheiding tussen de kinderwereld en de wereld van de volwassenen." (Zegwaard, p. 36). Deze zienswijze werkte uiteraard ook door in de kerk.

Hoewel dus steeds meer kinderen uit de middenklasse naar school gingen, gold voor de arbeidersklasse dat kinderen doordeweeks nog moesten werken en op zondag naar zondagschool gingen. De zondagschool werd in de achttiende eeuw populair. Hier werd naast godsdienstige vorming ook algemeen onderwijs gegeven.

Op (zondag)school kregen kinderen catechese les. Uiteindelijk werd kinderarbeid afgeschaft en werd aan het eind van de negentiende eeuw schoolgaan verplicht. Een na de scheiding van kerk en staat in dezelfde eeuw viel catechese weer onder de verantwoordelijkheid van de kerk en niet van school.

De afgelopen honderd jaar is er veel veranderd. Door het opkomen van steeds meer media in de twintigste eeuw werd de scheidslijn tussen de kinder- en volwassenwereld vager. "Informatie was niet meer te controleren en ontworstelde zich daarmee aan het ouderlijk gezag." (Koops, 2000, p. 41-42) Koops trekt hieruit een conclusie voor de gemankeerde toestand die dit teweegbrengt. "We brachten het kind onder in een onbesmette, veilige omgeving, en probeerden onder deze beschermende condities de spontane ontwikkeling te kanaliseren en te optimaliseren. Maar de abrupte uitlevering van het kind aan de ongecensureerde publieke media heeft ongemerkt een einde aan de wereld van het kind gemaakt, en heeft de volwassenen de controle over de opvoeding doen verliezen. Kinderen die nog buiten de wereld der volwassen verantwoordelijkheden worden gehouden, maar die tegelijkertijd ongecontroleerd en ongemerkt toegang hebben tot de massamedia, zijn geen kinderen meer, maar waarden-loze volwassenen-in-zakformaat, gemankeerde volwassenen." (Koops, 2000, p. 44)

Tot aan ongeveer 1700 participeerden kinderen dus in het leven van alledag. Tussen 1700 en 1900 werden ze steeds verder apart gezet in een 'jeugdland'. In de twintigste eeuw keerden de kinderen weer terug in de wereld van de volwassenen. De afstand tussen het kind en de volwassene werd als het ware opgeheven. (Koops, 2000, p. 38) Kinderen krijgen toegang tot de volwassenwereld. Iedereen heeft toegang tot volwassen massamedia. En het voortgangsgeloof vermindert; kinderen willen niet alleen maar 'groot zijn' maar volwassenen willen graag ook weer jeugdig zijn. Het klassieke beeld van de adolescentie als een stormachtige overgangsfase van kind naar volwassenheid, verdwijnt. Kenmerken van adolescentie behoren nu namelijk net zo goed tot de volwassenheid (zoals relationeel experimenteren, opleiding volgen, ongehuwd zijn et cetera). Historisch zijn kinderen steeds verder apart gezet van volwassenen, en nu in de tweede helft van de twintigste eeuw, is de traditionele volwassenheid aan het verdwijnen.

BIJLAGE 6 – LITERATUURSTUDIE VISIE MESSY CHURCH ENGLAND

In hoofdstuk 6 wordt de visie van Messy Church behandeld en samengevat. Hieronder staat de studie die hieraan ten grondslag ligt; een uitgebreidere verkenning van de visie aan de hand van het boek 'Messy Church Theology'.

Ontstaan van Messy Church

Een groep in de St. Wilfrid's kerk in Cowplain was gefrustreerd omdat de kerk nauwelijks kinderen en dus gehele gezinnen bereikte met Gods verhaal. "...the church wasn't offering anything that really gripped the imagination of local families." Deze groep wilde meer gebruik maken van de gebouwen, faciliteiten en creatieve leden waar de kerk over beschikte, om gezinnen te bereiken. Daarom besloten ze om een kerk-vorm te proberen voor verschillende leeftijden samen. Hier werd Messy Church uit geboren. Lucy Moore was één van de initiatiefnemers en is de Messy Church teamleider geworden. Messy Church is als *ministry* onderdeel van de organisatie *Bible Reading Fellowship* (BRF)¹⁹².

BRF verzorgde toerusting zodat meerdere kerken hun eigen Messy Church konden starten. Het concept werd steeds meer toegepast in verschillende denominaties en landen en is nu een wereldwijd netwerk. De visie van Messy Church biedt ook de grondslag voor Kliederkerk Nederland.

Missie en kernwaarden

"Messy Church is a church, not a craft club, that helps people encounter Jesus as Lord and Saviour" staat op de website¹⁹³. Messy Church wil kerk zijn, geen kinder- of knutselclub. Zij wil mensen in ontmoeting brengen met Jezus als hun Heer en Redder.¹⁹⁴ Het is hun missie dat mensen met Hem gaan leven als discipelen en dat hierdoor nieuwe kerkgemeenschappen gevormd worden. Gemeenschappen die families actief betrekken en waar zij samen plezier hebben.

De kernwaarden van Messy Church zijn:

- *Being Christ-centred*
- *For all ages*
- *Creativity*
- *Hospitality*
- *Celebration.*¹⁹⁵

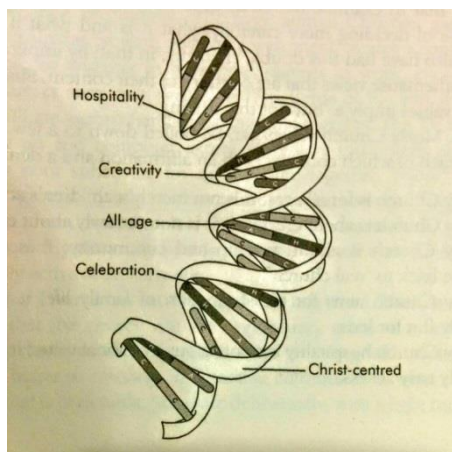
In het boek 'Messy Church theology' wordt het DNA van Messy Church omschreven door George Lings. Hij laat in een afbeelding zien hoe de kernwaarden van Messy Church zich tot elkaar verhouden:

¹⁹² Zie <http://www.brf.org.uk/>

¹⁹³ Zie <http://www.messychurch.org.uk/about-messy-church>

¹⁹⁴ Vrije vertaling van een missiestatement op de website: "Messy Church is a church, not a craft club, that helps people encounter Jesus as Lord and Saviour." Messy Church (2015). *About Messy Church*. Opgehaald van www.messychurch.org.uk/about-messy-church

¹⁹⁵ Messy Church (2015). *Our values*. Opgehaald van www.messychurch.org.uk/our-values

Figuur 1. De dubbele helix met de kernwaarden van Messy Church¹⁹⁶.

Lings: “Each value influences the others and also leads to the usual shape and order. The four bases of hospitality, creativity, all-age and celebration could be drawn as a double helix with all the elements interacting with each other.”

De verschillende waarden vormen een dubbele helix. Zij brengen elkaar teweeg en beïnvloeden elkaar. De gastvrijheid en creativiteit zorgen ervoor dat iedereen verwelkomt wordt, verwelkomt in het creatieve proces. Dan is er geen onderscheid meer tussen aanbieder en consument. Iedereen wordt als het ware medeschepper¹⁹⁷. Distincties vallen weg in het creatieve proces, waardoor de waarde *all-age* ontstaat. Met alle leeftijden samen zijn is dus een intrinsiek – natuurlijk – element van Messy Church wat idealiter vanzelf voortkomt uit de gastvrijheid en creativiteit. Het is van toepassing op alles dat er verder gebeurt in Messy Church.

De waarde *celebration* staat voor het plezier en het ‘vieren van het leven’ dat voortkomt uit de ontmoeting van verschillende mensen in een creatief proces. *Celebration* wordt dus niet alleen gezien als onderdeel van de bijeenkomst, maar ook als waarde die in alle onderdelen doordringt. *Being Christ-centred* is de kernwaarde die de andere vier kernwaarden definieert. Het geeft een diepere dimensie aan de eerder genoemde waarden. Zo ook aan *being all-age*; we zijn namelijk als mensen geschapen naar het evenbeeld van God en kunnen Zijn beeld vinden in het veelzijdige lichaam van Christus. In ons allemaal, niemand uitgezonderd.¹⁹⁸ Het samenbrengen van alle leeftijden, vindt dus haar onderbouwing en vervulling in (het werk van) Christus.

Het belang van intergenerationele ontmoeting binnen Messy Church

Het verlangen om met alle leeftijden samen te vieren, is oorspronkelijk ontstaan vanuit de overtuiging dat we het beste groeien als kerk wanneer we ‘de reis’ bewandelen met zo veel mogelijk verschillende mensen. En vanuit het verlangen om gezinnen te helpen groeien in hun gezamenlijke geloofswandel.¹⁹⁹

Het is volgens Messy Church onder andere belangrijk om samen te vieren omdat...

...volwassenen net zo goed van kinderen kunnen leren als andersom;

...de diversiteit in de drie-eenheid en in Gods schepping oproept tot het creëren van eenheid die deze diversiteit laat bestaan maar wel bij elkaar brengt en houdt;

¹⁹⁶ Lings, 2013, p. 157

¹⁹⁷ Hiervoor gebruikt Lings het Engelse woord *co-creator*

¹⁹⁸ Lings, 2013, p. 158

¹⁹⁹ Messy Church (2015). *The story so far*. Opgehaald van <http://www.messychurch.org.uk/story-so-far>

...het verzoenende werk van Jezus de uitsluiting of scheiding van groepen tegenspreekt, omdat Hij iedereen wil verzoenen met Zichzelf en elkaar in zijn genade.²⁰⁰

Met de kernwaarde *being all-age* wil Messy Church *counter-cultural*²⁰¹ zijn. Zij gaat namelijk tegen de stroom van de samenleving in die een hoge mate van scheiding van generaties bevordert en nog weinig prioriteit geeft aan familietijd. Lings zegt hierover: *"I know how often church services send the children out as soon as decently possible, but had not picked up on how society at large can do the same. [...] Messy Church has set its face against this trend. There is a strong belief that the church has the opportunity to show a better way. Rather than pontificating about what is wrong with society, how much better to embody, in Christian communities, what could be done that is preferable."*²⁰²

Messy Church maakt wel de nuance dat het zijn van een *all-age community* niet betekent dat alle activiteiten met alle leeftijden samen worden uitgevoerd. Wil een Messy Church groeien als kerk, dan is het belangrijk dat er ook voor de volwassen deelnemers (bezoekers én vrijwilligers) een aanbod is dat hen helpt te groeien in discipelschap²⁰³.

Vormgeving van Messy Church

Verschillende leervormen

Messy Church streeft naar groei in discipelschap en gelooft dat hiervoor drie vormen van leren nodig zijn; formeel, informeel en sociaal leren. Ze wil dit in de praktijk brengen door de Bijbel te ontdekken door het vertellen van verhalen en het doen van activiteiten (formeel), door observatie en gesprekken (informeel) en door ontmoeting en cultuurvorming (sociaal). Ze wil geen eenzijdige nadruk leggen op (cognitief) leren over God, zij wil ruimte creëren om Hem zelf te ontmoeten zodat je Hem zelf *leert kennen*. Daarnaast vindt ze het belangrijk om mensen iets mee te geven waardoor het leren thuis verder gaat.²⁰⁴

De viering binnen Messy Church

Celebration is een onderliggende kernwaarde voor Messy Church, maar ook een onderdeel van de planning van de bijeenkomst, ook wel *worship* genoemd. De viering als onderdeel wordt gezien als een geïntegreerd onderdeel van het geheel. Voor het organiseren van een viering waarin alle leeftijden betrokken zijn, geeft Moore de volgende checklist:

- *Short, simple*: Houdt het kort en eenvoudig, maar niet oppervlakkig.
- *Senses, symbols*: Spreek verschillende zintuigen aan en gebruik symbolen.
- *Space, imagination*: Creëer ruimte voor rust en bezinning en spreek tot de verbeelding.
- *Pattern, participation*: Gebruik een patroon; een eenvoudige liturgie en laat zoveel mogelijk mensen (bezoekers én vrijwilligers) participeren.

Maaltijd binnen Messy Church

Na(ast) het creatief ontdekken en samen vieren is de maaltijd een vast onderdeel van een Messy

²⁰⁰ Lings, 2013, pp. 162-164

²⁰¹ We gebruiken hier het Engelse begrip *counter-cultural*, omdat een Nederlandse vertaling van dit begrip lastig is. Het betekent dat de cultuur van de groep in haar waarden en normen substationeel verschilt van de overheersende cultuur in de omringende samenleving.

²⁰² Lings, 2013, p. 159

²⁰³ Lings, 2013, p. 47

²⁰⁴ Messy Church (2015). *Our values*. Opgehaald van www.messychurch.org.uk/our-values

Church bijeenkomst. Moore verwoordt het belang hiervoor als volgt: “...*there needs to be food and there needs to be gathering, so that people can be human together*”²⁰⁵. Er vindt informele, intergenerationele ontmoeting plaats tijdens de maaltijd.

Messy theology

Door de achterliggende visie van Messy Church te bestuderen, wordt een patroon zichtbaar. Messy Church heeft de theologische visie dat leven *messy* is, dat daarom leven met God en discipelschap *messy* zijn en daarom de kerk een *messy* gemeenschap is. Het leven mag in al haar rommeligheid bestaan. En wanneer het Evangelie midden in die rommelige realiteit komt, kan zij leven-gevend worden. Deze visie komt tot uiting in de gehele bijeenkomst van een Messy Church. Het creatief kliederen is bijvoorbeeld niet zomaar een leuke manier om gezinnen te bereiken, het geeft uiting aan een inherente eigenschap van mens-zijn en kerk-zijn. Maar ook in de viering, tijdens het eten en in ontmoetingen, nevenactiviteiten en de groei van discipelschap geldt dit als grondprincipe. Moore zegt hierover: “*Messy Church is fundamentally about people just coming in all their mess and with their messy lives and their messy families, just coming to God as they are and see what a christian community is all about*”²⁰⁶.

Waarborgen van de visie in de praktijk

Er is een duidelijke visie, maar er zijn geen geloofsbelijdenissen of toelatingseisen waar Messy Churches aan moeten voldoen voordat ze mogen beginnen. Er wordt dus geen hek om het concept geplaatst. Dit heeft als gevolg dat er ook Messy Churches zijn die niet volgens de oorspronkelijke identiteit functioneren. Zo noemt Moore dat er activiteiten zijn die het *all-age* aspect, het samen eten of het centraal zetten van Jezus Christus achterwege laten.

Enerzijds is er behoefte aan een model over wat Messy Church wel en niet is. Anderzijds vindt Messy Church het belangrijk dat de groei van de gemeenschappen organisch blijft, waarbij aanpassing en verandering onvermijdelijk zijn. Moore merkt op dat het uitsluiten van groepen tegen de identiteit van Messy Church in zou gaan: “‘*Are you in or are you out*’ is an attitude that Messy Church tries to combat when referring to church-belonging, so it would be ironic to use it in the sense of a policy about the actual organisation of Messy Church”²⁰⁷. Ze wil dus vrijheid behouden, maar hier wel blijvend op reflecteren. Ook voor Kliederkerk Nederland is dit het geval en begint nu de doordenking hiervan.²⁰⁸

Vertaling naar Kliederkerk Nederland

JOP heeft gezocht naar de manier waarop het DNA van Messy Church vertaald kan worden naar de Nederlandse Protestantse context. Hoewel bovenstaande visie de grondslag vormt waar Kliederkerk op voortbouwt, heeft zij een ander geheel van kernwaarden. Namelijk; gastvrijheid, Bijbelverhalen centraal, relaties, alle leeftijden samen, creatief, context gebonden, naar buiten gericht.

Ten eerste staat Kliederkerk Nederland in een andere missionaire context en wil zij kerken de mogelijkheid geven om een Kliederkerk aan te bieden als onderdeel van hun activiteiten, in plaats

²⁰⁵ Moore, *Introductiefilmpje Messy Church*. Opgehaald van <http://www.messychurch.org.uk/about-messy-church>

²⁰⁶ Moore, *Introductiefilmpje Messy Church*. Opgehaald van <http://www.messychurch.org.uk/about-messy-church>

²⁰⁷ Moore in Lings, 2013, p.62

²⁰⁸ Jonna van den Berge, tijdelijk coördinator van Kliederkerk Nederland, geeft aan dat er nu – na een vliegende start – samen gereflecteerd mag worden op de vraag wanneer je wel en wanneer je niet ‘Kliederkerk’ bent. Zie interview in bijlage 1

van direct een nieuwe gemeenschap te starten. Dit onderdeel van de kerk dient dan *context gebonden* en *naar buiten gericht* te zijn om missionair te zijn.

Ten tweede ziet Kliederkerk *celebration* als een onderdeel van de bijeenkomst; de viering. Bij Messy Church is het ook een onderliggende *waarde* dat er in alle onderdelen samen gevierd wordt, bij Kliederkerk wordt het meer gezien als een *vorm*.

Ten derde zet Kliederkerk Bijbelverhalen centraal in plaats van *being Christ centred*. Kliederkerk heeft het wel als missie om Jezus Christus te leren navolgen. Maar het is in een bijeenkomst makkelijker ‘af te vinken’ of er een Bijbelverhaal centraal staat dan of Christus centraal staat. Zo verandert de onderliggende waarde ‘Christus centraal zetten’ naar een meer tastbare waarde ‘Bijbelverhalen centraal zetten’, wat misschien meer een *vorm* of *middel* is.

Als het gaat om intergenerationaliteit, wil Kliederkerk Nederland dit helemaal overnemen van Messy Church; beiden willen alle leeftijden insluiten en zich richten op gehele gezinnen.

Een vraag die nog reist, is wat het overnemen van het concept Messy Church, maar het aanpassen van de kernwaarden, als gevolgen kan hebben voor de vertaling en toepassing van het concept in Nederland. Lings beschrijft dat ecclesiologische reproductie altijd tweeledig is; het behoudt het DNA van de kerk en tegelijk past het zich aan de context aan. Een duidelijk te behouden DNA maakt het reproduceren (‘voortplanten’) en tegelijk contextualiseren van een kerk mogelijk. Zoals we nu gezien hebben, vormen de kernwaarden van Messy Church een DNA dat met elkaar samenhangt als één geheel. De vraag is dus of het gevolgen heeft voor de overblijvende kernwaarden, en het functioneren van het geheel, dat er ook kernwaardes zijn veranderd bij Kliederkerk.²⁰⁹ Deze vraag zullen we nu niet verder behandelen. Omdat we zien dat de kernwaarde ‘alle leeftijden samen’ succesvol wordt overgenomen binnen Kliederkerk, zullen we daarop inzoomen en ons nu verder daar op richten.

Kortom

De visie van Messy Church – in het bijzonder de visie op intergenerationeel samenkomen – biedt de wortels voor Kliederkerk Nederland. Messy Church is ontstaan vanuit het verlangen dat gezinnen samen Jezus Christus leren kennen en navolgen. Zij heeft vier samenhangende kernwaarden die gedefinieerd worden door de waarde ‘Christus centraal’. De kernwaarde ‘alle leeftijden samen’ maakt Messy Church intergenerationeel en deze komt voort uit onder andere de waarden gastvrijheid en creativiteit. Ze wil de intergenerationele ontmoeting bevorderen door verschillende leervormen in te zetten, door creatieve processen waarin iedereen *co-creator* wordt, door verschillende elementen in de viering en door een gezamenlijke maaltijd. Dit is het DNA van Messy Church. Omdat het DNA in allerlei contexten wordt toegepast en soms aangepast, blijft Messy Church reflecteren op deze situaties.

²⁰⁹ Voor dit onderzoek is het niet relevant genoeg om dieper op in te gaan, maar ecclesiologisch en missiologisch is het een boeiende vraag.

BIJLAGE 7 – SAMENVATTING INTERVIEWS ORGANISATOREN KLIEDERKERKEN

Vier organisatoren en initiatiefnemers van verschillende Kliederkerk zijn geïnterviewd, waarvan hieronder een overzicht per deelvraag.

Deelvraag 8: Wat is de visie van Kliederkerk?

Ontstaan

Kliederkerk A: Volgens organisator A zocht de Protestantse Kerk in (plaats A) naar een activiteit voor in de wijk. Hier staat verder geen kerkgebouw en het verlangen groeide om wel aanwezig en zichtbaar te zijn in deze wijk. Men zocht naar een laagdrempelig en toegankelijk activiteit voor gezinnen, om hen een andere vorm van kerk-zijn te laten ervaren. Ze vermoedde dat dit niet perse gericht is op 'het winnen van zieltjes', maar juist om mensen die ooit bij een kerk aangesloten waren in verbinding met de gemeente te houden.

Kliederkerk B: Organisator B, predikante in bij de Protestantse wijkgemeente in plaats B en pionier van (pioniersplek), merkte dat de kindernevendienst slecht werd bezocht. Ze zag dat de jonge gezinnen in haar dorp de weg naar de kerk maar moeilijk weten te vinden. Waar ze bij haar pioniersplek inzet op mensen die interesse hebben in nieuwe spiritualiteit, de zogenaamde 'zinzoekers', wil ze met Kliederkerk de moderne burgerij bereiken. Ze verwijst hiermee naar een milieu uit het model van Motivaction.²¹⁰ Eén van de belangrijkste waarde van deze groep is dat het gezin en de familie centraal staan. Kliederkerk geeft hen de kans samen tijd door te brengen en Bijbelverhalen te ontdekken.

Kliederkerk C: Organisator C en haar gezin zijn betrokken bij een gemeenschap die aangesloten is bij (gemeenschap/netwerk). Vanuit deze groep kwam het verlangen niet alleen iets te bieden aan de eigen gemeenschap, maar ook naar buiten te treden. Deze groep bestaat voornamelijk uit jonge gezinnen, waardoor Kliederkerk dicht bij hen ligt.

Kliederkerk D: Gestart vanuit een missionaire project en vanuit de rol van organisator D als leerkracht op een school, met het verlangen om meer kinderen kennis te laten maken met het Christelijk geloof om ze zo ook de mogelijkheid te geven een keus voor God te maken. Ondanks dat de school waar Organisator D werkt interconventioneel onderwijs aanbiedt (Rooms-katholieken en Protestanten samen), zijn er maar weinig gezinnen die wat met het geloof hebben. Ze hopen dat er een nieuwe gemeenschap gevormd kan worden met gezinnen van school en uit de desbetreffende wijk, maar dit is niet een vaststaand doel.

Conclusie: De ene Kliederkerk start vanuit missionaire redenen, de ander vanuit het verlangen randkerkelijken te bereiken. Wat ze allemaal gemeen hebben is dat het gaat over het bereiken van kinderen in hun gezinscontext.

Vorm (eigen gemeenschap/aanhaken bij kerk/in kerkgebouw) Verbinding met gemeente?

Kliederkerk A: De Protestantse kerk in plaats A initieert Kliederkerk buiten haar eigen muren, in een dagcentrum waar normaal gesproken mensen met een beperking worden begeleid. 'Neutraal' terrein en in de betreffende wijk. Wel verwijst ze ook terug naar de 'moedergemeente'. Sinds kort is er elke Kliederkerk bijeenkomst ook een predikant aanwezig die naast leiding te geven aan de viering, ook tijdens het 'samen ontdekken' rondloopt en een praatje maakt met de bezoekers. Wanneer mensen

²¹⁰ Organisator B verwijst naar het Mentality-model van Motivaction, waarin acht verschillende milieus worden onderscheiden, waarvan de Moderne Burgerij de grootste is in Nederland. Zie ook: <http://www.motivaction.nl/mentality/de-acht-mentality-milieus/moderne-burgerij>

vragen hebben, diepgang zoeken of meer willen weten over de kerk vinden ze een laagdrempelige ingang in gesprek met deze predikant. Het heeft niet tot doel een aparte gemeente te worden en ook niet om mensen perse lid te laten worden van de Protestantse Kerk.

Kliederkerk B: Organisator B, initiatiefnemer van Kliederkerk in plaats B, is zelf predikante en pionier, waardoor de verbindingen met de plaatselijke kerk natuurlijk snel gemaakt is. Volgens haar helpt Kliederkerk mensen om überhaupt aan te kunnen haken bij een geloofsgemeenschap en dat is het begin van geloofsontwikkeling.

Kliederkerk C: Organisator C vertelt het fijn te vinden dat gezinnen die Kliederkerk bezoeken en zelf geen kerkelijke gemeenschap hebben, zich uiteindelijk zullen aansluiten bij hun gemeenschap. Ze hopen dat deze gezinnen ook mee zullen draaien bij de wekelijkse diensten en huiskringen. “Ik vind het ook zeker belangrijk dat kinderen ook naar een kindernevendienst leren gaan en ook zonder hun ouders kunnen. Volgens mij is dat ook heel belangrijk. Daarom hebben we ook geen Kliederkerk elke week, maar gewoon af en toe eens.”

Kliederkerk D: Het initiatief komt dus vanuit Organisator D in samenwerking met (pioniersplek). (dit missionaire project wordt ondersteund door drie verschillende kerken). Het zou een mooie ontwikkeling zijn als de bezoekers van Messy Church uiteindelijk een eigen gemeenschap zullen vormen. Als volwassenen echter meer verdieping zoeken, zouden ze hen doorverwijzen naar het missionaire project.

Conclusie: Alle Kliederkerken zijn in meer of mindere mate verbonden met een traditionele kerk of (missionaire) gemeenschap.

- In één van de Kliederkerken is altijd een predikant aanwezig die rondloopt en contacten legt. Voor verdieping kan zo makkelijk worden verwezen naar de Protestantse kerk verderop.
- Een organisator stelt dat Kliederkerk mensen helpt om überhaupt aan te kunnen haken bij een geloofsgemeenschap en dat is het begin van geloofsontwikkeling.
- Een organisator hoopt dat mensen die Kliederkerk bezoeken en zelf geen kerkelijke gemeenschap hebben, ook mee zullen gaan draaien bij de wekelijkse diensten en huiskringen van de gemeenschap die Kliederkerk organiseert.
- We horen van organisatoren dat ze het fijn zouden vinden als er vanuit bezoekers van Kliederkerk een eigen gemeenschap zou ontstaan. Wanneer mensen om meer verdieping vragen, wijzen ze (echter) altijd door naar de plaatselijke kerk of gemeenschap waaraan zij verbonden is.

Met het hele gezin

Kliederkerk A: Dat het voor het hele gezin is, is één van de belangrijkste doelen, volgens organisator A. Een Kliederkerk bijeenkomst is geslaagd wanneer iedereen, van dreumes tot volwassene, een goede zinvolle middag heeft gehad. Ze hoopt dat iedereen iets mee kan nemen van het verhaal of het thema en ziet ook de volwassenen genieten.

Kliederkerk B: Organisator B: “Dat je het als gezin doet, dat is belangrijk!”

Kliederkerk C: In Kliederkerk C zijn er behoorlijk wat kerkelijke kinderactiviteiten. Hier komen vaak alleen kinderen die al bij een gemeente aan zijn gesloten en wordt er van ouders gevraagd weer weg te gaan. Kliederkerk doe je echt met je ouders. Je knutselt samen en beleeft het verhaal. Dat trek ook juist de mensen die niet aan kerkelijke gemeenschap verbonden zijn.

Pubers zijn niet de doelgroep van onze Kliederkerk, aldus organisator C. Wanneer de kinderen die er

nu binnen de gemeenschap zijn groter worden, zullen ze waarschijnlijk andere activiteiten erbij gaan doen. Of ze laten de pubers mee helpen met Kliederkerk en binnen de eigen gemeenschap.

Kliederkerk D: Wanneer je met het hele gezin bezig bent rondom het christelijke geloof, wordt het een gezinsproces. Als kinderen echt aangeraakt worden door God, wordt het een makkelijkere stap voor God te kiezen dan wanneer het apart van de ouders plaatsvindt. De hoop is natuurlijk dat het hele gezin aangeraakt wordt!

Conclusie: Wat Kliederkerk bijzonder maakt, zo stellen de organisatoren, is dat het met het hele gezin wordt beleefd.

- Merkbaar uit hun voorbeelden is dat ze voornamelijk gericht zijn op gezinnen met jonge kinderen.
- Door als gezin samen bezig te zijn met het Christelijk geloof, wordt het een gezinsproces. Eventuele stappen in geloof worden makkelijker gemaakt wanneer de ouders hierin mee kunnen komen.
- Deze focus op het hele gezin, trekt gezinnen die niet bij een (kerkelijke) gemeenschap betrokken zijn.

Verschillende leeftijden bij elkaar

Kliederkerk A: Door verschillende leeftijdsgroepen bij elkaar te zetten, merk je dat er op een andere manier wordt geleerd dan in een klaslokaal. Soms heeft een kind zo'n andere blik op iets, waardoor een volwassene duidelijk aan het denken wordt gezet. En andersom ook!

Kliederkerk D: De onbevangenheid van jongere kinderen kan oudere kinderen weer aan het denken zetten. Daarin voegt het wel iets toe aan de eigen geloofsbeleving, ook bij kinderen. Door het met elkaar daarover te hebben en te delen; het praten over je persoonlijk geloof, wie God voor je is.

Conclusie: Door verschillende leeftijden bij elkaar te zetten creëer je een omgeving waarin veel van elkaar kan worden geleerd. Jongeren zetten ouderen aan het denken en andersom. Het is belangrijk dat tussen verschillende leeftijden gesprekken plaatsvinden over persoonlijk geloof.

Verdiepen in Bijbelverhalen (kennismaken met, ervaren van, beleven van)

Allemaal benoemden ze ook 'Bijbelverhalen' als een belangrijk uitgangspunt.

Kliederkerk A: Het is vernieuwend. Het is iets dat niet eerder op deze manier in Nederland is uitgevoerd. Het is op een andere manier met de Bijbel en ons geloof bezig te zijn.

Kliederkerk B: Kliederkerk B stelt dat Kliederkerk een plek is om kennis te maken met de Bijbelverhalen voor iedereen, van jong tot oud. Ze behandelen hier niet alleen Bijbelverhalen, maar kiezen er soms ook voor een Christelijk thema te behandelen zoals ze bij Sint Maarten ook hebben gedaan. Ze gaan er hierbij altijd vanuit dat de bezoekers er vrij weinig van af weten en steken laagdrempelig is.

Ze hopen dat de bezoekers door die verhalen ervaren dat er een God is die je vertrouwen kunt en het geloof kunnen ervaren. En dat Jezus er is, die je na kunt volgen.

Kliederkerk C: Organisator C hoopt dat hun doelgroep de Bijbelverhalen gaan ontdekken, daar enthousiast voor gaan worden en uiteindelijk tot geloof gaan komen. Van de Kliederkerk hopen ze dat de bezoekers op een speelse manier de Bijbel kunnen ontdekken en daarbij iets van Jezus liefde voelen. "Het gaat er eigenlijk om dat je het verhaal echt beleefd en dat je het verhaal op een leuke manier kan brengen."

Kliederkerk D: Op veel plekken wordt van bezoekers verwacht rustig te zitten en te luisteren naar een verhaal. De meerwaarde van Kliederkerk is dat je hier kan leren van Bijbelverhalen door te doen,

door activiteiten te ondernemen. Ze verlangen ernaar diepgang te leggen in de gedachte achter de activiteiten en willen het niet laten bij het overbrengen van bepaalde christelijke normen en waarden.

Conclusie: Bijbelverhalen worden overgebracht op een vernieuwende manier; door middel van activiteiten worden elementen van het verhaal echt beleefd. Je leert de verhalen kennen door te 'doen', niet door alleen te luisteren. Het is een actief en creatief proces, met de hoop dat de bezoekers in die verhalen God leren kennen.

Informeel en laagdrempelig

Kliederkerk A: Het concept van Kliederkerk wordt als laagdrempelig en toegankelijk activiteit voor gezinnen gezien. Het geloof wordt beleefd op een minder statische manier dan in de traditionele kerk, aldus Organisator A.

Kliederkerk B: Organisator B ziet Kliederkerk als een informele plek waar ontmoetingen plaats kunnen vinden en waar men op een laagdrempelige manier samen bezig is met de Bijbelverhalen. Die laagdrempeligheid wordt gekenmerkt doordat ze er niet vanuit gaan dat de bezoekers al een hele geloofsbeleving hebben. In die zin zit het op afstand van een traditionele kerkviering, waar je veel meer kennis van zaken veronderstelt van de bezoekers. "Het is heel voorzichtig iets van God aanbieden in het dagelijkse leven van de mensen."

Kliederkerk C: Het is als buitenstaander makkelijk langs komen bij Kliederkerk, hier kun je gewoon lekker aan de slag gaan, ben je creatief bezig en krijg je een stukje inhoud mee. Dit biedt een informelere sfeer dan wanneer je in strak opgestelde kerkenbanken moet zitten.

Kliederkerk D: Voor de kinderen het evangelie op een laagdrempelige manier brengen.

Conclusie: Kliederkerk wil een plek zijn waar mensen zo binnen durven te lopen, zich op hun gemak voelen en waar men makkelijk aan kan sluiten bij de elementen van de bijeenkomst. Er wordt niet veronderstelt dat je al kennis hebt van de Bijbelverhalen en door 'gewoon' aan de slag te gaan met activiteiten voel je al snel onderdeel van het geheel.

Ontmoeting/ relaties opbouwen

Kliederkerk A: Organisator A hoopt dat Kliederkerk een terugkerend activiteit wordt waar een vaste kerngroep komt en dat er daarnaast steeds ook nieuwe bezoekers zullen komen kijken en meedoen. Zij benoemt het 'samen ontmoeten', naast het 'samen vieren' als de belangrijkste kenmerken van Kliederkerk.

Kliederkerk C: In Kliederkerk C proberen de vrijwilligers steeds meer om individueel in gesprek te gaan met de bezoekers. Ze hopen hierin wat van het evangelie mee te geven en denken dat dit altijd via relatie- en gemeenschapsvorming gaat.

Conclusie: Eén van de doelen van Kliederkerken is om uiteindelijk een gemeenschap te vormen of mensen bij een gemeenschap aan te laten sluiten. Het faciliteren en stimuleren van ontmoetingen is daarom ook belangrijk voor hen. Vrijwilligers worden steeds aangemoedigd niet alleen te focussen op het aanbieden van activiteiten, maar ook op het in gesprek gaan bezoekers.

Samen eten

Gezamenlijk een maaltijd nuttigen is, naast samen ontdekken en samen vieren, een belangrijk onderdeel van Kliederkerk. **Kliederkerk A**, **Kliederkerk C** en **Kliederkerk D** vertellen dit echt als verbindend element te zien en pakken daarom aardig uit. **Kliederkerk B** kiest ervoor om niet af te sluiten met een maaltijd, maar met koffie en wat lekkers. Het is het moment om relaties verder op te bouwen en mensen te ontmoeten.

Conclusie: Samen een maaltijd nuttigen werkt verbindend en geeft weer de mogelijkheid om op een informele manier relaties verder op te bouwen.

Kinderen (eerst)

Kliederkerk A: 'We moeten iets met die kinderen tijdens de preek', hoor je kerken soms zuchten. Bij Kliederkerk niet; daar staan de kinderen centraal en worden ze niet 'weggestuurd', maar ervaar je het allemaal samen.

Kliederkerk B: De kinderen komen eerst en daar de begeleiders van (dat kan dus ook een buurvrouw, kennis of tante of nichtje zijn). Organisator B laat dan ook voor de kinderen betalen. Er wordt per kind een bijdrage gevraagd. Dat geeft dus ook wel aan dat zij de primaire doelgroep is.

Kliederkerk C: Ook Organisator C benoemt het duidelijk wanneer ze de doelgroep omschrijft; Kliederkerk is voor jonge gezinnen met kinderen in de leeftijd van 0-9 jaar, die normaal niet naar de kerk gaan.

Kliederkerk D: In alles wat Organisator D zegt hoor je dat ze kinderen binnen Kliederkerk centraal zet. Ze vindt het belangrijk dat ouders erbij zijn zodat ook zij hun proces mee maken en misschien ook God leren kennen, maar het eerste 'doel' lijkt te liggen bij de kinderen.

Conclusie: Organisatoren van Kliederkerk zetten de kinderen centraal en willen hun programma's aan hen laten aansluiten. Wat hen onderscheid van een kinderclub is dat het de bedoeling is om samen met je gezin of een (andere) volwassene te ondernemen. Toch blijft de nadruk liggen op de aansluiting die kinderen kunnen vinden bij het samen ontdekken van het Bijbelverhaal, het samen vieren en het samen eten.

Gesprek over geloof op gang brengen tussen volwassenen en kinderen

Alle organisatoren van de onderzochte Kliederkerken vertellen het gesprek tussen ouder en kind te willen stimuleren, dit wordt vergemakkelijkt door de gemaakte knutsels, hopen ze. Zo kunnen ouders en kinderen er thuis makkelijk op terug komen en het een plaatje in huis geven. Kliederkerk is een middel om gesprekken over het persoonlijke geloof van kinderen en ouders (weer) op gang te helpen.

= de conclusie

Creativiteit (nieuwe manieren van leren)

Organisatoren vertellen blij te zijn met het concept van Kliederkerk, omdat je hier op een andere manier bezig bent met Bijbelverhalen. Door middel van een creatief proces waarop je op allerlei verschillende manieren in aanraking bent gekomen met het thema, wordt er niet alleen kennisgemaakt met een Bijbelverhaal, maar wordt deze ook beleefd.

Kliederkerk B: Organisator B legt uit dat Kliederkerk goed past binnen Kliederkerk B, omdat hier veel creatieve activiteiten te vinden zijn. Het past bij de mensen in het dorp om met je handen bezig te zijn!

Kliederkerk C: Op speelse manieren Bijbelverhalen en God leren kennen.

Conclusie: Organisatoren vertellen blij te zijn met het concept van Kliederkerk, omdat je hier op een andere manier bezig bent met Bijbelverhalen. Door middel van een creatief proces waarop je op allerlei verschillende manieren in aanraking bent gekomen met het thema, wordt er niet alleen kennisgemaakt met een Bijbelverhaal, maar wordt deze ook beleefd. Daarnaast focust deze manier van leren zich niet alleen op het 'luisteren', maar ook op het leren door te doen, door te ondernemen en door te ervaren.

Missionair

Kliederkerk A: Zie bij 'Ontstaan'. (Deze Kliederkerk hoopt vooral dat ze helpt om mensen, die de kerk al kennen, in verbinding te brengen of houden met de kerk. Toch geeft ze aan niet perse als doel te hebben dat de bezoekers lid worden van de Protestantse Kerk.)

Kliederkerk B: Zie bij 'Ontstaan'. (Jonge gezinnen vinden de weg naar de kerk niet meer. Via Kliederkerk kan dit wel gestimuleerd worden.)

Kliederkerk C: Organisator C vertelt dat ze in Kliederkerk C bewust gekozen hebben om het KliederKERK te noemen. Op die manier geven ze aan wat het belangrijkste is voor hen. Als mensen niet geïnteresseerd zijn in het evangelie, vertelt ze, dan houdt het misschien op. "Dat liever dan dat je het zomaar laat gebeuren." In de viering komen ook duidelijk christelijke elementen naar voren; ze zingen en bidden. Ze willen niet om hun christelijke identiteit heen draaien. Het gestelde doel is dan ook om mensen die niets met de kerk hebben weer binding aan een gemeenschap te kunnen geven. Kliederkerk is een laagdrempelige manier om dit doel te kunnen halen.

Kliederkerk D: Zie 'Met het hele gezin'. Ze hopen dat kinderen Jezus leren kennen en tot geloof komen het liefst met het hele gezin. Messy Church Kliederkerk D heeft dus niet als doel om bezoekers uiteindelijk te laten aansluiten bij de missionaire gemeenschap, maar Organisator D merkt wel dat bezoekers het linken aan deze missionaire gemeenschap en het zien als laagdrempelige kennismaking met het project.

Conclusie: Elke organisator vertelt in meer of mindere mate over hun missionaire motieven. We proeven de hoop dat gezinnen de weg naar de kerk of naar een gemeenschap (weer) weten vinden. En bovenal dat ze kennismaken met het evangelie en Jezus leren kennen.

Bekendheid met de landelijke visie?

Kliederkerk A: Kliederkerk A was de eerste Kliederkerk in Nederland die van start ging. Martine is hierbij kartrekker. Zij heeft dan ook de visie en het idee overgebracht aan het kernteam.

Kliederkerk B: In Kliederkerk B dachten ze als een van de eersten in Nederland na over het opzetten van een Kliederkerk. Er was toen nog geen landelijk netwerk en dus ook nog geen landelijk opgestelde visie. Organisator B had vrij snel contact met Martine die in Kliederkerk A aan een Kliederkerk aan het opstarten was. In Kliederkerk B bedachten ze toen hun eigen 'plaats B' variant. Al pratende zijn ze samen met een klein team verder gaan denken over de vorm.

Kliederkerk C: Organisator C geeft aan niet echt bekend te zijn met de visie van Kliederkerk Nederland. Toen ze begonnen kregen ze via Martijn Vellekoop een reader van Messy Church England. Hierin werd ook duidelijk dat het belangrijk is om je Kliederkerk niet anders te verkopen dan dat het is; het draait om het evangelie en ga daar dan ook voor. Dit zie je duidelijk terugkomen in hun eigen visie.

Met Versteeg hebben ze destijds één keer een gesprek gehad. Dit ging niet perse over de visie achter Kliederkerk, maar meer over de aanpak en over praktijkverhalen en tips vanuit Kliederkerk A.

Kliederkerk D: Kliederkerk D is, van de door ons onderzochte Kliederkerken, degene die het laatste van start is gegaan. Inmiddels is er een tweedelige handleiding beschikbaar. Met die handleiding zijn ze aan de slag gegaan. Ze zijn één keer door JOP gebeld voor eventuele vragen, maar Organisator D vertelt dat ze hun eigen weg er zelf wel in konden vinden en het contact niet nodig hebben. Wel is ze aangesloten bij de facebookgroep en Pinterestborden van Kliederkerk.

Ze merken dat ze in hun visie aan het verschuiven zijn. Ze willen niet zozeer Bijbelverhalen delen, maar ze willen delen wie Jezus voor je wilt zijn. Ze werken dus wel met de Bijbelverhalen, maar zijn steeds opzoek naar het overbrengen van de diepere boodschap die het evangelie brengt. Organisator

D merkt dat ze qua visie dus steeds meer richting Messy Church England gaan.

Conclusie: Elke organisator vertelt op een andere manier met de landelijke visie bekend te zijn geraakt. De één via organisatoren van Kliederkerk Nederland, de ander via Messy Church en weer een ander via de 'nieuwe' tweedelige handleiding. Opvallend is dat in gesprek met Kliederkerk Nederland voornamelijk praktische thema's naar voren kwamen.

Deelvraag 9. Hoe wordt intergenerationeel vieren vormgegeven in een Kliederkerkbijeenkomst?

Vorbereidingen

- **Kliederkerk A:** Als vrijwilligers op tijd verzamelen op de locatie, zodat je alles klaar hebt staan als de bezoekers binnen komen druppelen. Zo kun je alle aandacht geven aan het contact leggen met de gezinnen.
- **Kliederkerk A:** Als organisatoren nog wat eerder aanwezig zijn dan de vrijwilligers. Dan kun je alle spullen per activiteit klaar leggen voor de vrijwilligers. Dat geeft rust. Zij kunnen dan zo hun stapeltje spullen pakken en het klaar leggen op 'hun' tafel.
- **Kliederkerk A:** Na de voorbereidingen en uitdenken van de activiteiten met het kernteam (zie deelvraag 11) worden alle vrijwilligers gemaild bij welk activiteit ze staan en wat er van hen verwacht wordt. Ook kunnen ze lezen wat de achterliggende gedachte hierbij is.
- **Kliederkerk A:** Een plattegrond maken van waar welke activiteiten plaatsvinden, zodat het duidelijk is voor de vrijwilligers waar ze moeten zijn.
- **Kliederkerk C:** Het kernteam van drie mensen denkt de activiteiten uit, sturen alle vrijwilligers een beschrijving van hoe de activiteit eruit ziet, welke taak ze hebben en voor welke spullen ze moeten zorgen. Elke vrijwilliger zorgt dus voor zijn eigen materialen.
- **Alle kliederkerken** vertellen de creatieve ideeën voor de activiteiten voornamelijk van internet te halen, bijvoorbeeld van Pinterest. Daarnaast worden ideeën uitgewisseld op de besloten facebookpagina van de organisatoren van Kliederkerken in Nederland.
- **Kliederkerk C:** Als het kernteam bij elkaar komt, lezen we eerst het Bijbelverhaal samen door. Daarna proberen we bij elk aspect van het verhaal een activiteit te bedenken. Daarnaast iets met een spelvorm, iets actiefs en iets met eten en drinken (bijvoorbeeld crackers versieren). Je probeert het zo in elkaar te zetten dat de bezoekers er echt iets bij kunnen beleven
- **Kliederkerk C en Kliederkerk A:** iedereen uit het team heeft zo'n beetje zijn eigen taak en weet wat er van hem of haar wordt verwacht.
- **Kliederkerk C:** om te waarborgen dat er genoeg verscheidenheid in de activiteiten is en dat het ook voor jongens leuk is, kijkt er altijd nog even een man naar de ideeën van het vrouwelijke kernteam. Hij kijkt ook of de achterliggende gedachte er genoeg in verwerkt is.
- **Kliederkerk C:** Organisator C vertelt trots te zijn op het team (de gemeenschap) dat elke keer weer bereid is allerlei voorbereidingen te treffen en tijd en energie in Kliederkerk te stoppen. Volgens haar een succesfactor om zoiets op te kunnen zetten.

Welkomstteam

Kliederkerk A en Kliederkerk C hebben bewust een welkomstteam dat elke keer uit twee mensen bestaat. Zij heten niet alleen de bezoekers welkom bij binnenkomst, maar tijdens het uurtje 'samen ontdekken' lopen ze ook rond om in contact te komen met de gezinnen. Daarnaast kunnen ze in Kliederkerk A op deze manier, indien nodig, een andere vrijwilliger even helpen. Naast het welkomstteam is er hier ook altijd een **predikant aanwezig**. Ook hij of zij gaat in gesprek

met de gezinnen en maakt een praatje. Organisator A stelt dat deze combinatie een goede zaak is. Het welkomsteam wordt als laagdrempelig ervaren, maar wanneer mensen verdiepende vragen hebben of iets meer informatie willen over de kerk, kunnen ze juist bij deze predikant terecht.

Conclusie: Een daarvoor aangesteld persoon of team verwelkomt mensen die binnen komen, ze krijgen naamplaatjes en uitleg over de gang van zaken.

Onderdeel 1. Samen ontdekken

Samen activiteiten doen

(Onderbouwing) **Alle vier de organisatoren** van plaatselijke Kliederkerken geven aan dat het gezinsleven vaak zo gescheiden verloopt. Het ene kind heeft zijn sport daar, het andere kind een hobby weer ergens anders. Ouders hebben hun eigen activiteiten, kinderen zitten in aparte groepen op school. Het weekend is in de standaard het moment waarop er wel een gezamenlijk gebeuren kan ontstaan. Kliederkerk faciliteert hiermee ook een behoefte van gezinnen.

Het samen mee maken van activiteiten en een viering kan het ook voor ouders en kinderen makkelijker maken om thuis over deze christelijke thema's en verhalen door te praten. (**Kliederkerk B**; geloofsopvoeding en relatie ouder-kind). **Kliederkerk A:** Organisator C vertelt ons dat ze weet dat bepaalde gezinnen thuis de werkjes op een mooi plekje neerzetten. Dat maakt het makkelijker om zelf erover door te praten, maar maakt ook dat vriendjes en vriendinnetjes er ook naar vragen. Kinderen kunnen aan de hand van de gemaakte werkjes makkelijk uitleggen waar het verhaal over ging.

Kliederkerk A: samen activiteiten ondernemen, maakt dat de gezinstijd een positieve ervaring wordt. Organisator C hoopt dat ouders op deze plek makkelijk hun kind kunnen complimenteren en bemoedigen.

Kliederkerk D: samen activiteiten ondernemen, maakt ook dat ouders onderling en kinderen onderling snel contact met elkaar hebben. Het is laagdrempeliger om elkaar te ontmoeten in dat wat je onderneemt.

Kliederkerk D: Wanneer verschillende generaties samen activiteiten doen, leren ze samen te werken en rekening met elkaar te houden. *“De ene keer ben jij de onwetende en de andere keer ben jij degene die juist meer weet en de ander kan helpen. En al die rollen zorgen voor een bepaalde opbouw van je zelfvertrouwen en een leerproces.”*

Conclusie: Bij Kliederkerk ondernemen kinderen activiteiten samen met volwassenen. Bij deze activiteiten vindt er communicatie en overleg plaats. Organisatoren geven aan dat dit een behoefte is van gezinnen, omdat de rest van het leven vaak zo apart van elkaar wordt beleefd. Wanneer verschillende generaties samen activiteiten doen, leren ze samen te werken en rekening met elkaar te houden. Het samen 'beleven' en het meenemen van de gemaakte (knutsel)werkjes bieden ook aanknopingspunten voor ouders en kinderen om thuis over deze christelijke thema's door te praten.

Activiteiten aanbieden die voor iedereen (en alle leeftijden) interessant zijn

- **Kliederkerk A:** voor (jonge) tieners verzorgen ze sinds kort steeds een puzzelvorm, dat meer uitdaging voor deze groep biedt. Zo kunnen ze bijvoorbeeld bij elk activiteit van de vrijwilligers een puzzelstukje krijgen, die wanneer je alles bij elkaar gespaard hebt iets zegt over het onderwerp.

- **Kliederkerk A** en **Kliederkerk B:** het aanbieden van een activiteit met een eenvoudige en een wat moeilijkere versie.

- **Kliederkerk B:** Naast een creatief/knutselactiviteit ook altijd een meer 'jongens' achtig activiteit (spelvorm/actief) verzorgen, zonder jongens en meisjes uit elkaar te halen

- **Kliederkerk C:** In Kliederkerk C hebben ze ook elke keer een ruimte die dient als babyroom. Ook

deze wordt elke keer weer gedecoreerd n.a.v. het thema, bijvoorbeeld een snoozelruimte.

- **Kliederkerk C:** probeert ook voor alle leeftijden iets neer te zetten. Niet alleen knutselactiviteiten, maar ook iets 'groots' dat je moet bouwen. Of iets waar je voor moet hameren en spijkeren.

- **Kliederkerk D:** Elke keer verzorgen ze hier drie of vier verschillende activiteiten. Eén daarvan is altijd koken. Verder een knutselactiviteit en iets in een spelvorm. Alles gebeurt samen met de ouder(s), maar is wel gericht op het niveau van de kinderen zodat zij goed mee kunnen komen.

Conclusie: Er is afwisseling tussen knutsel-, verf-, spel- en voedsel/kook-, bewegings- en bouwactiviteiten. Het gevarieerde aanbod maakt dat bezoekers van verschillende leeftijden en met verschillende intelligenties en interesses worden aangesproken en over het thema kunnen leren op een manier die bij hen past. Bij verschillende activiteiten worden ook makkelijke en moeilijkere varianten aangeboden.

Duidelijk maken dat de activiteiten zijn bedoeld om met het hele gezin te doen

Kliederkerk B: Dit vinden ze belangrijk omdat ouders en kinderen er dan nog over door kunnen praten

- het team er van op de hoogte brengen (**Kliederkerk B**)

- door het te zeggen bij binnenkomst

- door ouders er op aan te spreken wanneer ze lange tijd alleen of alleen met volwassenen samen zijn (**Kliederkerk D**)

- door het op de flyers en uitnodigingen te zetten

Conclusie: Bij binnenkomst krijgen bezoekers te horen dat het de bedoeling is dat ouders en kinderen samen de activiteiten uitvoeren. Dit staat ook meestal op de PR en op de uitgereikte informatiebulletin. Daarnaast kennen de vrijwilligers het concept en kunnen ze ouders aanmoedigen dit op te pakken.

Een achterliggende gedachte achter de activiteiten hebben

- deze vervolgens ook op het uitleg formulier meegeven (**Kliederkerk A:** We zien dat ouders hierover in gesprek met hun kinderen proberen te gaan, zeker de gezinnen die vaker komen); (**Kliederkerk B:** ze geven elke keer wel een programma mee met uitleg, maar benutten dit niet perse. Ze willen ouders wat meer aanmoedigen het ook echt te lezen);

- **Kliederkerk A:** Bij de activiteit zelf ook een bordje neerzetten met uitleg en achterliggende gedachte. Als alle activiteiten eenzelfde achterliggende thema hebben, kunnen ook gezinnen met kinderen van verschillende leeftijden, allemaal rondom hetzelfde thema bezig zijn. Daarnaast maakt het daardoor niet uit of je een activiteit wel of niet hebt gedaan; je hebt allemaal iets mee gekregen over het verhaal, wat in de viering weer terug zal komen.

- **Kliederkerk B:** Organisator B zoekt naar manieren om deze achterliggende gedachte meer ter sprake te brengen. Ze denkt erover na om vragen mee te geven of neer te leggen bij een activiteit. Of vrijwilligers deze vragen te laten stellen onder het knutselen, maar ze wilt niet te therapeutische overkomen. Het moet ook leuk blijven. De betekenis komt meer terug in de viering.

Kliederkerk D: Ook in Kliederkerk D proberen ze steeds het thema scherp te krijgen en niet oppervlakkig te blijven. Bezoekers krijgen het Bijbelverhaal mee naar huis, zodat ze het thuis nog eens kunnen lezen.

Conclusie: De gedachte achter een activiteit staat op het bij binnenkomst uitgereikte informatieblaadje en bij twee Kliederkerken op een bordje bij de tafel. Observaties wijzen uit dat vrijwilligers of ouders vragen stellen over de ontdekkende activiteit die te maken hebben met het Bijbelse thema. Korte geloofsgesprekjes komen hierdoor op gang. Doordat de activiteiten rondom

één thema zijn opgezet, maakt het niet uit welke activiteiten je wel of niet hebt gedaan; je bent altijd rond hetzelfde verhaal bezig geweest.

Een activiteit aanbieden waar geen vrijwilliger bij zit

Kliederkerk A: Organisator A vertelt dat ze soms zoveel activiteiten hebben, dat ze ook wel activiteiten ‘onbemand’ laten. Dit heeft tot gevolg dat kinderen het wel met hun ouders moeten gaan doen. Er staat een uitleg bordje bij. Je ziet ze dan samen aan de slag gaan.

Conclusie: Soms is het goed om een activiteit aan te bieden waar geen vrijwilliger bij zit. Een activiteit ‘onbemand’ laten en er een uitlegbordje bij zetten, daagt ouders en kinderen uit om samen aan de slag te gaan.

Activiteiten niet te makkelijk maken

Kliederkerk B: de kinderen die we het aanbieden zijn nog niet heel oud, ze hebben bij het maken van de activiteiten vaak een volwassene nodig

Kliederkerk A: Ook het kernteam van Organisator C probeert ook steeds wat moeilijks er bij te doen. Zo gingen ze een keer hameren en timmeren en moesten de vaders mee doen, omdat het anders te gevaarlijk was.

Conclusie: Door het aanbieden van een activiteit dat voor het gemiddelde kind net wat moeilijk is, of waar bijvoorbeeld een langer of sterker persoon bij nodig is, heeft een kind een volwassene nodig.

(Jonge) tieners verantwoordelijkheden geven

Kliederkerk A: Vooral de leeftijd van 11-12 jaar wordt al een moeilijke leeftijd ervaren. De kinderen vinden de activiteiten snel kinderachtig. Door ze te vragen om bij een activiteit te gaan staan en deze uit te leggen en de jongere kinderen te helpen, vinden ze uitdaging en waardering. Maar het brengt de tieners niet alleen zelf wat, zij brengen ook wat over aan de bezoekers. Organisator A noemt een voorbeeld waarin een 12 jarige jongen vaker helpt en bij de uitleg over een activiteit vaak nog meer verteld over de achterliggende gedachte, dan de gemiddelde vrijwilliger!

Kliederkerk B: De tieners die komen, komen altijd om te helpen bij een activiteit.

Conclusie: Kliederkerken geven ook regelmatig tieners een rol in de bijeenkomst door hen een activiteit te laten leiden. Zo voelen ze zich verantwoordelijk en dragen zij bij aan de gemeenschap.

De activiteiten bevinden zich (zo veel mogelijk) in dezelfde ruimte

Kliederkerk A: dit biedt de mogelijkheid aan gezinnen met kinderen uit verschillende leeftijdsgroepen wel bij elkaar in de buurt te zijn. Zo kan er onder de activiteiten even contact zijn en kan een kind bijvoorbeeld even naar zijn vader toe lopen om iets te laten zien of te vertellen.

Kliederkerk B: als iedereen met elkaar in dezelfde ruimte is, kun je samen dezelfde ervaringen op doen

Conclusie: Kliederkerk houdt verschillende generaties bij elkaar in één ruimte. Voor ouders met meerdere kinderen is dit handig. Het ene kind kan eventueel aan andere activiteiten deelnemen dan de ander, maar communicatie met gezinsleden blijft mogelijk.

Volwassenen bij Kliederkerk

Kliederkerk C: denkt na hoe ze volwassenen die mee komen (ook bijvoorbeeld tantes o.i.d.) iets meer mee kunnen geven en iets meer verdiepend kunnen aanbieden. Een van de vrijwilligers heeft laatst een verdiepingsta4tje opgehangen in de ruimte. Dit ging ook over het thema en bracht nog wat meer achtergrond informatie en vragen voor volwassenen. Dit hopen ze vaker te doen.

Alle Kliederkerken geven aan dat er nooit zomaar een volwassene zonder kind(eren) binnenkomt

lopen. **Organisator D** vertelde wel dat er iemand alleen langs kwam die betrokken was bij de pioniersplek waarmee wordt samengewerkt. Diegene kreeg al snel een taak toebedeeld en ging mee helpen. Vrijwilligers moedigen ouders ook aan om ook een eigen knutsel te maken en niet alleen naast hun kinderen te gaan zitten en af en toe te helpen.

Conclusie: Over de rol van volwassenen bij Kliederkerk wordt veel nagedacht. Manieren om verdieping te bieden en hen zelf creatief bezig te laten zijn, worden uitgetoetst.

Overige opmerkingen:

Kliederkerk B: Organisator B kiest voor één bepaalde werkvorm, om dat ze rust wil creëren en een sfeer wil hebben waarin kinderen makkelijk mee kunnen doen.

Kliederkerk C: De lengte van de activiteiten bepalen ze per keer. Hun streven is een uurtje voor het onderdeel 'samen ontdekken', maar wanneer kinderen hangerig worden passen ze dat zo aan en gaan ze bijvoorbeeld eerder beginnen met de viering.

Onderdeel 2. Samen vieren

Alle organisatoren vertellen de volgende dingen in de praktijk te (willen) brengen:

- Interactie creëren door vragen te stellen
- De achterliggende gedachte van de werkjes duidelijk naar voren brengen
- De werkjes fysiek laten zien en een rol laten spelen in een verhaalvertelling

Kliederkerk A: Om te voorkomen dat de viering alleen op kinderen gericht is, probeert degene die leiding geeft aan de viering ook vragen te stellen aan de ouders. De viering wordt kort gehouden zodat iedereen (inclusief de ouders) er hun aandacht bij kunnen houden. Niet het vele is goed, maar het goede is veel.

Kliederkerk B: In Kliederkerk B krijgen niet alleen kinderen een rol aan gewezen, maar soms ook een ouder. Er is wel iemand die het verhaal leidt, maar iedereen mag meedoen en meepraten. Het verhaal is dus ook flexibel in te vullen. In de viering is ook vaak iets wat kinderen samen met hun ouders moeten doen. Bijvoorbeeld; kaarsjes aansteken.

Door woorden te geven aan (christelijke) thema's en verhalen, help je bezoekers zelf woorden te geven aan waar ze over nadenken en hoe ze in gesprek kunnen met elkaar. Door een soort rituelen te doen (zoals het aansteken van een kaarsje, of het zingen van een bepaald lied) helpen om de bezoekers ook voor thuis iets mee te geven wat ze kunnen blijven doen. Op de facebookpagina zetten ze soms een liedje of filmpje dat gebruikt is in de viering, zodat mensen er thuis nog eens naar zouden kunnen luisteren

Kliederkerk C: Kliederkerk C start elke viering met het liedje 'welkom, welkom', dat werd hen aangeraden door andere Kliederkerken. En ook het zegenlied met parachute hebben ze overgenomen van het idee van een andere Kliederkerk.

Kliederkerk D: In Kliederkerk D komt er elke keer iemand met een 'handpop' een verhaal vertellen. Bezoekers die vaker komen herkennen de pop. Het Bijbelverhaal wordt op een ontspannen en eigentijdse manier verteld. Om het niet te oppervlakkig te houden zorgen ze sinds kort dat het Bijbelverhaal ook uit de Bijbel wordt opgelezen en zetten ze ook vaak nog een filmpje aan waarin het verhaal nog op een andere manier wordt overgebracht. Samen zingen ze een liedje en er wordt gebeden.

Conclusie: de viering bevat interactie met kind en ouder. Het achterliggende verhaal (van de activiteiten) wordt uitgelegd. Sommige Kliederkerk maken gebruik van multimedia. Vaak wordt er een liedje gezongen en plenair gebeden.

Onderdeel 3. Samen eten

Kliederkerk A: Kliederkerk biedt ook voor (groot)ouders en andere volwassenen een plek om samen te komen en mensen te ontmoeten. Dit zie je vooral bij het eten gebeuren.

Kliederkerk C: Organisator C vertelt dat er een heel team is van voornamelijk 60 plussers (ouders van de organisatoren) die elke keer het eten verzorgen, tafels dekken en klaarzetten. Zo kan het team zich helemaal bezig houden met de activiteiten en de viering. Ze pakken flink uit met de maaltijd en verzorgen altijd weer iets 'luxe'.

Kliederkerk D: de maaltijd is het moment om ook andere kinderen en volwassenen te ontmoeten. Er vinden veel gesprekken plaats.

Conclusie: Kliederkerken sluiten af met samen eten (of koffie drinken met iets lekkers), dit bevordert ontmoeting en gesprek.

Overige opmerkingen:

- **Kliederkerk B:** Organisator B ziet dat gezinnen weer andere gezinnen uitnodigen om ook naar Kliederkerk te komen.

- **Kliederkerk B:** Voor zowel het 'samen ontdekken' als het 'samen vieren' geldt dat de ouders en kinderen op lip zitten. In die zin dat ze alles van elkaar mee kunnen krijgen en weten wat er gebeurt.

- **Kliederkerk C:** teamsamenstelling; een gemeenschap met gezinnen heeft deze Kliederkerk opgepakt. Ieder van hen doet en helpt mee. Er is één singelman, dus in dit team hebben ze zelf een man meer dan vrouwen.

- **Kliederkerk D:** Het team in Kliederkerk D probeert steeds rekening te houden met haar bezoekers, door er niet meteen vanuit te gaan dat mensen de verhalen of gebruiken die worden toegepast ook kennen. Zo wordt ook het begrip 'bidden' toegelicht voordat ze in gebed gaan.

Deelvraag 10: Hoe ervaren bezoekers intergenerationeel vieren?

Deze deelvraag wordt voornamelijk vanuit de enquêtes beantwoord. Een aantal ervaringen kunnen we vanuit de interviews nog wel meenemen:

Ervaringen van gezinnen

Kliederkerk A: Organisator A geeft aan vaak terug te horen dat kinderen aan hun ouders vragen 'wanneer mogen we weer naar Kliederkerk?', dat ze het leuk hebben gehad en hebben genoten.

Kliederkerk A: Een mooi voorbeeld van hoe Kliederkerk kan 'werken' komt vanuit Kliederkerk A. Hier had een gezin een paar dagen voor Kliederkerk gehoord waar het die dag over zou gaan. De kinderen wisten niet meer precies hoe dat verhaal exact ging. Toen had hun moeder gezegd; 'Nou, let maar op, straks weet je het wel'. De kinderen kwamen erg geprikkeld binnen bij Kliederkerk en wilden graag alles weten.

Kliederkerk A: Een poosje geleden hadden ze in Kliederkerk A een activiteit buiten waarbij er iemand geblinddoekt moest worden en iemand anders de geblinddoekte moet leiden. Organisator A zag dat ook ouders zich lieten blinddoeken en leiden door hun kinderen. Ze deden helemaal mee!

Kliederkerk B: Organisator B vertelt dat ze weet dat ouders het prettig vinden dat ze hun kinderen bij Kliederkerk niet naar een crèche of kindernevendienst te hoeven brengen. Ze kunnen juist met elkaar in dezelfde ruimte zijn en dezelfde ervaringen opdoen.

Kliederkerk C: Een moeder met zoontje met ADHD komen vaak langs. In een gewone kerk houdt hij het niet vol, hij is veel te druk. Bij Kliederkerk kan hij gewoon zijn eigen gang gaan, dat werkt goed.

Kliederkerk C: Een ander stel gaf aan het fijn te vinden weer naar de kerk te kunnen gaan. Naar de kindernevendienst in de 'gewone' kerk wilde of durfde ze niet te gaan. Hier konden ze samen blijven.

Kliederkerk C: Organisator C vertelt dat wanneer je haar zoontje Joa vraagt over het verhaal van Jona, hij kan blijven vertellen! In de viering, bij het vertellen van het verhaal kwam 'Jona' namelijk (in persoon van een vrijwilliger) drijfnat binnen; hij was uit de vis gespuugd!

Kliederkerk D: Een ouder vertelde Organisator D eens dat ze met haar zoontje door een winkelstraat liep, toen hij op eens zei: 'Nah, is toch ook wat van die Here Jezus!'. En zij dacht: 'waar komt dit nou vandaan?'. 'Ja dat je daar dan gewoon ligt en hij doet dat voor je!' zei dat zoontje. De vorige Kliederkerk ging over de man bij Betesda. Haar zoon dacht duidelijk nog veel na over dat verhaal. De creatieve en interactieve manier die Kliederkerk gebruikt, maakt dat het lukt de verhalen over te brengen op de kinderen.

Kliederkerk D: Organisator D hoort kinderen vaak tegen hun ouders zeggen; 'Kom mee! We gaan nu dit of dat doen!' Ze ziet dat de kinderen genieten van de aandacht van de ouders en vermoed dat samen knutselen of activiteiten doen in het dagelijks leven er door drukte soms wat bij inschiet.

Kliederkerk D: Organisator D hoort ook van ouders met meerdere kinderen, dat ze het nog wel eens lastig vinden om als gezin bij elkaar te blijven. Het liefst doen ze dat wel, maar omdat het ene kind soms iets anders wil doen dan het andere kind lukt hen het niet altijd samen te blijven.

Kliederkerk D: Organisator D ziet dat de ouders ervan genieten dat hun kinderen gewoon kind mogen en kunnen zijn bij Messy Church.

Kliederkerk D: Terwijl het voor veel ouders tegenwoordig een zware pil is om kinderen mee naar (voornamelijk) traditionele kerken te krijgen, merkt Organisator D dat Messy Church een kerk is waar kinderen enthousiast over zijn en zelf vragen wanneer ze er weer naar toe mogen.

Ouders

Kliederkerk B: Organisator B weet dat er veel ouders zijn die zelf ook niet (meer) veel weten van Bijbelverhalen, waardoor de verhalen in de viering ook hun kunnen aanspreken.

Kliederkerk D: Organisator D vertelt dat er ouders zijn die aangeven wel christelijk te zijn opgevoed, maar er niets meer mee doen. Zij vinden het wel belangrijk dat hun kinderen iets mee krijgen over het christelijk geloof. Ook komen er veel ouders die van huis uit niets hebben mee gekregen van het Christelijke geloof. Meerdere keren heeft ze van verschillende ouders gehoord dat het fijn vinden om de verhalen (weer) te horen en dat het hen zelf ook aan het denken zet.

Kliederkerk C: Er zijn nu twee mensen die een aantal Kliederkerk bijeenkomsten in Kliederkerk C hebben bezocht en nu ook mee willen gaan helpen de volgende keer.

Deelvraag 11: Wat maakt dat intergenerationeel vieren in meer of mindere mate aanwezig is binnen Kliederkerk?

Frequentie en consistentie

Kliederkerk A: In Kliederkerk A kiezen ze ervoor gemiddeld één keer in de twee maanden de Kliederkerk te organiseren. Ze zijn hierin flexibel. In drukke periodes bijvoorbeeld net voor de zomervakantie of in de maand december slaan ze het daarom over. Ze bekijken dit vanuit praktisch oogpunt; 'de mensen moeten natuurlijk wel kunnen, anders is het onzin om te organiseren'.

Wanneer we Organisator A vragen of ze gesprekje ziet ontstaan tussen ouders en kinderen vertelt ze het volgende. Ze ziet dat ouders, van gezinnen die vaker bij Kliederkerk komen, groeien in hun contact over het geloof met hun kinderen. Aan de ene kant komt dit doordat ouders doorkrijgen dat het de bedoeling is om wat meer ruimte te nemen om met je kind over Bijbelverhalen te praten. Aan de andere groeit het gevoel van veiligheid om hierover in gesprek te gaan. Wanneer je ineens met je kinderen gaat praten over geloven, terwijl dat normaal niet (vaak) voorkomt, moet je het toch een

beetje onder de knie krijgen. Wanneer gezinnen vaker komen, heeft dat ook mooie gevolgen voor de viering, aldus Organisator A. Ze merkt dat volwassenen wat moet wennen aan de vorm van de viering. Kinderen kunnen snel mee komen. Ouders voelen zich nog niet altijd meteen op hun gemak, dat heeft wat langer de tijd nodig.

Consistentie; Kliederkerk A heeft bijna altijd dezelfde vrijwilligers die komen helpen en dezelfde taken op zich nemen. Wanneer er geëvalueerd wordt, maakt dit het makkelijk om veranderingen in aanpak door te voeren.

Kliederkerk B: Het streven is ook hier één keer in de twee maanden.

Kliederkerk C: Het streven is ook hier één keer in de twee maanden. Ook zij kiezen ervoor hierin flexibel te zijn. Dit is ook voor de organisatoren zelf; het voorbereiden van een Kliederkerk is intensief en kost aardig wat tijd en energie.

Kliederkerk D: Elke laatste zondag van de maand organiseert Kliederkerk D een Kliederkerk. Op deze manier weet iedereen wanneer het weer is en kan men er rekening mee houden. Ook kan er dan meer gemeenschapsvorming plaats vinden dan wanneer ze het één keer in de twee maanden doen. Ze letten er op dat het team groot genoeg blijft om het in deze frequentie te kunnen blijven organiseren.

Conclusie: Drie van de vier onderzochte Kliederkerken heeft één keer in de twee maanden een bijeenkomst en vertelt hierin flexibel te zijn. De andere Kliederkerk kiest juist voor consistentie; elke laatste zondag van de maand komen ze bij elkaar. Dit creëert gemeenschapsvorming en voorspelbaarheid. Wanneer gezinnen vaker komen weten ze dat het de bedoeling is samen activiteiten te ondernemen, geloofsgesprekken komen dan steeds makkelijker op gang.

Kernteam en voorbereidingen

Kliederkerk A: bestaat uit vijf vrouwen en een predikant die er bij de vergaderingen ook bij zit.

- thuis leest iedereen het desbetreffende Bijbelverhaal al een keer door
- thuis denkt iedereen al wat mogelijke activiteiten uit
- Samen lezen ze het verhaal nog eens. Praten over wat opvalt. Ze vragen zich ook af; wat weet ik nog dat mij als kind aansprak aan dit verhaal?
- Predikant zorgt voor een stukje overdenking over het thema, om zo ook verdieping in de achterliggende gedachte van de activiteiten en de viering te krijgen.
- zo kunnen ook de activiteiten makkelijker geschrapt of toegevoegd worden, omdat er gekeken wordt wat essentiële elementen zijn om het verhaal over te dragen
- daarnaast wordt er gezorgd voor variatie in de activiteiten (verder uitgewerkt in deelvraag 9)
- Organisator A merkt dat ze het steeds meer onder de knie krijgen. De vergaderingen en het uitkiezen van de juiste activiteiten gaat ze steeds makkelijker af. Ze weten waar ze op moeten letten en rekening mee moeten houden. Wel blijft het een aandachtspunt om de koppeling van het verhaal met de activiteiten goed duidelijk te houden.

Kliederkerk B: Het team merkt dat ze al een poosje bezig zijn en inmiddels veel beter weten wat ze aan het doen zijn en hoe ze het aan moeten pakken. Organisator B denkt met haar vrijwilligers na over gemeenschapsvorming. Ze moedigt haar team aan om niet alleen met elkaar of met bekenden in gesprek te gaan, maar juist ook de nieuwe en onbekende mensen op te zoeken en in gesprek te gaan. Ze ziet hier vooruitgang in.

Kliederkerk C: Ook in Kliederkerk C merken ze dat nu ze wat langer bezig zijn, de organisatie vloeiend verloopt. Er is nu meer tijd voor gesprek met bezoekers, zo vormen er nieuwe relaties. Dat vindt Organisator C heel belangrijk; vanuit die relatie willen ze uitdelen van het evangelie. Ze proberen de

namen van en de gesprekken met bezoekers te onthouden, zodat ze er de volgende keer op terug kunnen komen. Ze willen God hier echt bij betrekken. In Kliederkerk C hebben ze ook een kernteam dat de activiteiten bedenkt en onderverdeeld aan de vrijwilligers. De vrijwilligers moeten vervolgens wel zelf zorgen voor de materialen en benodigdheden.

Kliederkerk D: Er zijn zes vrijwilligers die het kernteam vormen en ook mee denken over de inhoud. Daarnaast nog twee mannen die de catering en de activiteit 'koken' verzorgen.

Conclusie: Het uitdenken van een programma waarbij iedereen wat mee kan krijgen over hetzelfde Bijbelverhaal kan behoorlijk wat tijd kosten. Kliederkerken hebben binnen een team van vrijwilligers, ook een kernteam. Dit team bedenkt van te voren welk thema er wordt behandeld. Dit gaat steeds soepeler; Kliederkerken geven aan zich steeds meer te kunnen richten op ontmoetingen en minder op organisatorische handelingen.

Vrijwilligers meenemen in de visie

Kliederkerk A: afgelopen jaar hebben ze in Kliederkerk A met het gehele team (organisatoren/kernteam en vrijwilligers) gesproken over de visie achter Kliederkerk, over waar het kernteam heen wilt, wat de vrijwilligers zelf willen.

Kliederkerk C: Als gemeenschap hebben ze ongeveer vier keer per jaar een evaluatiemoment. Hierin wordt ook de gang van zaken bij Kliederkerk besproken.

Kliederkerk D: Op dit moment wordt de visie wel beleefd en vormgegeven door het kernteam. Maar wanneer de groep vrijwilligers groter wordt, wil Organisator D wel meer aandacht besteden aan de vraag hoe ze ervoor gaan zorgen dat de visie ook doorleeft wordt door alle vrijwilligers. Er staat wel iets over hun visie op papier, maar ze is van plan dit nog wat duidelijker te omschrijven zodat ze wel één lijn kunnen doorgeven aan nieuwkomers. Ze vertelt dat ze nog wel aan het aftasten zijn op het gebied van visie. Soms merkt ze in gesprekken dat er verschillende verwachtingen zijn. Al pratend vormen ze daar nu een heldere visie op. Wanneer die duidelijk is, willen ze hem op papier zetten.

Conclusie: In gesprek blijven met alle vrijwilligers over de visie is heel waardevol. Een van de manieren om vrijwilligers mee te nemen in de visie is door regelmatig te evalueren.

Overige opmerkingen:

Scheiding kernteam en vrijwilligersteam

Kliederkerk A: Organisator A geeft aan blij te zijn met de scheiding tussen het kernteam en de andere vrijwilligers. Het is niet alleen makkelijker om met een paar mensen de activiteiten te bedenken en knopen door te hakken, dan met een heel team, maar het maakt het voor vrijwilligers ook makkelijker om zich aan te sluiten. Van een vrijwilliger wordt in Kliederkerk A verwacht er een uur voor de start van een Kliederkerk te zijn om de eigen tafel/activiteit klaar te zetten. Voor alle materialen en de uitdenking van de activiteit wordt gezorgd door het kernteam. Je vraagt dus van een vrijwilliger zich één keer in de twee maanden een middag in te zetten. Dit is voor de meeste mensen goed te doen en biedt het kernteam overzicht.

Houding van het team

Kliederkerk C: Organisator C vertelt erg blij te zijn met het team. Ze waakt ervoor dat het voor iedereen leuk blijft om te doen. Ze vindt het belangrijk dat zij stil blijven staan bij het 'waarom' van de organisatie van Kliederkerk, zodat ze beseffen dat ze niet zomaar een activiteitje aan het draaien zijn. Daarnaast proberen ze flexibel te zijn op de middag zelf. Als kinderen het zichtbaar zat zijn na

driekwartier activiteiten doen, terwijl er eigenlijk een uur voor stond, gaan ze gewoon eerder met de viering beginnen.

Beperking van Kliederkerk

Kliederkerk B: Organisator B gaat in op de doelgroep;

“Uiteindelijk hebben wij wel een bepaalde leeftijdsgroep voor ogen. En zeker bij de viering. Alle mensen kunnen mee doen maar het niveau van vertellen zit toch in een bepaalde ranche tussen twee en acht, denk ik. Daarbuiten kunnen ze natuurlijk prima mee doen, maar is het niet helemaal hun taal. In die zin zit er een beperking in, denk ik. Net zoals je in de kerk vooral mikt op mensen tussen de dertig en zeventig, dat is nog wel heel ruim trouwens. En die andere kunnen allemaal wel mee doen, maar het zijn niet perse de mensen die je helemaal voor ogen hebt. Bij Kliederkerk denk ik; alle leeftijden kunnen wel mee doen, maar er is toch al gauw een bepaalde afbakening voor de groep die je voor het eerst voor ogen hebt gehad. Bij ons is dat de onderbouw van de basisschool, zo hebben we dat bij ons een beetje besproken.”

Kliederkerk C: Organisator C vertelt over hun vragen bij de grootte van de Kliederkerk. Er komen elke keer veel gezinnen op af. Dit is mooi om te zien. Het maakt het echter ook moeilijker om vanuit de visie te blijven handelen. Je hebt nu weinig ruimte voor gesprek en relatie ontwikkeling.

Inhoudelijk in gesprek gaan met de bezoekers

Kliederkerk B: Organisator B vertelt dat ze nog graag met haar vrijwilligers in gesprek wilt gaan over de inhoudelijke kant van Kliederkerk. De verhalen worden nu overgebracht in de viering. Tijdens het ‘samen ontdekken’ vertellen de vrijwilligers niet automatisch over het ‘waarom’ van een activiteit. Organisator B denkt er over na om tijden de activiteiten zelf tussen de knutselende bezoekers te gaan zitten om het gesprek op gang te helpen en de achterliggende gedachte van de activiteiten duidelijk te maken.

Vooraf enquête

In **Kliederkerk C** hebben ze voor het starten met de Kliederkerk een soort wijkonderzoekje uitgezet. Ze zijn in gesprek met mensen gegaan in het winkelcentrum. Hebben het idee van Kliederkerk voorgelegd en gevraagd wat mensen daarvan vonden. Hier hebben ze ook gevraagd met welke frequentie mensen denken dat het leuk is om te doen, welke dag en tijdstip handig zou zijn.

Naamkeuze

Kliederkerk C kiest er bewust voor om het Kliederkerk te noemen. Wanneer het woordje ‘kerk’ er in zit, hebben mensen geen verkeerde verwachtingen en schrikken ze niet als we het over een Bijbelverhaal gaan hebben. We willen het niet anders verkopen dan het is.

Kliederkerk D vond de naam ‘Messy Church’ juist iets passender. Het woord kliederen kwam hen iets te veel over als of ze maar wat aan het doen waren. Messy klinkt hun anders in de oren; *‘het is wel rommelig, maar kan ook doelgericht zijn’*.

BIJLAGE 8 – LEERPUNTEN VOOR DE PROTESTANTSE KERK VOLGENS ORGANISATOREN KLIEDERKERKEN

Tijdens de interviews met organisatoren van vier verschillende Kliederkerken, hebben we nog een laatste vraag gesteld die nog niet in de vorige bijlage is opgenomen. We bespreken de conclusies hiervan hier apart. We hebben gevraagd wat zij denken dat de Protestantse kerk van hen zou kunnen leren. Een van hen, zelf voorganger in een gemeente, vertelde toen het volgende over haar persoonlijke groei: *“Sinds ik betrokken ben bij Kliederkerk, pak ik de gewone dienst in mijn plaatselijke gemeente anders aan. Ik verander ook doordat ik Kliederkerk doe!”* Wanneer ze een verhaal vertelt aan een publiek waar ook kinderen bij zijn, omschrijft ze het meer beeldend en zorgt ze voor meer interactie. De volgende adviezen kwamen voort uit de zojuist genoemde interviews:

Besef dat families ook graag dingen doen met het hele gezin

Bij veel gezinnen zie je dat de meeste activiteiten in het dagelijks leven gescheiden plaatsvinden; school, werk, hobby's, sporten, clubs of kringen van de kerk. Volgens de organisatoren hebben gezinnen echter wel behoefte aan meer momenten waarop ze samen iets kunnen ondernemen. Ook uit de enquête onder bezoekers blijkt dit verlangen.

Belicht meerdere facetten van het Bijbelverhaal

Een van de voordelen van Kliederkerk wordt benoemd als de mogelijkheid om meerdere facetten van een Bijbelverhaal te kunnen behandelen. Je hebt de tijd en mogelijkheid om meerdere activiteiten aan te bieden die elk een ander aspect van het verhaal belichten.

Creëer meer ruimte voor ontmoeting

Bij de meeste traditionele kerken is er wel ruimte voor bijvoorbeeld een kopje koffie na afloop. Bij Kliederkerk is er echter de gehele tijd plaats voor ontmoeting. Dit gebeurt op een laagdrempelige en informele manier, doordat je lekker bezig bent en ondertussen in gesprek kunt komen.

Het eten stimuleert dit ook, het verbindt mensen. Ook hier geldt; je bent gewoon bezig. Wanneer mensen gaan koffie drinken in een zaaltje, kan het voor nieuwkomers een hoge drempel zijn om in gesprek te komen.

Het element 'samen eten' kan een meerwaarde zijn voor traditionele kerken. Organisatoren beseffen dat dit niet overal elke week kan worden gefaciliteerd, maar het samen koffie drinken kan ook bevorderd worden. Zo stimuleer je de ontmoeting tussen je bezoekers.

Wees niet te formeel

Wanneer er een informele sfeer hangt, kan er (sneller) gemeenschapsvorming plaatsvinden. Door de setting laagdrempeliger te maken, creëer je een omgeving waarin er makkelijk over persoonlijke geloofsbeleving kan worden gesproken. Het samen groeien en praten over je geloof zou veel meer onderdeel van de kerk mogen zijn.

Pas andere manieren van leren toe

Volwassenen worden eigenlijk altijd geacht te leren door te luisteren, terwijl ook de wetenschap uitwijst dat dit niet de meest effectieve manier is. Door ook een creatieve en actieve insteek in je dienst te nemen, vergroot je de kans dat bezoekers zich ontwikkelen.

'Leren door te doen' is een belangrijke manier van leren die binnen Kliederkerk wordt ingezet, maar die amper wordt gebruikt in de meeste traditionele gemeenten.

Lager inzetten op het gebied van kennis

Veel vieringen in traditionele kerken zijn gericht op publiek tussen de 40-50 jaar met een academische achtergrond. Wanneer je echter de gehele gemeenschap wilt aanspreken, moet je er ook rekening mee houden dat er gewoonten, (Bijbel)verhalen en liederen onbekend kunnen zijn voor sommige bezoekers. Uitleggen wat je doet en waar je het over hebt verlaagd de drempel en kan mensen er beter bij betrekken.

De kinderen echt serieus nemen

Veel te vaak wordt er nog over het hoofd van kinderen gesproken (ook bij kinderverteldiensten). Laat kinderen een moment centraal staan in de kerkdienst, dat maakt dat ze meer een onderdeel worden van het geheel. Geef ze hier de mogelijkheid te vertellen wat ze gemaakt hebben en waar ze het over hebben gehad. Dit helpt de rest van de gemeente betrokken en op de hoogte te zijn van wat de kinderen doen.

Organiseer maandelijks een dienst waarin kinderen en volwassenen samen blijven

Zo kan de gemeente als geheel met elkaar geloof beleven.

Kortom

Adviezen van organisatoren vanuit de praktijk komen grotendeels overeen met eerder benoemde literatuur en uitkomsten van de observaties. Het zijn tips rondom het faciliteren en stimuleren van ontmoetingen, en het creatief zijn en meerdere intelligenties proberen aan te spreken.

Organisatoren geven, naast praktische adviezen, ook aan dat het goed zou zijn als kerken beter op de hoogte zijn van wat gezinnen nodig hebben, kinderen serieus nemen en hen meer onderdeel laten worden van de gehele gemeenschap.

BIJLAGE 9 – CONCLUSIES UIT OBSERVATIES ‘SAMEN ONTDEKKEN’

Doelen: Informatie verzamelen voor het beantwoorden van de deelvragen;
9) Hoe wordt intergenerationeel vieren vormgegeven binnen Kliederkerk?
11) Wat maakt dat intergenerationeel vieren in mindere of meerdere mate aanwezig is?

Observaties vanuit participierend en niet-participierend onderzoek met interpretatie:

BINNENKOMST

- **Welkomsteam**

In Kliederkerk C en Kliederkerk A bevonden zich de grootste Kliederkerken die we bezocht hebben. Met veel vrijwilligers was hier ook veel organisatie nodig. Bij beide Kliederkerken was er een welkomsteam dat bestond uit twee personen. Bezoekers lopen binnen, worden verwelkomt en gaan aan de slag met de activiteiten. Doordat er een welkomsteam staat, wordt iedereen persoonlijk aangesproken. In Kliederkerk B, waar de Kliederkerk iets minder bezoekers telt, deed Organisator B dit alleen.

Tip: verschillende leeftijden die welkom heten

Bij één Kliederkerk zagen we ook dat er een **plenaire opening** was aan het begin. Het voordeel hiervan is dat alle bezoekers en medewerkers elkaar al even hebben zien. Op deze manier ontstaat er al een soort groepsvorming; we zijn hier samen en gaan samen activiteiten doen. Bij de andere Kliederkerken moest dit groepsgevoel wat meer ontstaan bij het doen van de activiteiten en bij de viering.

- **Het uitreiken van een overzicht met thema en de uitleg van activiteiten**

Dit biedt duidelijkheid voor de bezoekers over de gang van zaken.

- **Communiceren dat we het samen doen**

In de meeste Kliederkerken wordt gecommuniceerd dat het de bedoeling is dat ouders en kinderen samen de activiteiten uitvoeren. In de promotie wordt expliciet genoemd dat het voor ouders en kinderen samen is. In Kliederkerk D wordt het ook aan het begin genoemd in een plenaire opening. Vrijwilligers binnen Kliederkerk vinden het ‘gewoon’ dat ouders en kinderen samen naar de activiteiten komen. Deze verwachting leeft dus bij alle partijen en wordt ook gecommuniceerd. En ouders volgen deze aanwijzing ook op.

Conclusie: Een daarvoor aangesteld persoon of team verwelkomt bezoekers die binnen komen, ze krijgen naamplaatjes en uitleg over de gang van zaken. Iedereen wordt persoonlijk aangesproken. Het uitreiken van een overzicht op papier bij binnenkomst waarop het thema en de uitleg van activiteiten staan, biedt duidelijkheid over de gang van zaken.

Bij binnenkomst krijgen bezoekers te horen dat het de bedoeling is dat ouders en kinderen samen de activiteiten uitvoeren. Dit staat ook in promotiemateriaal en op de informatiebulletin. Daarnaast kennen de vrijwilligers het concept en kunnen ze ouders aanmoedigen dit op te pakken. Zo krijgen bezoekers duidelijkheid over het concept.

RUIMTE

- **Activiteiten bevinden zich (zoveel mogelijk) in dezelfde ruimte**

Vaak zijn er meerdere activiteiten in één ruimte, dit zorgt ervoor dat er op een natuurlijke

manier contact is tussen volwassenen en kinderen. Ook wanneer ouders met meerdere kinderen komen, kunnen ze een andere activiteit doen maar wel (oog)contact hebben. Er kan zo continu uitwisseling plaats vinden.

- **Genoeg zitplaatsen voor jong en oud**

Zo voelen ouders zich niet gedwongen om achter hun kind te gaan staan, omdat een ander kind dan kan zitten. Door genoeg zitplaatsen te creëren ga je ook tegen dat de activiteiten slechts een kinderactiviteit worden.

In Kliederkerk B en Kliederkerk C zagen we dat vrijwilligers meteen een tafel aanschoven en meer zitplaatsen creëerden op het moment dat de plekken vol dreigden te komen. Zo konden ouders erbij blijven zitten. In Kliederkerk D stonden genoeg stoelen, waardoor jong en oud bij elkaar bleef zitten. In Kliederkerk A zagen we dit niet gebeuren, ondanks dat er ruimte genoeg was.

Conclusie: De activiteiten bevinden zich zoveel mogelijk in dezelfde ruimte. Zo vindt er continu uitwisseling plaats tussen uit en jong. Het is belangrijk om voor iedereen een zitplaats te hebben, zodat ouders bij de kinderen kunnen zitten.

ACTIVITEITEN

- **Oud en jong zijn samen met de activiteiten bezig**

Als vanzelfsprekend gaan ouders vaak bij hun kinderen zitten om te helpen bij de activiteiten. Sommige ouders staan wat meer op een afstand en kijken vooral toe, de meesten helpen hun kind en sommigen knutselen ook zelf iets.

- **Gevarieerde activiteiten aanbieden**

Er is afwisseling tussen knutsel-, verf-, spel- en bouwactiviteiten. We zagen een actief parcours om te lopen, waar kinderen en volwassenen wedstrijdje deden. En we zagen dat jongens en mannen enthousiast een gevangenis bouwden van pvc-buizen. Bij drie Kliederkerken was er ook iets te doen met eten; van cup cakes en crackers versieren, tot het samen voorbereiden en koken van de maaltijd die later genuttigd werd. In Kliederkerk A was er een activiteit waar je werd gestimuleerd te bidden en gebedspunten op te schrijven of te tekenen. Voor de jongste kinderen zijn er vaak hoekjes met eenvoudig speelgoed. Zo sluit het aanbod vaak aan bij verschillende voorkeuren.

- **Meerdere niveaus bij één activiteit**

Wanneer er van één activiteit makkelijke en moeilijke varianten zijn, kunnen jonge en oudere kinderen dezelfde activiteit tegelijk uitvoeren.

Een variant die ook verdieping biedt voor volwassenen, is vaak niet aanwezig. Zo was er een activiteit waarbij teams woorden moesten uitbeelden en raden. Degene die dit voorbereid had, had alleen zeer eenvoudige woorden gekozen om uit te laten beelden. Tijdens de activiteit ontdekte hij dat er ook tieners en volwassenen meededen en dat hij meer had kunnen voorbereiden op hun niveau. Voor volwassenen geven veel knutselactiviteiten weinig uitdaging en ze zet niet expliciet aan het denken doordat er geen aanleidingen werden geschapen om over het (aspect van het) Bijbelverhaal te praten.

- **Bepaalde activiteiten waren voor kinderen moeilijk alleen te doen**

Ze hadden hierbij de hulp van volwassenen nodig. De jonge kinderen hadden sowieso vaak hulp nodig met bijvoorbeeld knippen en plakken. In Kliederkerk C gingen ze een grote gevangenis bouwen van touw en pvc buizen. Je zag dat kinderen dit niet alleen konden doen,

maar het wel hun aandacht trok. Vooral vaders kwamen hier met hun kinderen op af en gingen aan de slag.

- **Alle activiteiten verwijzen naar één onderwerp of Bijbelverhaal**

Dit zou gesprek over het onderwerp tussen ouder of vrijwilliger en kind kunnen vergemakkelijken. In de praktijk zien we dit echter nog niet vaak gebeuren.

Kliederkerk C kan als voorbeeld worden genomen voor andere Kliederkerken. Hier waren alle verschillende activiteiten gelinkt aan verschillende elementen van het onderwerp en kwamen deze ook terug in de viering. Enkele keren zagen we gebeuren dat bij het uitvoeren van de activiteit ook gesprek over het onderwerp op gang kwam. Vrijwilligers probeerden dit duidelijk te bevorderen door vragen te stellen over het thema van de knutselactiviteit.

In Kliederkerk D ontstond er éénmaal een gesprek over het onderwerp tijdens het uitvoeren van de activiteit. Dit gesprek werd geïnitieerd door een vader die er voor het eerst was en voerde hij met zijn zoontje. De vrijwilliger ging er verder niet op in. Een van de activiteiten was het koken van het avondmaal. Hier vond veel communicatie plaats, maar alleen over het koken zelf. Er was geen link met het onderwerp.

- **Natuurlijk contact en uitwisseling**

We zien dat kinderen hun knutselwerk aan hun ouders laten zien of dat ze naar hen toe gaan om iets te vragen of te vertellen. Een moeder vertelde dat ze merkte dat haar kinderen hun creaties aan haar kwamen laten zien en vroegen om bevestiging. Zo biedt de Kliederkerkbijeenkomst op een natuurlijke manier mogelijkheden voor kinderen om hun ouders te betrekken bij hun activiteiten, en voor ouders om hun kinderen te complimenteren en bevestigen.

We zien dat er spontaan gesprekjes ontstaan over geloof tussen ouders en kinderen. Zo maken moeder en zoon een schilderij over de hemel, waarbij moeder vraagt: 'En welke kleur heeft de hemel bij jou?'. Wanneer de jongen antwoordt: 'Zwart', vraagt de moeder verbaast door. Ook zien we ouders en vrijwilligers die tijdens het knutselen vragen of het kind weet over welk Bijbelverhaal het gaat.

Over het algemeen zien we wel dat er weinig vragen gesteld worden over het Bijbelverhaal en de betekenis van de activiteiten tijdens het ontdekken. In Kliederkerk A stond bij iedere activiteit een uitleg met daarin de verbinding tussen de activiteit en het Bijbelverhaal uitgelegd. Dit kan een doordenking en gesprek hierover bevorderen.

- **Ouders zelf laten ontdekken**

Als ouders wel mee knutselen, betekent dit meestal dat ze hun kinderen helpen. In gesprekjes met kinderen vertellen zij regelmatig dat ze het niet nodig vinden dat pappa of mamma mee knutselt 'omdat ze het zelf wel kunnen'. Een kind dat we spraken dat zonder ouders naar de Kliederkerk kwam, vertelde dat ze haar ouders niet nodig had om haar te helpen. Enerzijds is het natuurlijk positief dat ouders en kinderen samen knutselen waarbij volwassenen kinderen helpen. Anderzijds zorgt dit ervoor dat de participatie van volwassenen minder wordt als kinderen zelf de activiteit kunnen uitvoeren en hulp niet nodig vinden. En het wordt eenzijdig wanneer de helpende beweging uitgaat van de volwassenen naar de kinderen waardoor kinderen weer vooral de ontvangende partij zijn, in plaats van dat wederkerigheid bevorderd wordt.

Er zijn wel vrijwilligers die volwassenen aanmoedigen door te zeggen 'je mag er zelf ook één maken', dat zorgt ervoor dat ouders ook meer zelf gaan creëren.

Conclusie: Jong en oud zijn samen bezig met gevarieerde activiteiten, die in verschillende niveaus aangeboden worden, zodat het voor iedereen uitdagend is. Er vindt natuurlijk contact en uitwisseling plaats. Het aanbieden van een moeilijke activiteit maakt dat mensen elkaar nodig hebben om de activiteit te voltooien. Alle activiteiten draaien om hetzelfde Bijbelverhaal of thema en vertellen elk een ander element daarvan. Wanneer Kliederkerken ouders aanmoedigen zelf ook te laten ontdekken en creatief aan de slag te gaan, vindt er meer wederkerigheid tussen ouder en kind plaats.

VRIJWILLIGERS

- **De vrijwilligers zitten bij een activiteit en doen ook mee**
Het is niet zo dat ze de activiteit uitleggen en vervolgens ergens anders heen gaan. De gesprekken die zij aangingen, gingen echter vaak over de praktische kant van een activiteit en niet over de inhoudelijke kant.
- **Ouders en kinderen als vrijwilligers**
We zien activiteiten, zoals koken, die geleid worden door een ouder en zijn/haar kind. Doordat de tiener en zijn vader bijvoorbeeld samen de leiding hebben over de kookactiviteit, wordt intergenerationaliteit al vertegenwoordigd onder de vrijwilligers. En op deze manier kunnen vader en zoon hun band versterken en samen de Kliederkerk beleven. Vader en zoon werken samen, communiceren met elkaar en samen sturen ze anderen aan. Zo wordt het 'goede voorbeeld' gegeven door de vrijwilligers en kunnen bezoekers dit volgen.
- **Het team van vrijwilligers bestaat uit mensen uit verschillende leeftijdscategorieën**
In Kliederkerk B zat hierin het minste variatie. Het aanwezige team bestond vier uit vrouwen tussen de 30-45 jaar. Later kwamen er twee tienermeiden helpen bij het knutselactiviteit. Ook kwam er later een vrijwilligster binnen van ongeveer 60 jaar. In Kliederkerk A waren er ook alleen vrouwelijk teamleden **aanwezig**. Een van 21, een van 55 en de rest tussen de 30 en 45 jaar. Daarnaast was er een vrouwelijke predikante aanwezig. Twee tienermeiden die als bezoeker binnenkwamen werden ingezet als vrijwilliger bij een activiteit waar geen vrijwilliger bij zat. Het team van Kliederkerk D bestond uit twee mannen en een vrouw van middelbare leeftijd, twee mannen en drie vrouwen tussen de 20-30 jaar. In Kliederkerk C bestaat het team van vrijwilligers uit een gemeenschap van zeventien mensen. Waarvan zes stellen tussen de 25 en 35 jaar, met jonge kinderen. Een 'ouder' stel met twee tiener meiden. En een (singel) man rond de 30 jaar. Daarnaast zijn er voor de catering twee mannen en twee vrouwen van 60+.
- **Het aantal mannelijke vrijwilligers**
In Kliederkerk B en Kliederkerk A waren er (tijdens de bijeenkomst die wij onderzochten) onder de vrijwilligers *geen* mannen aanwezig. In Kliederkerk C en Kliederkerk D was het aantal mannen en vrouwen in evenwicht.
- **Creativiteit bevorderen**
Vaak volgen kinderen bij knutselactiviteiten de aanwijzingen op van de uitleg van de activiteit, ze maken meestal een voorbeeld na. De kinderen volgen het voorbeeld en ouders helpen daarbij. De vraag is of creativiteit hierdoor echt ruimte krijgt. Op deze manier worden volwassene en kinderen geen co-creators; partners in het creatieve proces die samen iets maken. De volwassene – of het uitleg – weet hoe het moet en het kind volgt.
We zien enkele activiteiten voorbij komen waar meer ruimte en dus creativiteit gewaarborgd wordt. Zoals het schilderen van mensen op een groot doek, of het versieren van de jas van

Jozef. Hierbij wordt niet gewerkt met een voorbeeld, maar alsnog is wel voorgeschreven wat er moet gebeuren.

- **Gezinnen ondersteunen**

Voor ouders die zonder partner komen, met meerdere kinderen, kan het lastig zijn om hun kinderen allemaal aandacht te geven. Het helpt deze ouders (en kinderen) als er ook andere volwassenen/medewerkers/jongeren zijn die wat met hun kinderen gaan doen, zodat de ouder zelf meer aandacht kan geven aan een ander kind. Zo kan de 'extended family' van de Kliederkerkgemeenschap kinderen opvangen en gezinnen ondersteunen. Op deze manier hebben kinderen ook contact met andere volwassenen dan hun ouders.

We zagen een ouder die met drie autistische kinderen aanwezig was. Zij was vaak bezig met de drie kinderen tegelijk. En omdat de kinderen nogal vaak spontaan reageerden, corrigeerde ze hen vaak. Het kan helpen als een andere volwassene zich bekommert om één van de kinderen.

- **Tieners betrekken**

We horen regelmatig dat oudere kinderen de Kliederkerk kinderachtig vindt. Dit kan een signaal zijn naar Kliederkerk dat er meer activiteiten mogen komen die uitdagend zijn voor oudere kinderen. In Kliederkerk A wordt hier al aandacht aangegeven door een woordpuzzel te geven aan de oudere kinderen die door de bijeenkomst een opgelost kan worden. In Kliederkerk D is er een kookactiviteit die aansluit bij oudere kinderen. Kliederkerken geven ook regelmatig tieners een rol in de bijeenkomst door hen een activiteit te laten leiden. Zo dragen zij bij aan de gemeenschap.

Conclusie: Vrijwilligers zitten bij een activiteit en doen ook mee. Zo vormt zich de gelegenheid om op een ongedwongen manier met bezoekers in gesprek te gaan. Het team van vrijwilligers vormt een afspiegeling van de wens van Kliederkerk; een mooie samenwerking en goed contact tussen oud en jong.

Voor alleenstaande ouders (of ouders die zonder partner komen), met meerdere kinderen, kan het lastig zijn om hun kinderen allemaal aandacht te geven. Er zijn vrijwilligers die dan optrekken met één van de kinderen.

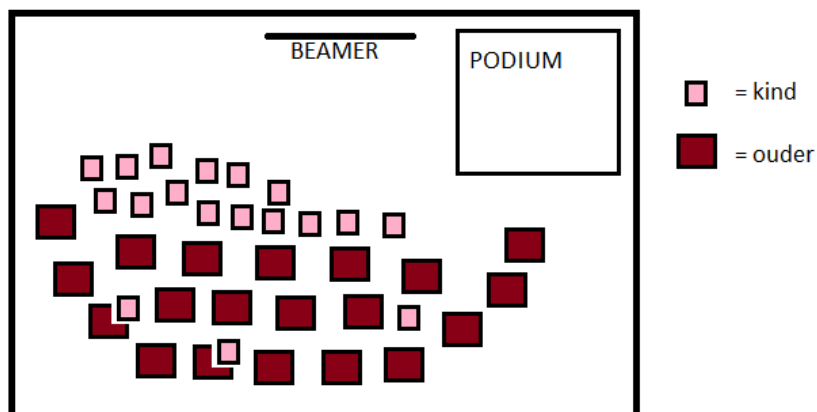
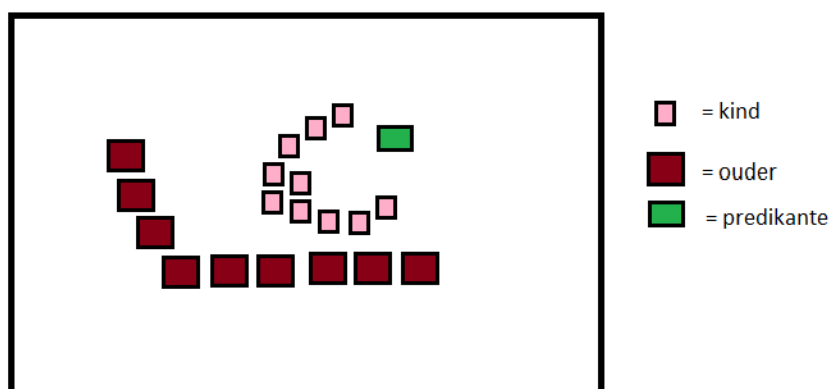
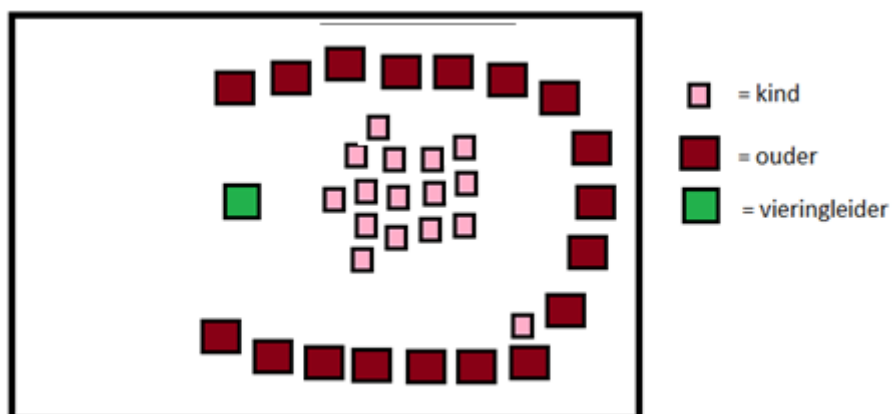
Tieners worden door veel Kliederkerken gezien als een lastige leeftijdsgroep. Soms krijgen ze extra uitdagende puzzels die door de bijeenkomst heen opgelost kan worden. Kliederkerken geven ook regelmatig tieners een rol in de bijeenkomst door hen een activiteit te laten leiden.

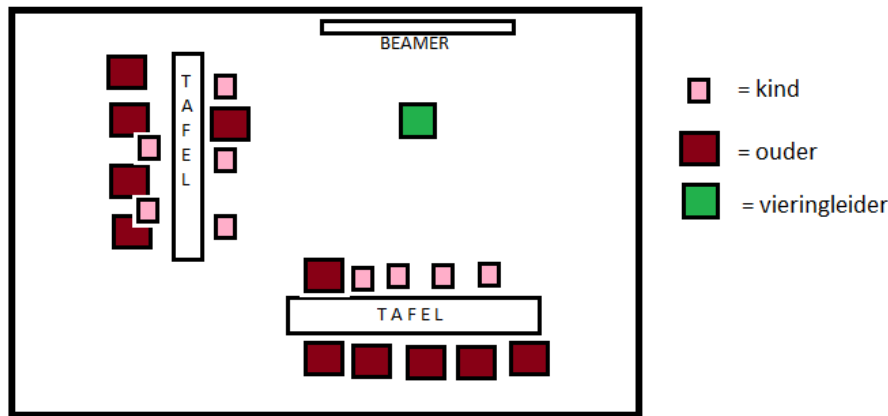
BIJLAGE 10 – CONCLUSIES UIT OBSERVATIES ‘SAMEN VIEREN’

Tijdens de vier Kliederkerkbijeenkomsten die we bezochten, observeerden we het onderdeel ‘vieren’ met een observatieformulier. Zie hieronder de conclusies van de observaties.

CONCLUSIES Opstelling in de ruimte:

Hieronder volgen plattegrondjes van de verschillende opstellingen in de vier Kliederkerken, daarna volgt de conclusie aan de hand van de observaties.

Conclusie:

Als volwassenen en kinderen gemengd zitten, is er meer interactie tussen hen en richt de vieringleider zich vaker op kinderen én volwassenen. Wanneer de kinderen vooraan zitten en de volwassenen daarachter of –omheen, is er minder interactie tussen ouders en kinderen en richt de vieringleider zich vaker op de kinderen dan op de volwassenen. Volwassenen worden zo sneller ‘toeschouwers’.

CONCLUSIES Kliederkerk A:

- Ouders en kinderen zitten apart, de predikante richt zich tijdens het spreken vooral op de kinderen.
- Er zijn kinderen die ruimte ervaren om te reageren op het verhaal en om een vraag te stellen aan de predikante. Zo is er interactie tussen de volwassene die de viering leidt en de kinderen.
- Door het breken en doorgeven van het brood deelt iedereen met iedereen, dit is een gezamenlijke activiteit waardoor iedereen participeert.
- Tijdens het zingen is er een ‘jongere’ die muzikaal begeleidt, zo is deze generatie vertegenwoordigd in het leiden van de viering.
- Tijdens het zingen participeren weinig mensen actief omdat de tekst van de liedjes niet bekend is.
- Kinderen en volwassenen steken allemaal een kaarsje aan, iedereen participeert. Maar het is vanzelfsprekend dat de kinderen deze handeling uitvoeren en de volwassenen worden expliciet aangemoedigd worden voordat zij het uitvoeren.

CONCLUSIES Kliederkerk B:

- Ouders en kinderen zitten apart. De predikante richt zich op de kinderen. Ouders zijn meer toeschouwers.
- De viering vindt plaats op een intieme manier, doordat de kinderen dicht bij elkaar op de grond zitten en de ouders daar omheen zitten dicht tegen elkaar op gymzaalbankjes.
- Er worden vaak vragen gesteld aan kinderen in de viering, er wordt één vraag gesteld aan volwassenen. Er wordt gevraagd of kinderen willen helpen bij de beeldende activiteit, zij participeren dus actief. Volwassenen participeren minder.
- Er is een onderdeel in de viering waarbij ouders en kinderen iets samen doen, omdat kinderen de hulp nodig hebben van de ouders bij het aansteken van een kaarsje.

CONCLUSIES Kliederkerk C:

- De meeste kinderen zitten apart vooraan waardoor interactie tussen volwassenen en kinderen minimaal is.
- Er worden creatieve elementen gebruikt die in het ontdek-uur zijn gemaakt, zo worden de viering en het ontdek-uur geïntegreerde onderdelen en bieden de creaties van de bezoekers een bijdrage aan de viering.
- Doordat het verhaal verteld wordt en daarbij plaatsjes geprojecteerd worden én er toneelstukjes

ingezet worden, zijn er elementen die mensen met verschillende interesses en niveaus kunnen aanspreken.

- Bij de zegen onder de parachute, zijn de ouders de 'zegenende partij'. Hiermee gebeurt er iets voor de volwassenen en kinderen samen, maar de beweging gaat uit van de volwassenen naar de kinderen.

CONCLUSIES Kliederkerk D:

- Doordat volwassenen en kinderen gemengd zitten, is er redelijk veel interactie tussen hen.
- Door het lezen uit de Bijbel in Gewone Taal, het inzetten van een sprekende handpop en het luisteren naar het verhaal uit de Kinderbijbel worden verschillende doelgroepen aangesproken.
- De creatieve manier van vertellen door middel van de handpop brengt plezier voor kinderen en volwassenen.
- Doordat het voorgelezen Bijbelverhaal en de liedjes op een papier uitgedeeld worden, worden mensen uitgenodigd om bij deze onderdelen te participeren door mee te lezen en te zingen.
- Er wordt uitgelegd wat bidden is, zo worden mensen ingewijd in de christelijke gewoonte.

CONCLUSIES uit alle Kliederkerken:

- Er wordt begrijpelijke taal gesproken. Moeilijke woorden worden nauwelijks gebruikt en anders worden ze uitgelegd.
- De tijdsduur van de viering is ongeveer 20 minuten, waarbinnen verschillende onderdelen elkaar afwisselen.

BIJLAGE 11 – CONCLUSIES UIT ENQUÊTES BEZOEKERS KLIEDERKERKEN

Aantal Kliederkerken: 3

Aantal respondenten: 8

Aantal mannelijke respondenten: 3

Aantal vrouwelijke respondenten: 5

Leeftijden respondenten: 49, 35, 35, 40, 32, 39, 42, 41

REDENEN OM KLIEDERKERK TE BEZOEKEN

Twee van de acht respondenten gaven antwoord door meerkeuzemogelijkheden aan te kruisen.

Eén van de acht respondenten gaf aan dat ze Kliederkerk niet kende en meekwam met een familielid.

Vijf van de acht respondenten kregen een open vraag en vulden zelf redenen in om te komen.

Respondent 1

= Kind leert over Chr. geloof

= Gezelligheid/saamhorigheid

= Mensen ontmoeten

Respondent 2

= Laagdrempelig

= Kinderniveau

Respondent 3

= Kind leert over Chr. Geloof

= Ouder en kind samen

Respondent 4

= Kind leert over Chr. Geloof

= Laagdrempelig

= Gezelligheid/saamhorigheid

Respondent 5

= Gezelligheid/saamhorigheid

= Kind leert over Chr. geloof

= Plezier

Respondent 6

= Met bekende mee

Respondent 7 uit meerkeuze:

Kind heeft een leuke tijd

Ik heb zelf een leuke tijd

Kind leert over Chr. geloof

Ik leer zelf over Chr. geloof

Mijn kind en ik doen iets samen

Ik leer van de manier waarop mijn kind zijn/haar geloof beleeft

Mijn kind kan leren van de manier waarop andere kinderen of volwassenen hun geloof beleven

Respondent 8 uit meerkeuze

Kind heeft een leuke tijd

Ik heb zelf een leuke tijd

Kind leert over Chr. geloof

Ik leer zelf over Chr. geloof

Mijn kind en ik doen iets samen

Mijn kind en andere kinderen doen iets samen

Ik leer van de manier waarop mijn kind zijn/haar geloof beleeft

Mijn kind kan leren van de manier waarop ik mijn geloof beleef

Mijn kind kan leren van de manier waarop andere kinderen of volwassenen hun geloof beleven

Ik ontmoet hier graag andere volwassenen

Kind leert over christelijk geloof

De **meest genoemde reden** is dat het kind leert over het Christelijk geloof. Dit wordt door **zes van de acht** respondenten genoemd. Twee keer wordt het gekozen uit de meerkeuzelijst, en vier keer wordt het genoemd bij de open vraag.

Ontmoeting en saamhorigheid:

Vier van de acht respondenten geven ontmoeting met andere volwassenen en saamhorigheid binnen de Kliederkerk als reden. Eén keer werd het gekozen uit de meerkeuzelijst en drie keer wordt het genoemd bij de open vraag.

Laagdrempelig:

Twee van de acht respondenten benoemen bij de open vraag expliciet dat de **laagdrempeligheid** van Kliederkerk voor hen een reden is om te komen.

Ouders en kinderen samen:

Bij de meerkeuzemogelijkheden kiezen **twee van de drie** respondenten voor de reden dat ouders en kinderen iets samen doen. **Eén van de vijf** respondenten die de open vraag kregen, gaf uit zichzelf de reden dat ouder en kind samen zijn.

BELEVING VAN GEZAMENLIJKE ACTIVITEITEN

De respondenten hebben ingevuld in hoeverre ze verschillende activiteiten helemaal samen beleefden met hun kinderen, een beetje samen beleefden of dat de activiteit vooral door volwassenen of door kinderen alleen wordt beleefd. De kruisjes geven aan hoe vaak een antwoord gegeven is bij het betreffende onderdeel.

	Knutselen	Spelen	Luisteren naar verhaal	Zingen	Bidden	Eten en drinken	Anders, nl.
De activiteit wordt door het kind of de volwassene alleen beleefd	X	XX					
De activiteit wordt een beetje	XXX	XXX	XX	XXX	XXXX	XXXX	

samen beleeft							
De activiteit wordt helemaal samen beleeft	XXXX	XX	XXXXXX	XXXXX	XXXX	XXXX	Contact met andere aanwezigen.
N.V.T.		X					
Opmerking :				Kind wat nog niet kan lezen, kan niet meezingen			

Ouders beleven dus bijna alle onderdelen van de Kliederkerk samen met hun kinderen. Bij het knutselen (ontdekken) ervaren **50%** respondenten dat dit wel overwegend op kinderen is gericht, en **50%** dat het helemaal samen door ouder en kind wordt beleefd. Bij het bidden en het eten en drinken, vinden **50%** van de respondenten dat de activiteit overwegend op het kind óf op de volwassene is gericht. De andere **50%** vindt wel dat het helemaal samen wordt beleefd. Bij het zingen, vinden **25%** dat dit overwegend op volwassenen is gericht. Het luisteren naar het verhaal wordt door de **meeste respondenten** helemaal samen beleeft, namelijk door **zes van de acht respondenten, 75%**. Hoewel we in observaties zien dat er beperkte interactie is tussen ouders en kinderen tijdens het verhaal, vinden deze ouders dus dat ze het wel echt samen beleven door er samen naar te luisteren.

DE MEERWAARDE VAN VOLWASSENEN EN KINDEREN BIJ ELKAAR

Al de acht respondenten benoemen dat ze het (zeer) positief vinden dat ze samen met (hun) kinderen de Kliederkerk meemaken. De volgende meerwaarden worden genoemd:

- Hier komen we als ouders en kinderen **beiden tot ons recht**.
- Er is meer **gezelligheid en saamhorigheid** doordat ouders en kinderen bij elkaar zijn, in plaats van apart bij elkaar komen.
- Het is **laagdrempelig**, je voelt je erg welkom.
- De **kinderen vinden dit ook fantastisch**.
- Ouders kunnen dingen **uitleggen aan en vragen beantwoorden** van de kinderen.
- Zo kunnen ouders **meemaken wat er bij de kinderen leeft**, wat ze leuk vinden en hoe het geloof bij hen leeft.

POSITIEVE ERVARINGEN VOLWASSENEN

Volwassenen benoemen de volgende positieve ervaringen die ze voor zichzelf meenemen uit de Kliederkerkbijeenkomst:

- **Gezins-en bezinningstijd:** “In het tegenwoordige hectische leven is de kliederkerk een moment om tot rust te komen, om na te denken over het geloof. Wat anders te snel vergeten wordt.”
- **Leerzaam:** “Ik leer er veel van, van de verhalen over het geloof.”
- **Creatieve inspiratie:** “Creatief bezig zijn met een verhaal, dat neem ik weer mee naar mijn werk en/of kerk.”
- **Aanstekelijk:** “Het enthousiasme van de organisatie en de deelnemers.”
- **Ervaring van de kinderen:** “De kinderen zijn enthousiast.”
- **Maaltijd:** “Samen nadien lekker eten.”
- **Contacten:** “Het uitbreiden van mijn kennissenkring van kinderen en volwassenen.”

VERANTWOORDING METHODE

In de eerste Kliederkerk gebruikten we een enquête die meerkeuzemogelijkheden gaf bij de eerste vraag; de vraag naar de redenen om naar Kliederkerk te komen. Na evaluatie van de respons op deze enquête, hebben we besloten om hier een open vraag van te maken. Mensen werden namelijk al te veel gestuurd in de antwoorden die ze zouden geven. In de nieuwe enquête met de open vraag gebruikten we bij de laatste drie Kliederkerken die we bezochten.

In het rapporteren van de uitkomsten, hebben we resultaten van de meerkeuzeantwoorden die uit de eerste versie en de open antwoorden uit de tweede versie samengevoegd.

In drie Kliederkerken hebben we enquêtes afgenomen. In de vierde Kliederkerk die we bezochten, was dit ook de bedoeling. Echter waren hier te weinig mogelijke respondenten aanwezig. Zo is het resultaat dat we acht volwassen respondenten hebben uit drie Kliederkerken.

BIJLAGE 12 – ERVARINGEN VAN BEZOEKERS

In hoofdstuk 9 gaven we een samenvatting van de manier waarop bezoekers van Kliederkerk intergenerationaliteit ervaren. In deze bijlage staat een uitgebreid overzicht van ervaringen inclusief beeldende voorbeelden, die uit onze participerende observaties, enquête en interviews met organisatoren kwamen.

9.1 Kliederkerk versus traditionele kerk

Meerdere *kinderen* gaven aan dat ze een Kliederkerk leuker vinden dan een ‘gewone’ kerk. Bij Kliederkerk mag je namelijk kliederen! Je mag spelen, knutselen en vies worden. Een jongen die begon met knippen en plakken, zei: “Ik ga lekker kliederen! Dat mag in een gewone kerk niet.”²¹¹ Organisatoren vertellen dat ze vaak horen van *ouders* dat kinderen aan hun ouders vragen ‘wanneer mogen we weer naar Kliederkerk?’. Terwijl het voor veel ouders tegenwoordig een zware klus is om kinderen mee naar de kerk te krijgen, merken zij dat Kliederkerk een kerk is waar kinderen enthousiast over zijn. Verder vertellen *ouders* dat ze het prettig vinden dat ze hun kinderen bij Kliederkerk niet naar een crèche of kindernevendienst brengen. “Dat moet al zo vaak.” Ze kunnen hier juist met elkaar in dezelfde ruimte zijn en dezelfde ervaringen opdoen.

Een voorbeeld: Een moeder met een zoontje met ADHD komen vaak langs. In een gewone kerk houdt hij het niet vol. Bij Kliederkerk mag hij meer zijn eigen gang gaan, dat werkt goed.

9.2 De beleving van de kinderen

- *Liever gezamenlijk:* Wanneer we kinderen vragen of ze het leuker vinden om alleen naar een kindernevendienst te gaan of samen met hun ouders te zijn zoals bij Kliederkerk, dan antwoorden ze dat ze het samen-zijn leuker vinden.
- *Kinderen initiëren contact met ouders:* Bij knutselactiviteiten vragen jongere kinderen hulp aan hun ouders en laten oudere kinderen hun creaties aan hun ouders zien. Ze laten zien wat ze doen en vragen om de mening van de ouders. Zo is er op een natuurlijke manier interactie tussen ouders en kinderen.
- *Hulp niet nodig:* Uit gesprekken met oudere kinderen blijkt regelmatig dat ze het niet nodig vinden dat hun ouders mee knutselen, omdat ze het zelf wel kunnen. Ze ervaren de activiteiten als iets wat gericht is op de kinderen en waar ouders bij moeten helpen. Is de hulp niet nodig, dan vinden kinderen de participatie van ouders in een activiteit dus vaak overbodig.
- *De verhalen onthouden.* De creatieve en interactieve manier die Kliederkerk gebruikt, maakt dat het lukt om verhalen over te brengen op kinderen. De belangrijkste reden om Kliederkerk te bezoeken was voor de respondenten van de enquête dat kinderen op hun niveau leren over het Christelijk geloof.

Een voorbeeld: Eén van de organisatoren vertelt dat wanneer je haar zoontje vraagt over het verhaal van Jona, hij het kan blijven vertellen! In de viering, bij het vertellen van het verhaal kwam ‘Jona’ namelijk (in persoon van een vrijwilliger) drijfnat binnen; hij was uit de vis gespuugd! Dit maakte indruk.

Een voorbeeld: Een ouder vertelde een organisator dat ze met haar zoontje door een winkelstraat liep, toen hij op eens zei: ‘Nah, dat is toch ook wat van die Here Jezus!’. Moeder dacht: ‘waar komt dit nou vandaan?’. ‘Ja, dat je daar dan gewoon ziek ligt en hij doet dat voor je!’ vervolgde haar zoontje. De Kliederkerk die ze hadden bezocht ging over de man bij Betesda. Haar zoon dacht duidelijk later nog na over dat verhaal.

9.3 De participatie van volwassenen

Ouders geven aan dat ze het zeer positief vinden om samen met hun kinderen bij Kliederkerk te zijn. Er zijn gehele gezinnen aanwezig, of vaders of moeders met kinderen en velen vertellen dat ze genieten van de tijd die ze hier samen hebben. Enkele ouders benoemen dat het zeldzaam is dat ze met hun gezin samen met het geloof bezig zijn, en dat Kliederkerk hiervoor ruimte schept. Er zijn vaste bezoekers die hebben aangegeven ook graag te willen helpen als vrijwilliger. Zoals uit observerend onderzoek is gebleken blijft participatie van volwassenen bij activiteiten een uitdaging. (zie hoofdstuk 8)

Een voorbeeld: Bij een activiteit waarbij er iemand geblinddoekt moest worden en iemand anders de geblinddoekte moest leiden, viel het een organisator op dat ook ouders zich lieten blinddoeken en leiden door hun kinderen. Ze deden helemaal mee!

Volwassenen die kinderen vooraf prikkelen

Een voorbeeld van hoe Kliederkerk kan ‘werken’: Een gezin een paar dagen voor Kliederkerk gehoord waar het die dag over zou gaan. De kinderen wisten niet meer precies hoe dat verhaal exact ging. Toen had hun moeder gezegd; ‘Nou, let maar op, straks weet je het wel’. De kinderen kwamen erg geprikkeld binnen bij Kliederkerk en wilden graag alles weten!

9.4 De beleving van volwassenen

De kerk samen meemaken: Uit de enquête blijkt dat ouders het als zeer positief waarderen dat zij samen met hun kinderen de Kliederkerk beleven. Ze vinden de meerwaarde dat ze zien wat er bij hun kinderen leeft, dat ze vragen van kinderen kunnen beantwoorden en benodigde uitleg kunnen geven, dat het de Kliederkerk laagdrempelig maakt en dat er veel gezelligheid en saamhorigheid is. Ook wordt het samen-zijn benoemd als reden om de Kliederkerk te bezoeken.

- *Ruimte voor kinderen:* ouders ervaren dat hun kinderen meer de ruimte krijgen om zichzelf te zijn bij de Kliederkerk. Ze mogen kliederen, rondrennen en spontane reacties geven. Organisatoren zien dat ouders hiervan genieten.
- *Verdieping:* Een organisator weet dat er veel ouders zijn die zelf ook niet (meer) veel weten van Bijbelverhalen, waardoor ze ook geïnteresseerd luisteren naar de verhalen. Ook uit de enquête blijkt dat een ouders zelf leren van de Kliederkerk. Naar het verhaal luisteren wordt gezien als een activiteit die helemaal samen wordt beleefd.

Een voorbeeld: Een organisator vertelt dat er ouders zijn die aangeven wel christelijk te zijn opgevoed, maar er niets meer mee doen. Zij vinden het wel belangrijk dat haar kinderen iets meekrijgen over het christelijk geloof. Ook komen er veel ouders die van huis uit niets hebben mee gekregen van het Christelijke geloof. Meerdere keren heeft ze van verschillende ouders gehoord dat ze het zelf ook fijn vinden om de verhalen (weer) te horen en dat het hen ook aan het denken zet.

- *Aandacht verdelen:* Ouders met meerdere kinderen, vinden het nog wel eens lastig om als gezin bij elkaar te blijven. Het liefst doen ze dat wel, maar omdat het ene kind soms iets

anders wil doen dan het andere kind lukt hen het niet altijd samen te blijven. Een alleenstaande moeder met meerdere kinderen vertelt dat ze erbij gebaat is dat er vrijwilligers zijn die naar haar kinderen omkijken als ze zelf met een ander kind bezig is.

- *Grootouders aanwezig:* Een grootmoeder ervaart het als zeer positief dat haar kleindochter hier in aanraking komt met het geloof. Daarom vindt deze vrouw het fijn en belangrijk om bij Kliederkerk te zijn. Ze vindt het belangrijk dat haar kleinkinderen zien dat ze bij hun oma terecht kunnen als het gaat om geloof, en Kliederkerk is een plaats waar dat duidelijk kan worden. We zien vaker oudere dames aanwezig bij Kliederkerk. Meestal doen ze niet actief mee met de activiteiten, maar is er wel contact tussen hen en kinderen.
- *Focus op het eigen gezin:* In gesprekken met ouders en tijdens observeren komt naar voren dat volwassenen de Kliederkerk vooral zien als iets wat je met je eigen kinderen beleeft. Er is veel samenwerking tussen ouders en hun eigen kinderen en zo heeft het gezin tijd met elkaar. Interactie tussen verschillende gezinnen is ook aanwezig, maar minder.

9.5 De beleving van tieners

- *Kinderachtig:* Regelmatig komt naar voren dat oudere kinderen niet mee zijn gekomen omdat ze Kliederkerk kinderachtig vinden.
- *Verantwoordelijkheid krijgen:* Tieners die een taak krijgen, zijn daar vaak enthousiast over. Ze zijn in staat om (eenvoudige) activiteiten te leiden.

Kortom

Ouders die geparticipeerd hebben aan het onderzoek geven aan Kliederkerk erg te waarderen. Ze vinden een plek waar ze met hun kinderen iets van het geloof kunnen beleven en er over in gesprek kunnen komen. Over het algemeen vinden kinderen het fijn dat ze samen met hun ouders (en eventuele broers of zussen) activiteiten ondernemen. Oudere kinderen kunnen dit als kinderachtig ervaren, maar wanneer ze een taak krijgen hebben ze het vaak beter naar hun zin. Wanneer het gezin meerdere kinderen betreft is het verdelen van de aandacht een uitdaging, medewerkers kunnen hierbij ondersteunen.